

EKONOMICKÝ ČASOPIS

+9 210 1978
26 | 1978 | 7

8.— Kčs

Z OBSAHU

VOJTKO, Jozef: Spoločenské potreby a ich odraz v cenách za socializmu —
SVANTNEROVA, Jilřina: Vývoj štruktúry hodnoty spoločenského produktu v CSSR
a SSR v rokoch 1966—1975 — VLACHYNSKY, Karol: Postavenie ukazovateľa
zisku v podnikovej sfére — KOMINKOVA, Zora: Súmrak buržoázneho sociologicko-ekonomického
smeru vo Francúzsku — FRONKOVA, Viola: Marxistická analýza a kritika buržoáznych teórií eko-
nómie blahobytu — Recenzie — Správy — Bibliografia

Ekon. Čas., 26, 1978, č. 7, s. 601—696



VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

895 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomik. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, bibliografiu a správy z vedeckého života.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического национального хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications bibliography and news about the scientific life.

Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová, poverená dočasným zastupovaním hlavného redaktora

Redaktorka Katarína Rybanská

Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ivan Figura, Štefan Fišera, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Přivara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Ján Zervan

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 335761-5

Číslo bolo redakčne spracované v marci 1978.

OBSAH**State**

VOJTKO, Jozef: Spoločenské potreby a ich odraz v cenách za socializmu	603
ŠVANTNEROVÁ, Jiřina: Vývoj štruktúry hodnoty spoločenského produktu v ČSSR a SSR v rokoch 1966-1975	619
VLACHYNSKÝ, Karol: Postavenie ukazovateľa zisku v podnikovej sfére	634
KOMÍNKOVÁ, Zora: Súmrak buržoázneho sociologicko-ekonomického smeru vo Francúzsku	649
FRONKOVÁ, Viola: Marxistická analýza a kritika buržoáznych teórií ekonomie blahobytu	666

Recenzie a bibliografia

SABOLČÍK, M.: Úloha a miesto ceny v systéme plánovitého řízení R. Filkus - K. Mikulič	679
ŠESTÁKOVÁ, M.: Kritika buržoáznych teórií o podniku a ekonomickom mechanizme - L. Andrášik	681
KUŽINA, Z. I.: Jevropejskoje ekonomičeskoje soobščestvo i Afrika - D. Šibl	686
Bibliografia - L. Greiner	688

Správny

Medzinárodné rokovanie o riadení investičného procesu (M. Korytková)	691
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ**Статьи**

ВОЙТКО, Йозеф: Общественные потребности и их отражение в ценах при социализме	603
ШВАНТНЕРОВА, Йиржина: Развитие структуры стоимости общественного продукта в ЧССР и ССР в 1966-1975 годах	619
ВЛАХИНСКИ, Карол: Положение показателя прибыли в предпринимательской сфере	634
КОМИНКОВА, Зора: Сумерки буржуазного социологическо-экономического течения в Франции	649
ФРОНКОВА, Виола: Марксистский анализ и критика буржуазных теорий экономики благосостояния	666

Рецензии и библиография

САБОЛЧИК, М.: Роль и место цены в системе планомерного управления - Р. Филкус - К. Микулич	679
--	-----

ШЕСТАКОВА, М.: Критика буржуазных теорий предприятия и экономического механизма — Л. Андрашик — — — — — — — — — —	681
КУЗИНА, З. И.: Европейское экономическое сообщество и Африка — Д. Шибл — — — — — — — — — —	686
Библиография — Л. Грайнер — — — — — — — — — —	688

Сообщения

Международное совещание по проблемам управления инвестиционного процесса (М. Короткова) — — — — — — — — — —	691
---	-----

CONTENTS

Articles

VOJTKO, Jozef: Social Needs and their Reflection in Prices under Socialism — —	603
SVANTNEROVÁ, Jiřina: Development in the Structure of the Social Product in the C.S.S.R. and S.S.R. during the Period of 1966-1975 — — — — — — — —	619
VLACHYNSKÝ, Karol: Position of Profit-Indicator in Enterprise-Sphere — —	634
KOMÍNKOVÁ, Zora: The Nightfall of the Bourgeois Sociologico-Economic Current in France — — — — — — — — — —	649
FRONKOVÁ, Viola: Marxist Analysis and Critique of the Bourgeois Welfare Economics — — — — — — — — — —	666

Book Reviews and Bibliography

SABOLČÍK, M.: The Role and Place of Price in the Planned Management System — R. Filkus — K. Mikulič — — — — — — — — — —	679
ŠESTÁKOVÁ, M.: Critique of Bourgeois Theories on Enterprise and Economic Mechanism — L. Andrášik — — — — — — — — — —	681
KUZINA, Z. I.: Council of Mutual Economic Aid and Africa — D. Šíbl — — — — — — — — — —	686
Библиография — L. Greiner — — — — — — — — — —	688

Reports

International Discussion on Investition Process Managing — (M. Korytková) — —	691
---	-----

Spoločenské potreby a ich odraz v cenách za socializmu

VOJTKO, Jozef

Spoločenská potreba — úžitková hodnota v spoločenskom meradle¹ — vplyvom na alokáciu zdrojov, v podmienkach živelného trhového mechanizmu, ovplyvňovala proporcie v rozdelení spoločenskej práce (prispievala k vymedzeniu množstva práce pripadajúceho na uspokojovanie tej-ktorej spoločenskej potreby), čím vlastne napomáhala kvantitatívne určenie spoločensky nutných nákladov práce (SNNP) výrobkov uspokojujúcich dané potreby. Významná sprostredkujúca úloha pritom pripadla pohybu cien.²

Pri presadzovaní vplyvu spoločenských potrieb na formovanie proporcií v rozdeľovaní spoločenskej práce došlo za socializmu k zásadným zmenám. Živelné trhové procesy nahradili vedomé plánovité rozhodnutia. V dôsledku toho zanikla aj potreba premietania vplyvu spoločenských potrieb pri kvantitatívnom vymedzovaní SNNP — základu cien za socializmu — ako forma umožňujúca plnší odraz týchto potrieb vo formovaní štruktúry výroby? Tak znie otázka, na ktorú sa pokúsime v tejto štúdii odpovedať.

Hodnota a jej kvantitatívne vyjadrenie

Tovarový charakter socialistickej výroby podmieňuje ekvivalentnú výmenu tak výrobkov navzájom, ako aj produkcie jednotlivých výrobných sfér.³ Základom ekvivalencie tejto výmeny sú SNNP — hodnota; ako napokon v každej vývinovej fáze tovarovej výroby. Jej kvalitatívne aj

¹ MARX, K.: Kapitál III — 2. Bratislava, SNPL 1958, s. 182, 183.

² Bližšie pozri: VOJTKO, J.: K marxistickému chápaniu spoločenskej užitočnosti a hodnoty. Ekon. Čas., 25, 1977, č. 8, s. 728—741.

³ Podrobne sme sa touto otázkou zaoberali v štúdii: VOJTKO, J.: Charakter výroby za socializmu a cena. Ekon. Čas., 24, 1976, č. 7, s. 599—616. Nepovažujeme preto za účelné vracat sa k vyargumentovaniu tohto záveru.

kvantitatívne vymedzenie musí byť v súlade s princípmi pracovnej teórie hodnoty. V tejto súvislosti narážame na prvý vážny problém, ktorého vyriešenie podmieňuje akúkoľvek reálnosť našich úvah. Je to známy spor o možnosti či nemožnosti kvantitatívneho vyjadrenia hodnoty. O ňu nám totiž ide, pretože súčasťou priznania tovarovej povahy socialistickej výroby je akceptovanie hodnotového výrazu SNNP. Nie je to problém jednoduchý a zamestnáva myseľ mnohých socialistických ekonómov. prakticky odvtedy, keď sa ukázala ako nevyhnutná ex ante prebiehajúca tvorba cien.

Problém súvisí s tým, že sám pojem hodnoty, ako vyabstrahovanej podstaty zákonitostí určujúcich vzťahy medzi ľuďmi pri výmene tovaru, vedie akoby a priori k záveru o nemožnosti jej vyčíslenia.⁴ Hodnotu podľa toho môžeme poznať iba ako ekonomickú kategóriu — prostredníctvom nej sa dostávame k poznaniu vzťahov, ktoré vyjadruje a ktoré sa za ňou skrývajú. Pokiaľ uvažujeme v rozmere živelných trhových pomerov, platí to doslova. Živelné trhové procesy sa totiž sprostredkovane zúčastňujú na formovaní hodnoty. V dlhodobom časovom rozpätí sa spoluzúčastňujú na vytváraní a presadzovaní tých výrobných podmienok, ktoré sú rozhodujúce pre určenie hodnoty ako spoločenského priemeru. V týchto pomeroch hovorí o vyjadrení hodnoty inak ako o zásadnom vymedzení spoločensky určujúcich podmienok je zjavná nelogickosť. Vyplýva to z toho, že posudzované ex ante ide tu o procesy nepoznatelné a videné, ex post, o procesy prístupné iba prostredníctvom odhalenia zákonitostí určujúcich pohyb javových foriem, v ktorých spoločenská práca vystupuje navonok, teda cien. Ceny však ako javová forma hodnotovej podstaty skôr zatemňujú onu podstatu namiesto toho, aby jej poznanie sprístupňovali.

Pre socializmus, napriek tomu, že SNNP tu vystupujú tiež vo forme hodnoty, stojí problém zásadne inak. S poznateľnosťou a vyjadrením hodnoty ako základu spája sa otázka možnosti či nemožnosti plánovania vývoja cien. Potreba určitého poznania samozrejme na samo poznanie nestačí. Musia existovať objektívne podmienky, ktoré celý proces poznania a tým aj vyjadrovania umožnia. Takouto rozhodujúcou objektívnou podmienkou je podľa nás skutočnosť, že spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov vtláča socialistickej tovarovej výrobe plánovitý charakter, to, že živelné trhové procesy sú nahradené aj pri alokácii zdrojov uvedomelou plánovitou činnosťou. Tým síce zdanlivo vzniká iba potreba poznania hodnoty ako základu plánovania cien, no na druhej strane vytvárajú sa aj možnosti, ba nevyhnutnosť jej vedomého formovania. Iba vtedy, ak budeme poznať, k čomu majú naše autonómne (čo vôbec neznamená ľubovoľné, objektívne nepodmienené) rozhodnutia

⁴ Pozri napr.: MENDELSON, A. S.: Stoimost' i cena. Moskva, Ekonomizdat, 1963, s. 29–32.

smerovať, môžeme ich tam aj naregulovať. Nasmerovaním určitých procesov — v tomto prípade alokácie zdrojov — sa zároveň formuje to, čo sme žiadali. Takto sa vlastne sám proces poznávania stáva súčasne procesom ovplyvňovania — formovania. O tom, že to nie je proces jednoznačný a už vonkoncom nie jednoduchý, svedčí celá zložitost plánovacej praxe, teda procesu poznávania aj formovania spoločenských proporcií zároveň.

Nebolo by to samozrejme plánovanie, keby sa všetko nemuselo odohrávať ex ante. To však veci nielenže nezjednodušuje, naopak, komplikuje ich. Protirečivá podstata poznávania a formovania proporcií v rozdeľovaní spoločenskej práce — výraz neantagonistického protirečenia základného výrobného vzťahu socializmu, vzťahu medzi spoločenstvom pracujúcich ako kolektívnym vlastníkom výrobných prostriedkov a členmi tohto spoločenstva ako bezprostrednými nositeľmi pracovnej sily — prejavuje sa navyše v tom, že napriek bezprostrednosti spoločenského charakteru práce, náklady práce spredmetnenej vo výrobkoch vyrábaných v súlade s plánom musia svoju spoločenskost potvrdiť realizáciou samého výrobku na trhu. Z toho vyplývajú dva poznatky.

1. Odmietnuť možnosť kvantitatívneho vyjadrenia hodnoty by znamenalo, že dodatočné overovanie spoločenskosti nákladov práce spredmetnenej vo výrobkoch, musí byť aj za socializmu ponechané na úplne živelné procesy. V súvislosti s tým by sa veľmi zrelatívňovalo aj vedomé — plánovité stanovovanie proporcií v rozdelení spoločenskej práce, pretože „až potom“ by sa ukázalo, či za niečo stálo alebo nie. Lenže takýto rozsah živelnosti je nezlučiteľný so socializmom, aj keď ju na úrovni nižšej fázy rozvoja komunistickej spoločnosti nemožno úplne odstrániť. Jedným z rozhodujúcich krokov jej potláčania je aj proces poznávania — kvantitatívneho vyjadrenia — ba aj formovania tých spoločenských proporcií, ktoré sú rozhodujúce pre vymedzenie hodnoty ako základu cien. V takom rozsahu, v akom sa nám darí potláčať spomínanú živelnosť, približujeme sa aj ku kvantifikácii hodnoty a naopak. Miera priblíženia ku kvantitatívnemu výrazu hodnoty určuje stupeň vedomého ovládnutia spoločenských procesov, rozsah prekonania onej živelnosti.

2. Potreba dodatočného overovania spoločenskosti práce však vyúsťuje do toho, že každá kvantifikácia hodnoty môže byť zároveň iba relatívnym odrazom jej skutočného obsahu. Môžeme sa priblížiť k jej vyjadreniu, no nikdy nepôjde o absolútne presný výraz hodnoty. To však neznamená, že tým ex ante vyjadrenie hodnoty stráca svoj zmysel. Na jednej strane ocenenia z neho vychádzajúce vchádzajú do všetkých kvantifikácií spojených so zostavovaním a realizáciou národohospodárskych plánov, eo ipso aj do formovania proporcionality v rozdeľovaní spoločenskej práce. Na druhej strane, ani spomínané dotváranie hodnoty v procese realizácie výrobkov neponecháva sa iba „svojmu osudu“. Je totiž determinované tak procesom plánovitého určovania proporcio-

nality o rozdeľovaní spoločenskej práce, to v rozhodujúcej miere, ako aj vplyvmi, ktoré sa z objektívnych príčin nemohli stať parametrom orientujúcim plánovité rozhodnutia.

Sám proces kvantifikácie hodnoty musí teda odrážať vplyv oboch komponentov, ktoré sa určujúcim spôsobom zúčastňujú na jej formovaní. Rozhodujúci je vplyv, ktorý súvisí s plánovitým určovaním proporcionality rozdeľovania spoločenskej práce. Vyčleňuje totiž nielen podiely jednotlivých výrobných sfér na celkovom úhrne spoločenskej práce, ale vymedzuje aj podmienky, ktoré sa v danej výrobnej sfére presadia ako spoločensky priemerné. Poznanie tohto rozmeru vyjadrenia hodnoty vyúsťujú koniec koncov do vymedzenia podmienok výroby produkcie. Zložitejšie je to so stránkou dotvárania hodnoty. Napriek tomu, že aj tu je významná časť vplyvu buď priamo alebo nepriamo určovaná procesom vytvárania plánovitej proporcionality, značná časť ostáva mimo jeho priameho dosahu. A hoci by sa zdalo, že iba ona bude predmetom našich úvah o vplyve spoločenských potrieb na formovanie SNNP ako základu cien za socializmu, ako uvidíme, vôbec to nie je také jednoznačné.

Spoločenské potreby a proporcionalita v rozdeľovaní spoločenskej práce

Priklonenie sa k názoru o možnosti, ba nevyhnutnosti relatívneho, kvantitatívneho vyjadrenia hodnoty za socializmu samozrejme neodpovedá na našu základnú otázku, či vplýva, alebo nevplýva, resp. akou formou vplývajú spoločenské potreby na jej kvantifikáciu. Ak vychádzame z toho, že aj za socializmu, ba práve až za socializmu — lebo: „len tam, kde je výroba pod skutočnou vopred určujúcou kontrolou spoločnosti, vytvára spoločnosť súvislosť medzi množstvom spoločenského pracovného času vynakladaného na výrobu určitých tovarov a rozsahom spoločenskej potreby, ktorá má byť týmito výrobkami uspokojená“⁵ — musíme pripustiť, že *vopred určujúca kontrola spoločnosti* vymedzuje tak sám rozsah potrieb, ako aj množstvo spoločenskej práce, ktorá má pripadnúť na ich uspokojenie. Určuje teda jednak proporciu v rozsahu a pomeroch uspokojovania spoločenských potrieb, jednak to všetko určuje vopred, pred skutočným začatím výroby. To však znamená, že základná proporcionalita v rozdelení spoločenskej práce musí byť v úzkej súvislosti so samotným kvantitatívnym vymedzením spoločenských potrieb. V dôsledku toho, že rozhodnutia o spomínanej proporcionalite určujú nielen množstvo spoločenskej práce pripadajúce na danú sféru, ale aj kvantitatívne vymedzujú podmienky, ktoré sa ako priemerné a tým určujúce hodnotu výrobkov danej sféry presadia, zdá sa, že akonáhle sa plánom založí proporcionalita — v pomeroch aj podmienkach uspokoj-

⁵ MARX, K.: Kapitál III — 1. Bratislava, SNPL 1958, s. 224.

jovania spoločenských potrieb — naplnilo sa poslanie spoločenských potrieb vo vzťahu ku kvantitatívnemu vymedzeniu hodnoty, a preto niet dôvodov ďalej ich brať do úvahy. Vo vzťahu k hospodárskej praxi by to značilo, že na kvantitatívne vyjadrenie hodnoty ako základu cien za socializmu stačí dôkladné poznanie podmienok výroby výrobkov. Dodatočné premietanie vplyvu spoločenských potrieb na formovanie SNNP — cenového základu — je zbytočné. Ich vplyv sa premietol priamo do plánu a prostredníctvom neho ovplyvnili spoločenské potreby aj proporcie v rozdelení spoločenskej práce, a tým sa definitívne naplnilo ich poslanie v danom vzťahu.

Takýto záver sa však opiera o predpoklad, že plán ako subjektívny výraz objektívnych podmienok dokonale odráža všetky pomery vo vývoji a uspokojovaní spoločenských potrieb. Dokonale vyjadruje spoločenské potreby tak v jednotlivých zložkách, ako aj vo vzájomnej proporcionalite. Navyše, že ich presne vyjadruje v každom časovom úseku daného plánovacieho obdobia, pri súčasnom odraze zmien podmienok v uspokojovaní spoločenských potrieb (zmeny v produktívnej sile spoločenskej práce), a to všetko znovu v už spomínaných časových aj vzťahových dimenziách. Napokon, čo je samozrejmé, že sa doň premietajú všetky spoločenské preferencie, týkajúce sa úrovne a vývoja uspokojovania spoločenských potrieb. Skutočnosť, že spoločenské potreby prechádzajú nevyhnutným vývojom v časovom diapazóne plánu, spôsobuje, že plán sa musí opierať nielen o súčasný, ale aj o budúci stav vo vývoji a uspokojovaní spoločenských potrieb.

Znalosť dotýkajúca sa oblasti potrieb a zmien v podmienkach ich uspokojovania (vývoja v produktívnej sile spoločenskej práce) je totiž nevyhnutnou podmienkou posudzovania výrobkov z hľadiska určovania miery ich spoločenskej užitočnosti. Umožňuje kategorizovať výrobky podľa toho, akou váhou prispievajú k uspokojovaniu celkových spoločenských potrieb, v dôsledku čoho vytvára podmienky zostavovania rôznych preferenčných stupníc výrobkov, a tak uľahčuje rozhodnutia o nasmerovaní štruktúry v rozdelení spoločenskej práce medzi rôzne odvetvia a výrobné sféry.

Dosiahnutie takejto miery nášho poznania by iste na minimum odstránilo možnosť vzniku akýchkoľvek disproporcií v plánovitom rozdeľovaní spoločenského pracovného času. Ba muselo by viesť aj k zániku zbytkov tej živelnosti, ktorá si za socializmu vyžaduje potrebu dodatočného overovania spoločenskosti práce spredmetnenej vo výrobkoch vyrábaných v súlade s plánom. Pokiaľ však potreba takéhoto overovania existuje, a hospodárska prax socialistických krajín jednoznačne potvrdzuje jej jestvovanie, svedčí to okrem iného aj o tom, že odraz objektívnych pomerov v rozdeľovaní spoločenskej práce za socializmu úmerne k spoločenským potrebám v pláne je nedokonalým odrazom. Nedokonalé je tak naše poznanie spoločenských potrieb, ich vnútornej proporcio-

nalita a vývoja, ako aj podmienok uspokojovania týchto potrieb a ich zmien. Takto časť procesov dotýkajúcich sa proporcionality v rozdelení spoločenskej práce úmerne spoločenským potrebám musí vychádzať za rámec plánu. Inak povedané, okrem plánu sa formuje táto proporcionality aj na základe iných rozhodnutí, opierajúcich sa o iné zdroje informácií ako iba o tie, ktoré bezprostredne poskytuje plán.

Skutočnosť, že pri určovaní proporcií v rozdeľovaní spoločenskej práce hrá koniec koncov nezastupiteľnú úlohu určovanie spoločenskej užitočnosti výrobkov, neustále zvädza ekonómov k úsiliu priamo, teda bez sprostredkujúceho vplyvu hodnoty či pracovných nákladov, „oceňovať“ spoločenskú užitočnosť vyrábanej produkcie. Ako dôvody takéhoto oceňovania sa uvádzajú raz potreby teórie spotreby, ktorá si vyžaduje odstránenie neurčitosti pri voľbe predmetov⁶, raz zase význam kvantitatívneho hodnotenia užitočnosti ako základu určovania budúceho rozvoja objemov výroby,⁷ až po zohľadnenie vplyvu komunistických podmienok výroby na vzťah spoločenskej užitočnosti a proporcionality rozdelenia spoločenskej práce.⁸

Na druhej strane rad ekonómov sa stavia k priamemu meraniu užitočnosti výrobkov veľmi skepticky, alebo ho priamo odmieta.⁹

Napriek rozpornosti názorov na priame oceňovanie užitočnosti výrobkov časť ekonómov tvrdí, že „základom cien [rozumej za socializmu —

⁶ „V teórii spotreby treba užitočnosť veci určovať ako to, čo odstraňuje neurčitost vo voľbe predmetov za daných podmienok. Je to celkom v súlade s marxistickým chápaním užitkovej hodnoty... Užitočnosť predmetu sa určuje preferenciou, v dôsledku čoho sa odstraňuje neurčitost v danej situácii.“ NEMČINOV, V. S.: Potrebiteľnaja stoimost' i potrebitelnyje ocenki. Narodnochozjaistvennyje modeli — Teoretičeskije voprosy potreblenija. Moskva, AN SSSR 1963, s. 185.

⁷ „...porovnávanie spoločenskej užitočnosti spotrebných statkov je možné, ale iba pri úplných súboroch týchto statkov... Meranie sa týka predovšetkým objemu statkov, ktorý musí byť dosiahnutý rozvíjajúcou sa výrobou a nie toho objemu, ktorý sa reálne vyrába.“ VALTUCH, K. K.: Udovertvorenije potrebnostej obščestva i modelirovanije narodnogo chozjaistva. Novosibirsk, Nauka 1973, s. 241.

⁸ Pozri miesto, na ktoré sa vzťahuje poznámka 13.

⁹ „Téza o nemožnosti vzájomnej merateľnosti užitočnosti statkov, ktoré uspokojujú rôzne potreby, zodpovedá skutočnosti. Takéto vzájomné meranie je možné iba v úzkom okruhu predmetov, ktoré uspokojujú jednu potrebu... je zrejmé, že nemožno určiť, o koľko je potreba nejakého umeleckého diela vyššia alebo nižšia, ako potreba nejakej potraviny.“ BEUMIN, J. G.: Kritika buržuaznoj političeskoj ekonomii. Moskva, Izd. AN SSSR 1962, III. diel, s. 100.

„Každý daný systém potrieb umožňuje, pri danej úrovni spoločenskej produktivity práce, zväziť, koľko spoločnosť potrebuje minulej a živej práce... na reprodukciu užitočných hodnôt, ktoré sú schopné uspokojovať tieto potreby. Z veľkosti nákladov práce na reprodukciu každej potreby možno určiť ich ekvivalentnosť na základe nákladov na ich reprodukciu. Z toho vyplýva, že jediný spôsob ekvivalentného porovnávania potrieb spočíva v posudzovaní potrieb ako jediného spoločenského systému — spoločensko — pracovného a pri tovarovej výrobe hodnotového.“ KRONROD, Ja. A.: Sistema potrebnostej v uslovijach socializma. Vopr. Fil., 1967, č. 8, s. 38.

Podobné názory vyjadrujú aj ďalší autori. Napríklad BOJARSKIJ, A. J.: Matematičesko-ekonomičeskije očerki. Moskva, Gosstatizdat 1962, s. 348; KOLGANOV, M. V.: Političeskaja ekonomija i matematika. Vopr. Ekon., 1964, č. 12, s. 111, 118.

J. V.) je spoločenská užitočnosť¹⁰, preto v *cene* chce vyjadriť mieru, ktorou každá jednotka produkcie prispieva k rastu uspokojovania spoločenských potrieb. Pritom sa deklaruje, že aj v základe takýchto cien stoja spoločensky nutné náklady práce,¹¹ ktoré sa chápu ako výraz spotrebovaných výrobných faktorov ocenených cenami optimálneho plánu, vyjadrujúcich nielen pracovnú substanciu, ale aj ich deficitnosť, ktorá vyplynie práve z procesov zostavovania samého optimálneho plánu.

Takýto prístup k problematike však predpokladá, že zladovanie štruktúry výroby so štruktúrou spoločenských potrieb sa za socializmu uskutočňuje v naturálnej podobe. Na veci nič nemení to, že sa všade narába s oceneniami a že sa zdôrazňuje hladisko výroby. Ocenenia sa totiž musia meniť práve podľa toho, aké ciele sa zadávajú, že sa majú optimálnym plánom dosiahnuť pri uspokojovaní spoločenských potrieb. Platí aj to, že v procese zostavovania optimálneho plánu sa môžu meniť, a spravidla sa aj menia, pôvodne určené ciele vo sfére uspokojovania spoločenských potrieb. No tieto ciele sa menia už iba so zreteľom na podmienky, ktoré máme v daných zdrojoch vstupujúcich do optimálneho plánu. Z optimálneho plánu totiž nemožno odvodiť zmeny v proporcionalite uspokojovania spoločenských potrieb, okrem posledne spomínaných. Lenže to zároveň znamená, že spoločenské potreby sa v tomto prístupe dostávajú do jednostrannej závislosti iba od výrobných možností. Takto sa spoločenské potreby vstupujúce do optimálneho plánu menia na akési autonómne, od spoločenských podmienok nezávislé potreby. Ich uspokojovanie a tým aj zmeny v ich rozvoji a proporcionalite sú determinované iba zmenami v oblasti zdrojov použiteľných na ich uspokojovanie. Takto sa z ich podstaty stráca akýkoľvek prvok subjektívnej podmienenosti a menia sa na akési iba objektívne podmienený vzťah. Stráca sa z nich subjektovo-objektová podstata, ktorá ich charakterizuje ako spoločenské potreby za socializmu.

Spoločenské potreby vo vzťahu k úrovni ich prejavu

V tejto súvislosti je významný ešte jeden (dość často ignorovaný) aspekt. Dokonalé poznanie spoločenských potrieb, ako východiska formovania proporcií v rozdelení spoločenskej práce za socializmu, musí zodpovedať danej úrovni prejavu spoločenských potrieb, ktorého ade-

¹⁰ FEDORENKO, N. P.: O razrabotke sistemy optimalnogo funkcionirovanija ekonomiki. Moskva, Nauka 1968, s. 37.

¹¹ „... v optimálnom národohospodárskom pláne spoločenská užitočnosť výrobkov, ich užitočný efekt vyjadrený v cene sa rovná nákladom výrobných faktorov vyrobenej produkcie, vyjadreným v cenách optimálneho plánu... požiadavka nevyhnutnosti priblíženia cien výrobkov k spoločensky nutným nákladom na ich výrobu sa môže dôsledne realizovať vypracovaním optimálneho plánu...“ FEDORENKO, N. — ŠATALIN, S.: K probleme optimalnogo planirovanija socialističeskoj ekonomiki. Vopr. Ekon., 1969, č. 6, s. 100.

kvátnosť je v úzkej súvislosti s dosiahnutým stupňom rozvoja výrobných síl. Proces zladovania štruktúry výroby so štruktúrou spoločenských potrieb sa totiž nemôže v rozvinutých ekonomických vzťahoch realizovať bezprostredne v naturálnej podobe, a to napriek tomu, že za socializmu v podstate všetko smeruje k bezprostrednému uspokojovaniu spoločenských potrieb výrobou. Za socializmu, na rozdiel od výroby buržoázneho bohatstva, ktoré: „je niečo celkom iné ako výroba hojnosti nevyhnutných životných prostriedkov a prepychových predmetov pre tých, ktorí ich vyrábajú“,¹² plánovite riadená výroba sa realizuje za účelom uspokojovania potrieb výrobcov. Z toho sa často, a podľa nás neprípustne, odvodzuje potreba nahradenia hodnoty kategóriou, ktorá ako nehodnotová: „predstavuje ocenenie spoločenskej užitočnosti vyrábanej produkcie, teda ukazovateľ toho vplyvu, ktorý má zmena rozmerov výroby, zodpovedajúca spotrebe oceňovaného produktu na úroveň blahobytu a všestranný rozvoj všetkých členov spoločnosti.“¹³ Takéto posudzovanie vecí je však poznačené určitou nedôslednosťou. Prenáša do socializmu pomery platné iba vo vyššej fáze tohto spoločenského zriadenia. Zabúda sa, že napriek tomu, že za socializmu sa výroba uskutočňuje za účelom uspokojovania potrieb výrobcov, tieto potreby sa neuspokojujú priamo ako potreby, ale ako kúpyschopný dopyt.

Objektívne podmienený vzťah výroby, spotreby a potrieb sa nerealizuje rovnakým spôsobom v oboch fázach komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Je to spôsobené tým, že aj tu platí: akonáhle je produkt výroby hotový, vzťah výrobcu — spoločnosti, *ktorú v tejto súvislosti nemožno chápať ako jediný subjekt*, stáva sa vzťahom vonkajším. Návrat produktov k subjektom, ktoré ich ako členovia spoločnosti vytvorili, závisí aj od vzájomného vzťahu týchto subjektov, od ich miesta v spoločnosti. Individuum, ktoré vyrába v spoločnosti, nezmocňuje sa produktov bezprostredne. „Medzi výrobu a výrobky vstupuje *rozdeľovanie*, ktoré spoločenskými zákonmi určuje jeho podiel na svete výrobkov, vstupuje teda medzi výrobu a spotrebu.“¹⁴

Štruktúru rozdeľovania určuje štruktúra výroby nielen tým, že vytvorí predmet rozdeľovania, ale že podmieňuje aj formu rozdeľovania, teda spôsob, kto sa akou formou bude zúčastňovať na rozdeľovaní vytvoreného produktu. Keby sme posudzovali rozdeľovanie iba ako rozdeľovanie výrobkov, teda povrchový jav, zanikla by jeho spojitosť s výrobou, teda skutočnosť, že rozdeľovaniu výrobkov predchádza rozdeľovanie výrobných prostriedkov a rozdeľovanie členov spoločnosti medzi rozmanité

¹² MARX, K.: Teorie o nadhodnote III. Praha, Svoboda 1968, s. 51.

¹³ ŠECHET, N.: Obščestvennyj poleznyj effekt produkcii socialističeskogo proizvodstva. Vopr. Ekon., 1976, č. 12, s. 27.

¹⁴ MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy Grundrisse I. Bratislava, Pravda 1974, s. 48–49.

druhy výroby — začlenenie indivíduí do určitých výrobných vzťahov. Z toho však vyplýva, že rozdeľovanie, chápané ako rozdeľovanie činiteľov výroby, je momentom výroby, ktoré určuje konkrétnu spotrebu aj určité rozdeľovanie. Kým zase naopak, výroba je určovaná spotrebou aj rozdeľovaním. Hoci sa výroba uskutočňuje za účelom spotreby, spotreba — súc determinovaná postavením ľudí vo výrobe — ovplyvňuje výrobu nie *priamo*, ale tým, že výroba sa jej prispôsobuje ako spotrebe vyjadrenej kúpyschopným dopytom, ovplyvneným rôznymi formami rozdeľovania. Potreby ľudí sú totiž sprostredkované sústavou výrobných vzťahov spoločnosti, ktorých špecifické črty sa premietajú do samých potrieb.

Vzťah výroby a potrieb v podmienkach spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov môže byť priamym vzťahom vtedy, ak v dôsledku danej formy vlastníctva sa aj rozdeľovanie bude uskutočňovať úmerne podľa potrieb. Pokiaľ bude prevládať iná forma rozdeľovania, odrazí sa to aj na vzťahu výroby a potrieb. Medzi výrobu a spotrebu vstúpi rozdeľovanie nielen ako nevyhnutný medzičlánok, ale aj ako modifikujúci činiteľ.

Za socializmu, ako nižšej fázy komunistickej spoločnosti, časť výrobkov sa už rozdeľuje podľa potrieb — hmotná spoločenská spotreba, no ostatná časť sa rozdeľuje podľa množstva a kvality vynaloženej práce. Postavenie pracujúcich v spoločenskom výrobnom procese charakterizuje nerovnorodosť ich práce. Socializmus, ako bezprostredného nástupcu kapitalizmu, charakterizuje skutočnosť, že výrobné spojenie pracovnej sily s výrobnými prostriedkami sa realizuje pomocou hmotnej zainteresovanosti bezprostredných výrobcov. V dôsledku toho sa spotrebné predmety rozdeľujú úmerne vynaloženému množstvu práce a výdavky na reprodukciu pracovnej sily sa v rozhodujúcej miere uskutočňujú na účet individuálnych dôchodkov. To všetko sa odráža v určitej ekonomickej nerovnosti členov spoločnosti, čo sa premieta do nerovnosti uspokojovania ich potrieb.

Tak sa znovu dostávame k určitému nášmu východisku, že hoci zo základného výrobného vzťahu socializmu, z jeho najhlbšej podstaty — charakterizovanej spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov — vyplýva, že práca vynakladaná v spoločnosti má bezprostredne spoločenský charakter a jej vynakladanie sa plánuje, predsa sa musí jej spoločenskosť overovať na trhu formou realizácie výrobkov. Sama realizácia výrobku, nie ako formálny, ale ako ekonomický akt, vplýva na mieru uznania spoločenskosti práce spredmetnanej vo výrobku a odráža sa aj v hmotnom postavení podniku, a čiastočne aj jednotlivého pracovníka, ako tých, čo mali podiel na vzniku daného výrobku.

Táto nedokonalosť bezprostredne spoločenského charakteru práce za socializmu, ako výraz vnútorného protirečenia v samotnej práci, vytvára spoločenskú bariéru priamemu vzťahu potrieb a výroby. Relatívne eko-

nomická samostatnosť členov spoločnosti, charakterizovaná oddelenosťou ich dôchodkov a výdavkov, vyjadruje formu spojenia potrieb a výroby.

Socializmus je však zároveň aj nižšou vývinovou fázou komunizmu, čo sa odráža v určitom prekonávaní ekonomickej oddelenosti členov spoločnosti v oblasti ich dôchodkov a výdavkov. Prejavuje sa to práve v tej časti spotreby, ktorá sa dostáva k obyvateľstvu formou bezplatných alebo čiastočne platených služieb, ktorých podiel má neustále stúpajúcu tendenciu.

Táto skutočnosť sa premieta aj do zložitosti vzťahu výroby a potrieb. Kým časť potrieb má bezprostrednú väzbu na výrobu — hmotnou spoločenskou spotrebou uspokojované potreby, druhá, dnes ešte rozhodujúca časť sa viaže na výrobu iba formou kúpyschopného dopytu. Pritom je zaujímavé to, že tu nejde iba o kúpyschopný dopyt obyvateľstva, ale aj ostatných ekonomických subjektov, štátnych, družstevných podnikov, spoločenských zariadení, poskytujúcich platené služby a pod.

Dôsledkom toho je rozdielnosť foriem prejavu spoločenských potrieb, odrážajúca sa aj v rozlišovaní spôsobu merania užitočnosti výrobkov uspokojujúcich dané potreby. Kým užitočnosť výrobkov uspokojujúcich potreby formou hmotnej spoločenskej spotreby si čiastočne vyžaduje priame hodnotenie (iba čiastočne preto, že aj oproti týmto potrebám stojí *nepriame vyjadrovanie* nevyhnutného množstva spoločenskej práce potrebného na ich uspokojovanie), užitočnosť ostatných výrobkov sa môže hodnotiť iba s prihliadnutím na kúpyschopný dopyt po nich.

Navyše, užitočnosť všetkých výrobkov sa musí za socializmu určovať *ex ante* a nie až v čase realizácie, teda pri prechode do spotreby. Zložitosť ekonomickej praxe spočíva okrem iného aj v tom, že až po realizácii výrobku sa práca v ňom spredmetnená uzná ako spoločensky nutná, čo rovnako platí aj o výrobkoch určených pre oblasť hmotnej spoločenskej spotreby. No socialistická spoločnosť musí o nej, ako o spoločensky nevyhnutnej, rozhodnúť už v čase začatia výroby.

Ceny vo vzťahu výroby a potrieb

Skutočnosť, že za socializmu plán a nie trh koniec koncov určuje rozsah aj štruktúru uspokojovania spoločenských potrieb, znamená iba toľko, že trhové podmienky, ktoré do socialistických podmienok slepou hrou živelných síl presadzovali objektívne väzby medzi potrebami a výrobou, nahradili sa tu cieľavedomou činnosťou spoločnosti. To však nijako neznamená, že táto vedomá činnosť nie je determinovaná objektívnymi zákonitostami. A že vzťah spotreby a výroby pri prvotnom význame výroby — aj keď v socialistických podmienkach nielen dáva, ale si aj priamo vyžaduje korigujúci zásah zo strany spoločnosti uplatňova-

ním spoločenských preferencií — nemusí sa v danej väzbe objektívne rešpektovať.

Aj za socializmu možno spoločenské potreby uspokojovať iba v takom rozsahu, aký umožňujú existujúce zdroje. V tom je aj jeden z prejavov prvotnosti výrobných podmienok. Platí aj to, že potreby, až na výnimku tej ich zložky, ktorá sa uspokojuje bezplatnou formou zo spoločenských fondov, uspokojujú sa prostredníctvom uspokojovania kúpyschopného dopytu, čo je zákonitý dôsledok rozdeľovania podľa zásluh. Ba v určitej etape vzťahu potrieb a výroby, aj tá časť spotreby, ktorá sa uspokojuje ako hmotná spoločenská spotreba, vystupuje vo forme kúpyschopného dopytu tých inštitúcií, ktoré sprostredkujú jej uspokojovanie. To znamená, že väzba medzi dôchodkami a cenami, či spoločenskými fondmi určenými na pokrytie spoločenskej potreby a cenami, musí byť veľmi dôsledná. Plánovacie centrum sa musí riadiť požiadavkou bezpodmienečnej vybilancovanosti oboch zložiek, a to nielen z hľadiska globálnych objemov, ale aj pokiaľ ide o štruktúru. Musí sa usilovať o zabezpečenie globálnej a štrukturálnej rovnováhy.¹⁵

Tým, že ceny sú spojovacím mostom medzi potrebami a výrobou, musia odrážať predovšetkým podmienky výroby — jej *schopnosť aj náročnosť* pri uspokojovaní rôznych potrieb, ako aj podmienky uspokojovania potrieb, teda spotreby — jej *možný rozsah a štruktúru*. Táto požiadavka sa musí realizovať *nielen v čase plánovania* globálnej a štrukturálnej rovnováhy výroby a potrieb — ponuky a dopytu, ale *aj v čase realizácie tejto rovnováhy*, pri presadzovaní zmien najmä v štrukturálnej rovnováhe. Iba ceny, ktoré odrážajú tak primárne podmienok výroby, ako aj úroveň a štruktúru uspokojovania spoločenských potrieb, môžu splniť úlohu zladenia globálne plánom v agregovanej podobe určenej rovnováhy s jej štrukturálnym premenlivým rozmerom. Každá iná povaha ceny musí viesť k narušeniu samej globálnej rovnováhy vytýčenej plánom, nehovoriac o možnosti zladit' jej štrukturálnu podobu s výrazom tých zmien, ku ktorým nevyhnutne musí dôjsť pri plnení plánovaných zámerov. Samozrejme, tu sa spomínajú iba podmienky na strane ceny, mlčky sa predpokladá, že tak výroba, ako aj spotreba reaguje na pohyb ceny v takom zmysle, že to vedie k dotvoreniu globálnej a štrukturálnej rovnováhy vymedzenej plánom tak, aby sa reagovalo na zmenu podmienok, ktoré plán nemohol predvídať.¹⁶

¹⁵ Hovoríme o *processe zabezpečovania rovnováhy*, globálnej a štrukturálnej. Znamená to asi toľko, že posudzujeme všetky zúčastnené veličiny v pohybe. Meniť sa môžu všetky zložky, rozsah a štruktúra výroby, veľkosť a skladba dôchodkov, výška a relácie cien. Nejde nám tu teda o vymedzenie tej klasickej úlohy cien, ktorá má práve zmenu ceny a iba jej zmenu, uviesť do súladu daný rozsah a štruktúru výroby s veľkosťou a skladbou dôchodkov, čo je všeobecne známe ako — dosahovanie zladenia dopytu a ponuky odchýlkou od jej základu.

¹⁶ V tejto závislosti poznamenávame. Na ceny za socializmu (a myslíme tu najmä veľkoobchodné ceny) sa často pozerá ako na čosi zanedbateľné v oblasti úvah o nasme-

Aby cena mohla správne orientovať výrobcov v smere vytvárania takej štruktúry ponuky, ktorá v rámci globálov určených plánom vytvorí aj súlad čiastkových, najčastejšie premenných veličín, nevyhnutne musí vyjadrovať popri podmienkach výroby aj požiadavky spotreby výrobkov. To znamená, že nejakým spôsobom musí vyjadriť úroveň deficitnosti či nadbytku výrobkov vo vzťahu k dopytu po nich. Výrobca musí dostať v cene, za ktorú má realizovať svoje výrobky, informáciu o tom, aká naliehavá je potreba výrobkov, ktoré má na uspokojenie dopytu ponúknuť. Zdôrazňujeme, že ide o informáciu *cenou výrobku* a nevyplýva to iba z tovarovej povahy výroby za socializmu.

Nemenej zaujímavá a významná v tomto vzťahu je aj oblasť spotreby. Cena aktívne pôsobí nielen na výrobcu a neusmerňuje iba jeho rozhodnutia. Núti zároveň aj spotrebiteľa, aby svojim rozhodnutím v oblasti spotreby vyjadroval svoje preferencie v tejto oblasti. Lenže preferencia spotrebiteľa nevyjadruje jeho nejaké absolútne potreby. Naopak, v dopyte spotrebiteľa sa už odráža tak úroveň jeho dôchodku, ako aj reakcia na ceny výrobkov. Keď vychádzame z toho, že cena je odrazom výrobných podmienok, informuje spotrebiteľa vlastne o množstve primárnych zdrojov vynaložených na daný výrobok. Čím je spotreba zdrojov väčšia, tým vyššia by mala byť cena, aby tým viacej nútila spotrebiteľa obmedzovať svoj dopyt. Takýmto spôsobom cena vedie spotrebiteľa k tomu, aby sa v jeho dopyte odzrkadľovali už ekonomické a nie absolútne potreby.

Iba ekonomické potreby vyjadrené v kúpyschopnom dopyte sú smerodajné pre rozhodnutia výrobcu o tom, na ktorom úseku treba aké množstvo zdrojov angažovať. Iba v takejto vzájomnej podmienenosti ceny — podmienenosti výrobnými podmienkami ako východiskom, ale aj podmienkami spotreby — možno hľadať východisko z dilemy reagovania na objektívne podmienené prania spotrebiteľov, ako aj na potenciálne možnosti výrobcov.

Doteraz sme sa zaoberali procesmi prispôsobovania výroby potrebám za predpokladu, že plán ako rozhodujúci činiteľ už stanovil jednak podmienky globálnej rovnováhy v národnom hospodárstve, jednak celkovú rovnováhu v rámci určujúcom rozhodujúce oblasti potrieb. Išlo teda o rovnováhu, rámec ktorej určil plán, no tam, kde plán nemôže dôsledne zasiahnuť. Domnievame sa, že v socialistických podmienkach je nemenej zaujímavá, ak nie rozhodujúcejšia, aj väzba výroby a potrieb na ceny vo vzťahu k určovaniu rovnováhy a ponuky v samom pláne.

rovaní výroby. Výrobné útvary sa rozhodujú pod dopadom celého rady vplyvov, ktoré ťažko možno porovnať s klasickým tlakom ceny na výrobcu. To iste platí. No neplatí, že cena sa tým stala neutrálnym činiteľom, pre výrobcu ľahostajným. Zmenou parametrov pôsobenia nezanišlo samo pôsobenie cien, a to je významná skutočnosť. Týmito otázkami sme sa zaoberali v článku: VOJTKO, J.: Pôsobenie veľkoobchodných cien na podnik a hmotná zainteresovanosť. Ekon. Čas., 22, 1974, č. 1, s. 12–24.

Pôsobenie ceny na vyrovnávanie ponuky a dopytu sa všeobecne považuje za jednu z jej funkcií. Rozumie sa pritom výlučne také určenie ceny, ktoré rieši krátkodobú nerovnováhu, prebytok alebo (to častejšie) nedostatok určitých druhov tovaru na trhu.¹⁷ Všeobecne sa predpokladá, že cena, ktorá asistuje pri vyjadrovaní globálnej a štrukturálnej rovnováhy vyjadrenej v pláne, musí odrážať predovšetkým podmienky výroby (často sa nesprávne stotožňujú so SNNP). Predpokladá sa teda, že v čase vybilancovania vzťahu výroby a potrieb sa vychádza výlučne z ceny vyjadrujúcej podmienky výroby. Prípadné odchýlky cien od týchto výrobných podmienok môžu byť iba výsledkom samého procesu vybilancovania výroby a potrieb. Iba tam, kde sa ukáže závažnejšia diskrepancia vo vzťahu výroba — potreby, možno pristúpiť k odchýlke ceny od podmienok výroby výrobkov. Závažnejší prípad je taký, ktorý nemožno v krátkom období zmenou výroby odstrániť, prípadne tam, kde je „efektívnejšie“ odstrániť spomínaný rozdiel práve cenou a nie inak. Nechajme stranou ono „efektívnejšie“, stačí ak si uvedomíme, že spomínaná zásada sa má vzťahovať v podstate iba na jednotlivito vzaté predmety. Úvaha je potom takáto. Zásadné vyrovnávanie vzťahu výroby a potrieb prislúcha plánu. Jeho výsledkom je nielen ich zladenie, ale aj stanovenie cien, ktoré v zásade odrážajú podmienky výroby a len vo výnimočných „zdôvodnených“ prípadoch sa od nich odkláňajú. Za socializmu cena iste nemôže mať rovnaké poslanie na úrovni realizácie procesov, ktoré sú priamym výrazom plánu, ako na úrovni vytvárania štrukturálnej rovnováhy v rámci určenom v pláne. Vyrovnávanie ponuky a dopytu cenou nie je a nemôže byť rozhodujúcim riešením problémov vzťahu výroby a potrieb za

¹⁷ „Určujú ceny, ktoré aktívne pôsobia na výrobu a spotrebu produkcie, štát ich v určitej miere aktívne využíva ako regulátora dopytu a ponuky na jednotlivé druhy produkcie. Regulujúca úloha cien v socialistickej ekonomike je však ohraničená a v zásade sa prejavuje iba vo vzťahu k jednotlivito vzatým spotrebným predmetom.“ ZAVIALKOV, A. G.: Ceny i cenoobrazovanije v SSSR. Minsk, Izd. Vyšejšaja škola 1976, s. 13.

„...ceny môžu pôsobiť na dosiahnutie rovnováhy potrieb tovarov a výrobných možností, vytvárajúc doplňujúce stimuly na rozšírenie výroby nevyhnutnej produkcie a zvýšenie jej kvality, a súčasne obmedzovať výrobu po ktorej nie je dopyt.

Jednako, jednostranné prílišné precenenie úlohy cien pri zabezpečení vybilancovaného, stabilného rozvoja socialistickej ekonomiky vedie k oslabeniu priameho plánovania národného hospodárstva.“ MAJZENBERG, L. I.: Problemy cenoobrazovanija v razvitom socialističeskom obščestve. Moskva, Ekonomika 1976, s. 34.

Rovnaký názor možno nájsť aj u ďalších autorov: BATYREV, V. M.: Tovarно-денежные отношения, финансы и кредит в социалистическом хозяйстве. Moskva, Izd. Finansy 1970, s. 88; PLOTNIKOV, K. N. — GUSAROV, A. S.: Sovremennye problemy teorii i praktiki cenoobrazovanija pri socializme. Moskva, Nauka 1971, s. 112—113; DAČENKO, V. P. a kol.: Vědecké základy plánovité tvorby cen. [Informační publikace č. 99.] Praha, EÚ ČSAV 1971, s. 11; SAMORODOVA, N. G.: Cena i charakter ekvivalentnosti obmena pri socializme. In: Obmen pri socializme.. Leningrad, ILU 1976, s. 70; KANTOR, L. M. a kol.: Teorija i metodologija planovogo cenoobrazovanija. Moskva, Mysľ 1976, s. 15—16; NEVAŘIL, F.: Ceny v hospodářské praxi. Praha, SNTL 1974, s. 15; SAVČENKO, A.: Vlijanije zakona sprosa i predloženiya na ceny. Ekon. Nauk., 1976, č. 3, s. 66, 67, 69.

socializmu. To musí predovšetkým a v rozhodujúcej miere urobiť plán. Lenže celý proces plánovania vzťahu výroby a potrieb sa nemôže zaobiť bez cien, a to nielen pri riešení problémov, ktoré nemožno zabezpečiť nasmerovaním plánu (to je tá časť problému, čo sa všeobecne vo vzťahu k vybilancovaniu ponuky a dopytu všeobecne pripúšťa), ale aj pri vlastnom vybilancovaní globálnej a štrukturálnej rovnováhy v národnom hospodárstve.

V tejto súvislosti sa žiada poukázať na problém efektívnosti a jej vyjadrovania ako základnej informácie pri voľbe smerov angažovania spoločenskej práce tak, aby celý reprodukčný proces smeroval k maximálnemu uspokojovaniu spoločenských potrieb. Bez cien nie je možné vyjadriť ekonomickú efektívnosť rôznych hospodárskych opatrení. Všeobecné chápanie efektívnosti za socializmu spája v sebe porovnávanie množstva vynaloženej spoločenskej práce na výrobok, operáciu, proces s ich prínosom z hľadiska uspokojovania spoločenských potrieb.

Aby ceny mohli plniť adekvátnu úlohu pri vyčísľovaní ekonomickej efektívnosti *na každom stupni jej merania*, musia spĺňať spomínané dve stránky súvisiace s poznaním efektívnosti za socializmu vôbec. Musia preto odrážať *množstvo spoločensky nutnej práce vynakladanej v danej súvislosti*, ale aj *príspevok k uspokojovaniu spoločenských potrieb*, ku ktorému pritom dôjde. Akákoľvek jednostranná informácia v tomto vzťahu musí viesť k skresleniu procesu vyjadrenia ekonomickej efektívnosti.

Plne to platí aj vtedy, ak by cena mala pri bilancovaní výroby a potrieb odrážať iba výrobné podmienky. Nemohla by sa stať objektívnou normou vynakladania spoločenskej práce, lebo by nevyjadrovala, *až po kial'* je únosné ísť vo vynakladaní spoločenskej práce pri zabezpečovaní danej výroby. Dotýka sa to rovnako rozhodovacích procesov centra, ktoré musí poznať „skutkový stav vecí“, aby mohlo objektívne rozhodnúť, a to napriek tomu, že má vždy nielen právo, ale aj povinnosť uplatniť určité spoločenské preferencie, ktoré môžu sledovať iné zámery, než ako by to vyplývalo zo „skutkového stavu“. No platí to aj pre všetky zložky, ktoré naplňajú konkrétnym obsahom smery a globály stanovené riadiacim centrom. Každý nižší organizačný stupeň je priamo alebo nepriamo ovplyvňovaný cenou. Aby jeho rozhodnutie smerovalo súhlasne so spoločenským zámerom, musí mu aj cena ukázať výhodnosť takéhoto rozhodnutia.

Problém je v tom, že žiadanú úlohu nemôže zohrať ani cena vyjadrujúca iba výrobné podmienky, ale ani cena odrážajúca len procesy uspokojovania spoločenských potrieb. Iba v dialektickej jednote tejto dvojstrannosti spočíva obsah ceny za socializmu. Každé iné chápanie ceny musí nevyhnutne viesť k skresľovaniu tak procesu poznania v oblasti výroby a potrieb, ako aj k nepresnostiam pri ich vzájomnom vybilancovaní. Práve preto platí, že cena má významnú úlohu pri vyrovnávaní

ponuky a dopytu. Samozrejme, nie v tom vulgárnom zmysle slova, že sa má riešiť každý relatívny prebytok znížením a každý relatívny nedostatok zvýšením ceny. Naopak, odraz výrobných podmienok a podmienok uspokojovania potrieb v cene musí slúžiť ako rozhodujúci predpoklad zladenia výroby a potrieb a tým aj ako zásadný prvok odstraňujúci nevyhnutnosť (až na určité výnimky, ktoré sa vždy budú vyskytovať) odkláňaním cien od SNNP (ktoré tiež nevyjadruje iba jednu stranu vzťahu, stranu výroby, ale aj podmienky a mieru uspokojovania spoločenských potrieb), riešiť deficitnosť či prebytočnosť určitých výrobkov a služieb. To ďalej neznamená, že za socializmu sa ceny nemajú odkláňať od spomínaných SNNP. Budú, inak by vôbec zanikla potreba kategórie ceny ako takej. Odklonom cien však treba riešiť výnimočné prípady vyplývajúce z celého radu príčin. Riešenie dočasných prebytkov a deficitov, časovo obmedzené stimulovanie výroby či spotreby cenou, celá oblasť spoločenských preferencií a pod.

Záverom konštatujeme, že napriek tomu, že zákon hodnoty a tým aj ceny nie sú regulátorom nasmerovania spoločenskej práce medzi jednotlivými výrobnými odvetviami a výrobnými sférami, nemôžu sa obmedziť iba na vyjadrovanie buď podmienok výroby, alebo spotreby. Naopak, iba v zladení oboch týchto stránok, pri logickom primáte výrobných podmienok, je východisko z riešenia zložitosti tejto úlohy.

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В ЦЕНАХ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

ВОЙТКО, Йозеф

Потребительная стоимость в общественном масштабе своим влиянием на аллокацию ресурсов в условиях стихийного рыночного механизма оказывала влияние на количественное ограничение ОНЗТ. Применение общественных потребностей при формировании пропорций в распределении общественного труда при социализме осуществляется планом, поэтому кажется, как будто бы исчезла потребность учитывания отражения этих потребностей в цены. Однако, реально план образует только решающие рамки определения пропорций общественного труда в отношении к общественным потребностям. В рамках этой глобальной пропорциональности должна быть обеспечена также и структурная пропорциональность, где должна сыграть значительную роль цена, оказывающая влияние на решения производителя и потребителя. Правда, она играет важную роль и при определении глобального равновесия, обеспечиваемого планирующим центром. Цена не заменяема ни при выражении общественных потребностей, ни при определении условий их удовлетворения. Только цена, отражающая одновременно условия производства и реализации изделий, может выполнять это важное послание в условиях существования планового социалистического товарного производства.

SOCIAL NEEDS AND THEIR REFLECTION IN PRICES UNDER SOCIALISM

VOJTKO, Jozef

Utility value in a social scale by its effect on allocation of resources under conditions of an classical market mechanism has affected the quantitative determination of social necessary costs of labour.

The enforcement of social needs in the formation of proportions in the division of labour under socialism belongs to the plan, therefore it seems as the necessity for a reflection of these needs into prices disappears. However, the plan forms only a decisive frame for determining proportions of labour in relationships to social needs. In the frame of this global proportionality it is necessary to secure also structural proportionality, where an important role must be played by prices, which affect decisions of the producer as well as consumer. Prices play an important role also in determining a global equilibrium provided by a central planning organ. Prices are nonexchangeable in expressing social needs as well as in determining conditions of their satisfaction. Only a price, which simultaneously reflects conditions of production and realization of products can fulfill this important mission under conditions of the existence of planned socialist commodity production.

Vývoj štruktúry hodnoty spoločenského produktu v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975

ŠVANTNEROVÁ, Jiřina

Charakteristickou črtou súčasnej etapy hospodárskeho vývoja vo všetkých socialistických krajinách je jednoznačná orientácia na efektívnosť výroby a na maximálne využívanie spoločenských zdrojov.

Problematika ekonomickej efektívnosti a intenzívnych faktorov rastu má kľúčové postavenie v politike KSČ, osobitne v súčasnej etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Táto línia sa znovu zdôraznila na zjazde KSS a je obsiahnutá v smerniciach XV. zjazdu KSČ k 6. 5RP, v ktorých sa ukladá pozdvihnúť efektívnosť na vysokú úroveň [1]. Aj 11. zasadanie ÚV KSČ upriamilo pozornosť na zvyšovanie efektívnosti, kvality všetkej práce a využívanie intenzívnych faktorov hospodárskeho rastu. Uložilo usilovnejšie a dôslednejšie ako dosiaľ uvádzať líniu XV. zjazdu do života [2].

V predložennom článku sa zaoberáme vývojom štruktúry hodnoty spoločenského produktu v ČSSR a SSR. Na základe komparácie vývoja v ČSSR a SSR chceme objasniť spoločné črty alebo odlišné tendencie vývoja a súčasne poukázať na oblasti, v ktorých možno hľadať zdroje ďalšieho rozvoja. Ich využitie prispeje k zvýšeniu efektívnosti spoločenskej výroby v SSR v prospech jednotnej československej ekonomiky.

Ekonomická efektívnosť je jednou z najsyntetickejších kategórií politickej ekonómie. Vyjadruje vplyv mnohých kvantitatívnych a kvalitatívnych faktorov. Vzhľadom na to, že efektívnosť je viacprvkový, dynamický, hierarchicky štruktúrovaný vzťah (v ktorom vzťah výsledku k nákladom je iba jedným z čiastkových vzťahov a nemôžeme ním vyjadriť zložitosť takej syntetickej kategórie, akou je efektívnosť), treba k nej pristupovať z rôznych hľadísk. Názory ekonómov z hľadiska teoretických prístupov sme utriedili do piatich skupín. Podľa uvedeného delenia sa ekonomická efektívnosť objasňuje takto: 1. určením kritérií alebo kvalitatívnych znakov, 2. vzťahom výsledku k nákladom, 3. skúmaním zmien

štruktúry hodnoty spoločenského produktu, 4. spájaním efektívnosti s tvorbou optimálneho plánu, 5. využitím produkčných funkcií.

Ekonomickú efektívnosť je ďalej možné skúmať alebo analyzovať z rôznych hľadísk. Napríklad z hľadiska rozsahu, podľa sféry reprodukcie, podľa činiteľov rozvoja a vybraných činností [3]. Pri skúmaní (alebo analýze) ekonomickej efektívnosti je nevyhnutné rozlišovať efektívnosť ex post a efektívnosť ex ante [4], ako aj aktuálnu (súčasnú) a perspektívnu ekonomickú efektívnosť.

Pre komparáciu vývoja na národohospodárskej úrovni zvolili sme jeden z piatich teoretických prístupov k ekonomickej efektívnosti, a to vývoj štruktúry hodnoty spoločenského produktu, resp. vzťahu tempa rastu spoločenského produktu a národného dôchodku, alebo vzťahu tempa rastu výrobnej spotreby a národného dôchodku. Na vývoj vzťahu tempa rastu spoločenského produktu a národného dôchodku existujú rôzne, v niektorých prípadoch úplne protikladné názory.

Prednosťou tohto prístupu je, že vychádza zo syntetických makroekonomických ukazovateľov, ktoré umožňujú kvantitatívne vyjadrenie základných závislostí, resp. vzťahov.

Národný dôchodok a spoločenský produkt (v ďalšom texte ND a SP) sú nielen základné kategórie politickej ekonómie, ale patria aj k dôležitým syntetickým makroekonomickým ukazovateľom, ktoré vyjadrujú výsledok socialistickej výroby.

Kategóriám SP a ND sa venovala značná pozornosť v teoretických diskusiách o problematike ekonomickej efektívnosti socialistickej výroby. Predmetom teoretických úvah bola otázka, ktorá z kategórií politickej ekonómie najlepšie vyjadruje cieľ a výsledok socialistickej spoločenskej výroby na úrovni národného hospodárstva a jeho subsystémov. Či takou kategóriou je spoločenský produkt, národný dôchodok, konečný produkt alebo zisk [5]. Teoretické diskusie o riešení tohto problému pokračujú. V ostatných rokoch však začína prevládať názor, že národný dôchodok je základnou kategóriou, ktorá na úrovni národného hospodárstva najlepšie vyjadruje cieľ socialistickej spoločenskej výroby, ktorým je uspokojovanie neustále rastúcich hmotných a kultúrnych potrieb spoločnosti, všetkých jej členov. Národný dôchodok môže teda plniť cieľovú funkciu pri plánovaní národného hospodárstva. Ak vyrobený národný dôchodok je v súlade s potrebami spoločnosti (z hľadiska objemu, sortimentu a kvality), je vhodným ukazovateľom aj na vyjadrenie výsledku (efektu) socialistickej spoločenskej výroby na úrovni národného hospodárstva.

Národný dôchodok je ako čistý produkt spoločenskej výroby jediným zdrojom uspokojenia všetkých hmotných i nemateriálnych potrieb spoločnosti, je aj dôležitým zdrojom výrobnej akumulácie.

Socialistická spoločnosť má záujem na sústavnom raste spoločenského produktu a národného dôchodku. Tento rast umožňuje rozširovať

Tabuľka 1

Vývoj spoločenského produktu, národného dôchodku a výrobnéj spotreby v rokoch 1966—1975 v ČSSR a SSR (rok 1966 = 100)

Rok	ČSSR						SSR					
	Spoločenský produkt index		Národný dôchodok index		Výrobná spotreba index		Spoločenský produkt index		Národný dôchodok index		Výrobná spotreba index	
	b	r	b	r	b	r	b	r	b	r	b	r
1967	106,7	106,7	103,9	103,9	108,7	108,7	111,4	111,4	108,4	108,4	113,5	113,5
1968	113,5	106,4	111,0	106,8	115,3	106,1	118,8	106,6	118,8	109,6	118,7	104,5
1969	119,4	105,2	118,5	106,8	120,0	104,1	125,3	105,5	128,7	108,3	123,0	103,5
1970	127,9	107,1	123,8	104,5	130,9	109,1	135,2	107,9	132,6	103,1	137,0	111,4
1971	135,2	105,7	130,2	105,2	138,9	106,0	143,7	106,3	141,1	106,4	145,6	106,2
1972	143,5	106,1	137,1	105,3	148,1	106,6	154,2	108,9	149,2	105,8	157,6	108,2
1973	151,2	105,4	143,9	104,9	156,6	105,7	164,5	106,7	157,6	105,6	169,4	107,4
1974	159,5	105,5	152,5	105,9	164,6	105,1	177,8	108,1	171,0	108,5	182,6	107,8
1975	168,8	105,8	162,6	106,6	173,3	105,3	191,5	107,5	183,8	107,5	196,3	107,5

Prameň: Spracované na základe údajov Slovenského štatistického úradu v stálych cenách k 1. 7. 1967.

hmotné a kultúrno-duchovné bohatstvo socialistickej spoločnosti. Z definície ND vyplýva, že za predpokladu určitej výšky ročného úhrnného spoločenského produktu bude veľkosť národného dôchodku priamo závisieť od tej časti spoločenského produktu, ktorá sa produktívne spotrebovala. Dynamika vývoja výrobnéj spotreby má teda bezprostredný vplyv na tvorbu a objem národného dôchodku, teda tej časti spoločenského produktu, ktorá zostáva na krytie potrieb neproduktívnej spotreby (prípadne je zdrojom dodatočných výrobných potrieb).

Vzhľadom na dôležitosť dynamiky vývoja spoločenského produktu a národného dôchodku, ako aj na to, že vývoj výrobnéj spotreby je jedným z rozhodujúcich činiteľov ovplyvňujúcich tvorbu ND, budeme sa zaoberať dynamikou vývoja SP, ND a výrobnéj spotreby a vzájomnými väzbami medzi týmito zložkami.

Na charakteristiku vývoja štruktúry hodnoty spoločenského produktu za obdobie 1966—1975 v ČSSR a SSR a na porovnanie vývoja vzťahu medzi spoločenským produktom, národným dôchodkom a výrobnou spotrebou v ČSSR a SSR použili sme údaje v tabuľke 1 (reťazového a základného indexu) a vývoj dôchodkovosti spoločenského produktu v ČSSR a SSR ukážeme v tabuľke 2.

Z údajov uvedených v tabuľke 1 vyplýva, že výrobná spotreba v rokoch 1966—1975 rástla rýchlejšie ako národný dôchodok, a to v ČSSR o 0,8 % ročne a v SSR o 0,7 % ročne. Rýchlejší rast výrobnéj spotreby sa prejavil aj v znížení dôchodkovosti spoločenského produktu (pozri tab. 2) v ČSSR z 0,422 na 0,407 v stálych cenách a z 0,428 na 0,416 v bež-

Tabuľka 2

Vývoj dôchodkovosti spoločenského produktu v rokoch 1965—1975 v ČSSR a SSR

Územie	Rok										
	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
ČSSR*		0,422	0,411	0,413	0,419	0,408	0,406	0,404	0,402	0,404	0,407
SSR**	0,419	0,428	0,412	0,421	0,433	0,427	0,423	0,421	0,419	0,420	0,416
SSR*		0,415	0,404	0,415	0,426	0,407	0,407	0,402	0,398	0,399	0,400
**	0,415	0,418	0,401	0,422	0,433	0,424	0,417	0,411	0,408	0,415	0,404

* Podľa údajov SŠÚ na základe stálych cien roku 1967.

** Spracované podľa Štatistických ročníkov ČSSR na základe bežných cien.

Tabuľka 3

Vývoj dôchodkovosti spoločenského produktu v niektorých krajinách RVHP v rokoch 1965—1975

Krajina	Rok										
	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
ZSSR	0,460	0,459	0,449	0,443	0,446	0,450	0,445	0,437	0,438	0,433	0,420
PLR	0,382	0,382	0,378	0,383	0,376	0,375	0,388	0,388	0,386	0,379	0,339
BLR	0,415			0,395	0,401	0,401	0,386	0,386	0,387	0,385	0,386
MLR	0,393	0,398	0,398	0,400	0,410	0,404	0,398	0,399	0,404	0,402	0,404
NDR	0,412	0,408	0,405	0,399	0,395	0,393	0,391	0,391	0,387	0,386	0,383

Prameň: Narodnoje chozjajstvo SSSR v 1975 g.; Rocznik statystyczny. Warszawa 1971, 1976. Statističeskí godišnik na narodna republika Bolgarija. Sofia 1969, 1970, 1971, 1976. Statistikai evkönyv. Budapest 1979, 1975; Statistisches Jahrbuch der DDR. Berlin 1976.

ných cenách a v SSR z 0,415 na 0,400 v stálych cenách a z 0,418 na 0,404 v bežných cenách.

Na porovnanie v tabuľke 3 uvádzame vývoj dôchodkovosti spoločenského produktu v niektorých socialistických krajinách. Základom výpočtu je spoločenský produkt a národný dôchodok v jednotkách národnej meny. Údaje za ZSSR, PLR a BLR sú v bežných cenách a údaje za MLR a NDR sú v stálych cenách. Rozdielna cenová hladina znižuje informačnú hodnotu porovnávaných údajov, ale dáva aspoň približný obraz o tendenciách vývoja výrobnej spotreby. Spoločnou črtou vývoja ZSSR, PLR, BLR, NDR i ČSSR v rokoch 1966—1975 bol rast výrobnej spotreby. Vo všetkých sledovaných krajinách (okrem MLR) sa ukazovateľ dôchodkovosti znižoval. Vývoj tohto ukazovateľa však závisí od úrovne výrobných síl, od konkrétnych historických podmienok a úloh, ktoré sa v danej etape riešia, od charakteru uplatňovaného technického pokroku, rastu produktivity práce, úrovne cien a cenovej tvorby a má naň nepodstatný vplyv rast kooperácie, ako aj pohyb v organizačných zmenách medzi podnikmi, ktoré pôsobia na výšku duplicít započítavaných do spoločenského produktu.

Bolo by preto značným zjednodušením spájať znižovanie ukazovateľa dôchodkovosti, resp. narastanie podielu výrobnnej spotreby so znižovaním ekonomickej efektívnosti spoločenskej výroby. Na druhej strane však treba vidieť, že spomalenie rastu výrobnnej spotreby je dôležitou rezervou hospodárskeho rastu a súčasne aj významným faktorom zvýšenia efektívnosti spoločenskej výroby.

Na objem výrobnnej spotreby, a teda aj na jej podiel na spoločenskom produkte má podstatný vplyv odvetvová štruktúra národného hospodárstva. Tým, že ovplyvňuje výšku výrobnnej spotreby, podstatnou mierou vplýva aj na tvorbu národného dôchodku.

V tabuľke 4 uvádzame zmenu štruktúry vytvoreného národného dôchodku podľa jednotlivých národohospodárskych odvetví.

Údaje za ČSSR svedčia o stabilnom podiele priemyslu na tvorbe národného dôchodku. Zvyšoval sa podiel stavebníctva, nákladnej dopravy, obchodu a verejného stravovania. Stále sa znižoval podiel poľnohospodárstva.

Na Slovensku sa v rokoch 1965—1975 zvyšoval podiel priemyslu, stavebníctva a nákladnej dopravy. Podiel poľnohospodárstva, obchodu a verejného stravovania sa znižoval.

Komparácia podielu odvetví národného hospodárstva na vytvorenom národnom dôchodku v ČSSR a SSR v rokoch 1965—1975 súčasne ukazuje, že na Slovensku bol v roku 1975 v porovnaní s ČSSR relatívne nižší podiel priemyslu o 2,3 bodu, avšak vyšší podiel stavebníctva o 2,7, poľnohospodárstva o 2,1 a nákladnej dopravy o 1,1 bodu.

Stavebníctvo, poľnohospodárstvo i doprava patria k odvetviám materiálovo náročným. Napríklad v ČSSR bol podiel materiálnych nákladov včítane odpisov na vlastných nákladoch v železničnej doprave 62,7 % a v cestnej doprave 65,5 %. Podiel materiálnych nákladov na vlastných nákladoch v cestnej doprave SSR bol v roku 1975 82,2 %. V stavebníctve podiel základného materiálu na priamych nákladoch stavebných prác predstavuje ca 56 %. Podiel materiálnych nákladov na 1 ha poľnohospodárskej pôdy v JRD bol v roku 1975 v ČSSR 67,2 % a v SSR v tom istom roku 66,9 %.

Vyššiu výrobnú spotrebu na Slovensku v porovnaní s celoštátnym vývojom možno teda do určitej miery vysvetliť tým, že v SSR v rokoch 1965—1975 sa na tvorbe národného dôchodku vo väčšej miere podieľali odvetvia materiálovo náročné.

Okrem odvetvovej štruktúry národného hospodárstva ovplyvňuje výrobnú spotrebu aj odvetvová a odborová štruktúra priemyslu. Ako vyplýva z tabuľky 5, pre odvetvovú štruktúru priemyslu je charakteristický vysoký podiel strojárstva, hutníctva a chémie. Pritom v odvetvovej štruktúre priemyslu SSR je vyšší podiel chemického, koksochemického a gumárenského priemyslu a relatívne je aj vyšší podiel hutníctva neželezných kovov a ďalších materiálovo náročných odvetví.

Tabuľka 4

Podiel odvetví národného hospodárstva na vytvorenom národnom dôchodku v ČSSR a SSR v rokoch 1965—1975 v %

Odvetvie	Územie	Rok										
		1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
priemysel	ČSSR	64,9	66,7	60,8	60,1	59,1	61,0	60,9	60,0	60,7	62,4	64,1
	SSR	58,6	59,0	56,2	54,5	54,3	56,9	56,8	57,3	57,5	59,5	61,8
stavebníctvo	ČSSR	9,3	9,4	11,7	11,2	11,2	11,2	11,6	12,5	12,6	12,5	12,5
	SSR	11,6	11,4	14,2	14,3	13,9	13,4	13,9	14,8	15,1	15,1	15,2
poľnohospodárstvo	ČSSR	11,9	13,1	12,2	12,0	11,3	10,1	10,2	9,8	9,5	9,3	8,3
	SSR	15,9	15,1	15,3	16,1	15,7	13,9	15,0	13,0	12,7	11,6	10,4
nákladná doprava	ČSSR	2,7	2,3	3,9	3,8	3,8	3,7	3,9	3,9	3,9	3,8	3,7
	SSR	2,5	3,2	4,3	3,9	4,4	4,7	4,8	4,9	4,8	4,8	4,8
obchod a verejné stravovanie	ČSSR	7,5	7,1	7,3	8,6	10,2	9,1	9,4	9,7	9,1	8,3	8,9
	SSR	6,5	6,2	5,3	6,5	7,1	6,2	6,3	6,1	6,3	5,9	5,9
ostatné odvetvia hmotnej výroby (lesníctvo + výrobné spoje + MTZ + nákup + ostatné)	ČSSR	3,7	1,4	4,1	4,3	4,4	4,9	4,0	4,1	4,2	3,7	2,5
	SSR	4,9	5,1	4,7	4,7	4,6	4,9	3,2	3,9	3,6	3,1	1,9

Prameň: Spracované podľa Štatistickej ročenky ČSSR. Praha, SNTL — ALFA 1971, s. 161; 1972, s. 159, a 1976, s. 152 (v bežných cenách).

Tabuľka 5

Odvetvová štruktúra priemyslu ČSSR a SSR (% podiel na hrubej výrobe)

Odvetvie	ČSSR		SSR	
	1971	1975	1971	1975
Priemysel celkom	100,0	100,0	100,0	100,0
v tom:				
A. výroba výrobných prostriedkov	62,7	63,7	60,9	63,7
B. výroba spotrebných predmetov	37,3	36,3	39,1	36,3
priemysel, palív, výrobky z uhlia, ropy	7,3	6,1	5,6	4,8
výroba elektriny a tepla	2,6	2,9	2,6	2,7
hutníctvo neželezných kovov	10,2	9,9	8,3	8,5
hutníctvo železa	3,4	3,3	5,1	4,5
chemický, koksochemický a gumárenský	7,3	7,9	9,8	10,6
strojársky a kovospracujúci priemysel	28,6	29,8	25,3	27,1
priemysel stavebných hmôt	3,7	3,8	5,2	4,8
priemysel drevospracujúci	3,2	3,4	4,2	4,2
priemysel celulózy a papiera	1,6	1,7	1,9	2,0
priemysel skla, porcelánu a keramiky	1,4	1,3	0,6	0,7
textilný priemysel	5,5	5,3	3,5	3,7
konfekčný priemysel	1,9	1,8	2,4	2,2
kožiarsky, obuvnícky a kožušnícky	2,6	2,6	3,0	3,0
polygrafický priemysel	0,6	0,7	0,5	0,6
potravínarský	15,5	14,6	16,8	15,3
ostatné odvetvia	4,6	4,9	5,2	5,3

Prameň: Statistická ročenka ČSSR. Praha, SNTL — ALFA 1972, s. 241; Statistická ročenka ČSSR. Praha, SNTL — ALFA 1976, s. 231 [na základe skutočných cien].

Ak napríklad v roku 1975 bola priemerná materiálová náročnosť priemyslu SSR 0,52, v odvetví hutníctva neželezných kovov dosahovala 0,69, v chemickom, koksochemickom a gumárenskom priemysle 0,50, v priemysle celulózy a papiera 0,56, v kožiarskom, obuvníckom a kožušníckom priemysle 0,63 a v potravinárskom priemysle 0,79 [6].

Na objem výrobnej spotreby vplyva aj úroveň techniky a technológie výroby, ako aj formy organizácie a riadenia. Analýzy vývoja výrobnej spotreby na úrovni odvetví a odborov, VHJ alebo vybraných podnikov mohli by byť predmetom samostatných štúdií. Iba na základe takýchto analýz by bolo možné odhaliť rezervy a ukázať možnosti a konkrétne smery znižovania výrobnej spotreby.

Dynamika vývoja spoločenského produktu a národného dôchodku na úrovni národného hospodárstva patria k dôležitým syntetickým ukazovateľom. Okrem nich významným ukazovateľom charakterizujúcim dynamiku a efektívnosť spoločenskej výroby na úrovni národného hospodárstva je rast objemu národného dôchodku na jedného obyvateľa.

Porovnanie tempa rastu národného dôchodku na jedného obyvateľa v ČSSR a SSR za obdobie 1966–1975 možno urobiť na základe údajov v tabuľke 6 (reťazový a základný index).

Analýza vývoja tempa rastu národného dôchodku na jedného obyva-

Tabuľka 6

Tempo rastu národného dôchodku na jedného obyvateľa v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975 (rok 1966 = 100)

Rok	ČSSR		SSR	
	Index		Index	
	refazový	bázický	refazový	bázický
1967	103,4	103,4	107,5	107,5
1968	106,4	110,0	108,8	116,9
1969	106,4	117,0	107,5	125,6
1970	105,1	123,0	102,3	129,2
1971	104,8	128,8	105,7	136,6
1972	104,8	135,0	104,9	143,3
1973	104,2	140,7	104,6	149,9
1974	105,0	147,8	107,3	160,9
1975	105,8	156,4	106,4	171,2

Prameň: Spracované na základe údajov Slovenského štatistického úradu (národný dôchodok v stálych cenách k 1. 7. 1967).

teľa v ČSSR a SSR za 9 ročné obdobie ukazuje na stabilné tempo v celej ČSSR i SSR.

Národný dôchodok na jedného obyvateľa v ČSSR rástol ročne priemerne o 5,1 % a v SSR o 6,1 %. V roku 1975 v porovnaní s rokom 1966 sa zvýšil národný dôchodok na jedného obyvateľa v ČSSR o 56,4 % a v SSR o 71,2 %. Rýchlejšie tempo rastu v SSR sa prejavilo v tom, že na Slovensku bol vyšší prírastok národného dôchodku na jedného obyvateľa v porovnaní s ČSSR o 15,2 bodu.

V tom istom období bolo priemerné ročné tempo národného dôchodku v ČSSR 5,4 % a v SSR 7,2 %. Národný dôchodok v roku 1975 sa v porovnaní s rokom 1966 zvýšil v ČSSR o 62,6 % a v SSR o 83,8 %. Národný dôchodok v SSR rástol rýchlejšie o 2,2 bodu, pričom v SSR sa dosiahol vyšší prírastok ND v porovnaní s ČSSR o 21,2 bodu. Z uvedeného vyplýva, že priemerné ročné tempo rastu ND na jedného obyvateľa bolo nižšie ako priemerné ročné tempo rastu celkom vytvoreného národného dôchodku v ČSSR o 0,3 a v SSR o 1,1. Pričom v SSR v porovnaní s ČSSR národný dôchodok na jedného obyvateľa v priemere za 9 ročné obdobie rástol rýchlejšie o 1 bod, zatiaľ čo celkový ND v SSR v tom istom období v porovnaní s ČSSR rástol rýchlejšie o 2,2 bodu.

Na výšku národného dôchodku na jedného obyvateľa však vplýva rad faktorov, ako napr.: demografická štruktúra, stupeň ekonomického využitia obyvateľstva v produktívnom veku, relácie medzi počtom pracovníkov vo výrobnjej a nevýrobnjej sfére, štruktúra zamestnanosti v odvetviach materiálovej výroby, resp. rozdelenie pracovníkov do jednotlivých odvetví výrobnjej sféry, úroveň spoločenskej produktivity práce vo výrobných odvetviach a pod.

Tabuľka 7

Ukazovateľ	1966—1970 [1966=100]		1971—1975 [1970=100]		1966—1975 [1966=100]	
	ČSSR	SSR	ČSSR	SSR	ČSSR	SSR
ND na 1 obyvateľa	122,9	129,3	127,2	132,5	156,4	171,2
ND na 1 obyvateľa v produktívnom veku	123,3	126,2	126,3	128,9	155,7	162,6
ND na 1 pracovníka národného hospodárstva	116,3	116,9	124,2	125,8	144,5	147,0
ND na 1 pracovníka výrobnej sféry	118,5	118,6	125,5	128,9	148,7	152,8

Prameň: Vlastný prepočet na základe údajov Slovenského štatistického úradu (ND v stálych cenách k 1. 7. 1967) a podľa štatistických ročeniek ČSSR.

Za ukazovatele, ktoré do určitej miery eliminujú uvedené faktory, možno považovať: národný dôchodok na jedného obyvateľa v produktívnom veku, národný dôchodok na jedného pracovníka v národnom hospodárstve a národný dôchodok na jedného pracovníka výrobnjej sféry.

Na porovnanie uvádzame dynamiku rastu národného dôchodku na jedného obyvateľa, na jedného obyvateľa v produktívnom veku, na jedného pracovníka národného hospodárstva a na jedného pracovníka výrobnjej sféry v ČSSR a SSR na základe bázičkových indexov (tab. 7).

Z údajov vyplýva rýchlejšia dynamika SSR v porovnaní s celoštátnym vývojom. Tempá rastu ND na jedného obyvateľa v rokoch 1966—1975 boli v SSR vyššie o 14,8 bodu a taktiež ND na jedného obyvateľa v produktívnom veku rástol rýchlejšie v SSR o 6,9 bodu. Na tento ukazovateľ na jedného pracovníka národného hospodárstva rástol v SSR rýchlejšie v porovnaní s celoštátnym rastom len o 2,5 bodu. Na tento ukazovateľ vplyva jednak relácia medzi počtom pracovníkov vo výrobnjej a nevýrobnej sfére, najmä však úroveň zamestnanosti v národnom hospodárstve. Ak napríklad v roku 1966 v ČSSR z celkového počtu obyvateľov v produktívnom veku bol podiel pracujúcich v národnom hospodárstve 82,3 %, v SSR iba 72,6 %, v roku 1970 v ČSSR 86,2 % a v SSR 78 %, v roku 1975 v ČSSR 87,6 % a v SSR 80,3 %. Teda v SSR bola v porovnaní s ČSSR relatívne nižšia zamestnanosť (podiel pracovníkov v nevýrobnej sfére predstavoval asi 20% a bol rovnaký v ČSSR aj v SSR), ktorá do určitej miery ovplyvnila tvorbu a tempo rastu ND na jedného pracovníka národného hospodárstva.

Tempá rastu ND na jedného pracovníka výrobnjej sféry boli v rokoch 1966—1975 na Slovensku vyššie ako celoštátne o 4,1 bodu. To však nič nehovorí o tom, či to boli tempá optimálne.

Ako podklad na komplexnejšie zhodnotenie uvedených ukazovateľov (najmä rastu objemu ND na 1 pracovníka výrobnjej sféry) použijeme

Tabuľka 8

Ukazovateľ	1966—1970 (1966=100)		1971—1975 (1970=100)		1966—1975 (1966=100)	
	ČSSR	SSR	ČSSR	SSR	ČSSR	SSR
Počet obyvateľov	100,7	102,6	103,3	104,7	103,9	107,4
Obyvatelia v produktívnom veku	101,6	105,1	103,9	107,5	105,7	113,0
Počet pracovníkov v ná- rodnom hospodárstve	106,4	113,4	105,7	110,2	112,5	125,5
Počet pracovníkov výrobnej sféry	104,5	111,8	104,6	107,5	109,3	120,3

údaje tabuľky 8 o raste celkového počtu obyvateľov, o raste obyvateľov v produktívnom veku, pracujúcich v národnom hospodárstve a pracovníkov výrobnnej sféry v ČSSR a SSR v rokoch 1966—1970, v rokoch 1971—1975 a v rokoch 1966—1975.

Údaje jednoznačne potvrdzujú rýchlejšiu dynamiku počtu obyvateľov a pracujúcich v SSR v porovnaní s ČSSR. Ak v rokoch 1966—1975 boli v SSR v porovnaní s ČSSR tempá rastu počtu obyvateľov rýchlejšie o 3,5 bodu a obyvateľov v produktívnom veku o 7,3 bodu, tak počet pracujúcich v národnom hospodárstve vzrástol rýchlejšie o 12,5 bodu.

Ak teda v SSR bolo rýchlejšie tempo rastu počtu pracovníkov výrobnnej sféry v porovnaní s celoštátnym rastom o 11 bodov, tempo rastu produktivity práce na jedného pracovníka výrobnnej sféry bolo na Slovensku vyššie o 4,1 bodu.

Analýza dynamickosti vývoja (podľa temp rastu) svedčí o rýchlejšej dynamike v porovnaní s ČSSR v rámci jednotnej československej ekonomiky. Vzniká však otázka, či rýchlejší rast produktivity práce o 4 body na 1 pracovníka výrobnnej sféry možno považovať za optimálny a aká je vlastne úroveň produktivity práce v SSR v porovnaní s ČSSR.

V tabuľkách 9, 10 a 11 uvedieme údaje o úrovni produktivity práce na 1 pracovníka v priemysle, poľnohospodárstve a v stavebníctve v ČSSR a SSR.

Objem priemyselnej produkcie na jedného pracovníka priemyselných podnikov sa v roku 1975 v porovnaní s rokom 1966 zvýšil na Slovensku o 64 %. V uvedenom období úroveň produktivity práce na 1 pracovníka priemyslu SSR bola vyššia ca o 5 % v porovnaní s produktivitou dosahovanou v priemysle v ČSSR.

Údaje v tabuľke 10 svedčia o dynamickosti rastu produktivity práce na 1 pracovníka poľnohospodárstva tak v celoštátnom meradle, ako aj v SSR. V roku 1975 v porovnaní s rokom 1965 v ČSSR sa zvýšil objem hrubej poľnohospodárskej produkcie na 1 pracovníka poľnohospodárstva o 75,6 %, objem rastlinnej výroby na 1 pracovníka poľnohospodár-

Tabuľka 9

Úroveň a vývoj produktivity práce na 1 pracovníka priemyselných podnikov v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975 v Kčs*

Rok	Produktivita práce na 1 pracovníka priemyslu	
	ČSSR	SSR
1966	114 421	120 747
1967	121 057	128 358
1968	125 836	133 201
1969	131 380	138 509
1970	141 690	147 220
1971	150 684	155 748
1972	159 557	164 138
1973	168 538	174 506
1974	177 611	186 294
1975	188 500	198 677

* Základom výpočtu je objem hrubej výroby priemyselných podnikov v stálych cenách roku 1967 a počet pracovníkov priemyslu bez nevýrobných jednotiek. (Podľa údajov SŠÚ.)

stva sa zvýšil o 73,6 %. V SSR v tom istom období objem hrubej produkcie na 1 pracovníka vzrástol o 86,2 %, objem rastlinnej výroby sa zvýšil o 95,2 % a objem živočíšnej výroby vzrástol o 78,3 %.

I keď v uvedenom období boli na Slovensku vyššie tempá rastu ako v ČSSR, z údajov však vyplýva, že v poľnohospodárstve SSR je nižšia produktivita práce ako v celoštátnom meradle. V roku 1975 produktivita práce na 1 pracovníka poľnohospodárstva SSR dosahuje 86,8 % celoštátnej úrovne, v rastlinnej výrobe 92,2 % a v živočíšnej len 82,5 %.

Tabuľka 10

Úroveň produktivity práce v poľnohospodárstve ČSSR a SSR v Kčs (na základe stálych cien roku 1967)

Roky	ČSSR			SSR		
	Hrubá produkcia na 1 pracovníka			Hrubá produkcia na 1 pracovníka		
	poľnohospodárstvo celkom	rastlinnej výroby	živočíšnej výroby	poľnohospodárstvo celkom	rastlinnej výroby	živočíšnej výroby
1965	42 007	18 447	23 530	34 431	15 546	18 885
1968	54 320	26 240	28 080	44 295	21 972	22 323
1969	55 690	26 809	28 881	46 547	23 195	25 352
1970	56 780	25 742	31 038	46 848	21 769	25 079
1971	58 834	26 580	32 254	50 422	24 077	26 345
1972	65 587	29 559	36 028	55 417	25 327	30 090
1973	70 673	32 351	38 322	60 548	28 998	31 550
1974	72 793	33 095	39 698	63 253	30 519	32 734
1975	73 748	32 909	40 839	64 027	30 348	33 679

Prameň: Štatistické ročenky ČSSR.

Tabuľka 11

Produktivita práce v stavebníctve v ČSSR a SSR v rokoch 1969—1975*

Rok	Produktivita práce na 1 pracovníka v stavebníctve	
	ČSSR	SSR
1969	118 266	114 071
1970	125 134	123 332
1971	135 185	134 895
1972	144 178	143 149
1973	151 274	145 342
1974	160 613	156 676
1975	173 115	168 392

* Základom výpočtu je objem stavebných prác stavebných podnikov v bežných cenách a priemerný evidenčný počet pracovníkov na stavebných prácach.

Prameň: Štatistické ročenky ČSSR.

Tabuľka 11 ukazuje na dynamiku rastu produktivity práce v stavebníctve ČSSR a SSR. V roku 1975 v porovnaní s rokom 1969 sa zvýšila produktivita práce na 1 pracovníka v stavebníctve ČSSR o 46,4 % a v SSR o 47,6 %. Pričom v sledovanom období bola v SSR v porovnaní s ČSSR nižšia produktivita práce. V roku 1975 dosiahla produktivita práce na 1 pracovníka stavebníctva v SSR 97,2 % celoštátnej úrovne.

Zhrnutie

Na základe analýzy vývoja vzťahu spoločenského produktu, národného dôchodku a výrobnnej spotreby, a analýzy tempa rastu národného dôchodku na jedného obyvateľa a úrovne produktivity práce na 1 pracovníka v priemysle, poľnohospodárstve a v stavebníctve v rokoch 1966 až 1975 v ČSSR a SSR sme dospeli k určitým čiastkovým záverom, ktoré možno zhrnúť takto:

— Pre štvrtú a piatu päťročnicu ČSSR sú charakteristické vysoké tempo rastu spoločenského produktu a národného dôchodku, pričom v rokoch 1966—1970 i v 5. päťročnici sa v SSR (v porovnaní s celoštátnym vývojom) dosiahla výrazne rýchlejšia dynamika rozvoja. Ak napríklad v ČSSR v rokoch 1971—1975 rástol spoločenský produkt ročne o 5,7 % a národný dôchodok o 5,6 %, tak v SSR v rovnakom období bolo priemerné tempo rastu spoločenského produktu 7,5 % a národného dôchodku 6,7 %.

— V rokoch 1966—1970 tak v celoštátnom meradle, ako aj na Slovensku rástla výrobná spotreba rýchlejšie ako národný dôchodok. V ČSSR bola relácia 7,0:5,5 a v SSR 8,3:7,3.

— V piatej päťročnici sa podarilo v ČSSR zastaviť rýchlejší rast výrobnnej spotreby. Výrobná spotreba a národný dôchodok sa vyvíjali rov-

nakým tempom [5,7:5,6]. Na Slovensku však i v rokoch piatej päťročnice naďalej rýchlejšie rástla výrobná spotreba ako národný dôchodok [7,4:6,7], avšak v porovnaní s vývojom v rokoch 1966—1970 sa spomalilo tempo jej rastu.

— Pre 9 ročné obdobie (v rokoch 1966—1975) ČSSR i SSR je príznačné vysoké a stabilné tempo rastu spoločenského produktu a národného dôchodku pri výrazne rýchlejšej dynamike SSR. Ak v celoštátnom meradle bolo priemerné ročné tempo spoločenského produktu 5,9 % a národného dôchodku 5,5 %, tak na Slovensku bolo priemerné ročné tempo spoločenského produktu 7,6 % a národného dôchodku 7,0 %.

— Pre obdobie rokov 1966—1975 je príznačné aj relatívne vysoké a stabilné tempo rastu národného dôchodku na jedného obyvateľa. V ČSSR 5,1 % ročne a v SSR 6,1 % ročne. V roku 1975 v porovnaní s rokom 1966 sa zvýšil národný dôchodok na jedného obyvateľa v ČSSR o 56,4 % a v SSR o 71,2 %. Tempá rastu na jedného obyvateľa boli teda v rokoch 1966—1975 v SSR vyššie o 14,8 bodu, národný dôchodok na 1 obyvateľa v produktívnom veku rástol v SSR rýchlejšie o 6,9 bodu, na 1 pracovníka národného hospodárstva o 2,5 bodu a národný dôchodok na pracovníka výrobnéj sféry rástol rýchlejšie o 4 body.

— Komparácia temp rastu národného dôchodku na jedného pracovníka výrobnéj sféry s tempom rastu počtu pracovníkov výrobnéj sféry v rokoch 1966—1975 (v ČSSR a SSR) ukázala na rýchlejšiu rast ND na 1 pracovníka výrobnéj sféry v SSR v porovnaní s celoštátnym rastom.

— Analýza vývoja objemu hrubej produkcie na jedného pracovníka priemyslu, poľnohospodárstva a stavebníctva v ČSSR a SSR ukázala, že v SSR v porovnaní s celoštátnym meradlom je síce vyššia úroveň produktivity práce v priemysle, ale stavebníctvo nedosahuje ešte celoštátnu úroveň a značne za ňou zaostáva poľnohospodárstvo.

— Z analýzy ďalej vyplynulo, že v SSR (v porovnaní s ČSSR) je odlišný podiel jednotlivých odvetví na tvorbe národného dôchodku. Na Slovensku je nižší podiel priemyslu, teda odvetvia, v ktorom sa dosahuje relatívne vyššia produktivita práce, súčasne je však vyšší podiel poľnohospodárstva a stavebníctva, odvetví s relatívne nižšou produktivitou práce.

— Ak v rokoch 1966—1975 v ČSSR rástla výrobná spotreba rýchlejšie ako národný dôchodok, potom v SSR boli tempá rastu výrobnéj spotreby vyššie ako celoštátne. Napríklad v rokoch 1966—1975 priemerné ročné tempo rastu výrobnéj spotreby bolo v ČSSR 6,3 % a v SSR 7,7 %. O rýchlom raste výrobnéj spotreby v celoštátnom meradle, najmä však v SSR, svedčí aj skutočnosť, že ak v roku 1975 v porovnaní s rokom 1966 sa v ČSSR zvýšila výrobná spotreba o 73,3 %, na Slovensku v rovnakom období vzrástla o 96,3 %, teda takmer dvojnásobne.

— Vyššia výrobná spotreba v SSR v porovnaní s ČSSR sa prejavila aj v relatívne vyššej materiálovej náročnosti národného dôchodku

v SSR. Ak objem výrobnéj spotreby na jednotku národného dôchodku bol v roku 1966 v ČSSR 1,36, na Slovensku bol vyšší o 0,05 a predstavoval 1,41. V roku 1975 sa objem výrobnéj spotreby na jednotku ND zvýšil v ČSSR na 1,46 a v SSR na 1,50.

Z analýzy vyplynulo, že na objem výrobnéj spotreby, a teda aj na jej podiel na spoločenskom produkte, ako aj na objem výrobnéj spotreby na jednotku národného dôchodku má podstatný vplyv odvetvová štruktúra národného hospodárstva a odvetvová štruktúra priemyslu. Analýza ukázala, že na Slovensku v porovnaní s ČSSR je relatívne vyšší podiel materiálovo náročných odvetví. Výrobnú spotrebu však ovplyvňuje rad ďalších faktorov, ako napr. úroveň techniky a technológie, kvalita a úroveň technicko-ekonomických noriem spotreby materiálu, úroveň skladového a obalového hospodárstva, ako aj formy organizácie a riadenia. Nebolo cieľom tohto článku zaoberať sa všetkými faktormi vplývajúcimi na výrobnú spotrebu.

Avšak aj urobená komparatívna analýza na národohospodárskej úrovni ukázala, že v spomalení relatívneho zvyšovania výrobnéj spotreby v ČSSR ale najmä v SSR; vo zvyšovaní podielu priemyslu (teda odvetvia, kde sa dosahuje v porovnaní s ČSSR vyššia produktivita práce) a vo zvýšení produktivity práce vo všetkých odvetviach národného hospodárstva, predovšetkým však v poľnohospodárstve (najmä v živočíšnej výrobe) a v stavebníctve sú oblasti, kde možno hľadať zdroje ďalšieho rozvoja, využitie ktorých prispeje k zvýšeniu efektívnosti spoločenskej výroby v SSR v prospech jednotnej československej ekonomiky.

Literatúra

- [1] Zjazd Komunistickej strany Slovenska. Bratislava, Nakl. Pravda 1976; XV. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Nakl. Pravda 1976.
- [2] O výsledkoch plnenia uznesení XV. zjazdu KSČ o ďalšom postupe pri ich realizácii. [Správa Predsedníctva ÚV KSČ, prednesená generálnym tajomníkom súdruhom Gustávom Husákom na 11. zasadnutí ÚV KSČ.] Pravda, 18. marca 1978, s. 3-5.
- [3] ŠVANTNEROVÁ, J.: Otázky ekonomickej efektívnosti. Bratislava, Veda 1977.
- [4] VANER, J. — TOMS, M. a kol.: Národohospodárska efektívnosť: Teorie a měření. Praha, Svoboda 1977.
- [5] CHAČATUROV, T.: Efektívnosť spoločenskej výroby. Vopr. Ekon., 1975, č. 3.
- [6] Štruktúra a efektívnosť československého priemyslu v roce 1976. [č. I.] Praha, Federální statistický úřad 1977, s. 112. Údaje Slovenského štatistického úradu Bratislava. Zostava SAE 1977, tab. č. 47.

РАЗВИТИЕ СТРУКТУРЫ СТОИМОСТИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОДУКТА
В ЧЕХОСЛОВАКИИ И В СЛОВАКИИ В 1966—1975 ГОДАХ

ШВАНТЕРОВА, Йиржина

Целей статьи -- объяснить на основе сравнения динамики структуры стоимости общественного продукта в ЧССР и ССР в 1966—1975 годах общие черты или различные

тенденции и, одновременно, показать области, в которых можно искать ресурсы дальнейшего развития.

На основе анализа динамики общественного продукта, национального дохода и производственного потребления, анализа влияния отраслевой структуры народного хозяйства и отраслевой структуры промышленности на уровень производственного потребления, анализа темпа роста национального дохода на душу населения и анализа уровня производительности труда на одного рабочего в промышленности, сельском хозяйстве и строительстве в 1966—1975 годах в ЧССР и ССР объясняются общие черты и разные тенденции развития (напр. в росте производственного потребления, в отраслевой структуре народного хозяйства и в отраслевой структуре промышленности, в уровне производительности труда и т. п.).

Автор на основе сравнительного анализа на народнохозяйственном уровне показывает, что в умедлении относительного повышения производственного потребления в ЧССР, но, прежде всего, в ССР, в повышении доли промышленности (то есть, отрасли, в которой — по сравнению с ЧССР, достигается в ССР более высокая производительность труда) и в повышении производительности труда во всех отраслях народного хозяйства, прежде всего в сельском хозяйстве (главным образом в животноводстве) и в строительстве являются области, в которых можно искать ресурсы дальнейшего развития, использование которых будет способствовать повышению эффективности общественного производства в ССР в пользу единой чехословацкой экономики.

DEVELOPMENT IN THE STRUCTURE OF THE SOCIAL PRODUCT IN THE C.S.S.R. AND S.S.R. DURING THE PERIOD OF 1966—1975

ŠVANTNEROVÁ, Jiřina

The purpose of this article is on the basis of comparison in the development of the structure of value of the social product in the C.S.S.R. [Czechoslovak Socialist Republic] and in S.S.R. [Slovak Socialist Republic] during the period of 1966—1975 to explain common features or different tendencies in the development and the at the same time to indicate on areas, in which further sources of the development could be found.

On the basis of the analysis of the development in relationships between the social product, national income and production consumption, the analysis of the effect of a sectoral structure in a national economy and a sectoral structure of industry on the level of production consumption, the analysis of the growth rate of national income per inhabitant and the analysis of labour productivity per worker in industry, agriculture and building industry during the period of 1966—1975 in the C.S.S.R. and S.S.R. the author explains common features and different tendencies in the development (e. g., in growth of production consumption, sectoral structure of the national economy and sectoral structure of industry, in the level of labour productivity, etc.).

The author on the basis of the comparative analysis on a national economic level indicates, that in slowing down the relative increase of production consumption in the C.S.S.R. but especially in the S.S.R., in increasing the share of industry [the sector, where a higher labour productivity in the S.S.R. in comparison with the C.S.S.R. is achieved] and in increasing the labour productivity in all sectors of the national economy, first of all in agriculture (especially in animal production) and in building industry, there are areas in which one can find resources for a further development. Their utilization will contribute to an increase of the effectiveness of social production in the S.S.R. to the benefit of the uniform Czechoslovak economy.

Postavenie ukazovateľa zisku v podnikovej sfére

VLACHYNSKÝ, Karol

1. Zvyšovanie významu kvalitatívnych ukazovateľov

Podniky, VHJ a rezorty sú v plánovite riadenej ekonomike zamerané na plnenie ukazovateľov plánu. Podľa plánovacej metodiky majú jednotlivé ukazovatele rozdielny stupeň záväznosti (záväzné ukazovatele, záväzné limity, orientačné ukazovatele). Okrem toho sústava hmotnej a morálnej zainteresovanosti a zodpovednosti vedie k tomu, že jednotlivé ukazovatele sa vo väčšej alebo menšej miere stávajú subjektívnymi cieľmi podnikových kolektívov, nadobúdajú rôznu závažnosť v cieľovom správaní podnikovej sféry.

Ak hodnotíme vývoj sústavy riadenia uplatňovanej v praxi, možno povedať, že pred ekonomickými reformami v skutočných cieľoch podnikovej sféry jednoznačne prevažovali ukazovatele kvantitatívne, najmä objem hrubej hodnoty výroby. Nedostatočný záujem na plnení kvalitatívnych ukazovateľov, ktoré sa komplexne odzrkadľujú v hospodárskom výsledku, prejavoval sa, okrem iného, pomerne nízkou účinnosťou finančných nástrojov v oblasti hmotnej zainteresovanosti a pri usmerňovaní správania podnikovej sféry.

V priebehu ekonomických reforiem, ktoré sú procesom prechodu od extenzívneho k intenzívnemu typu rozvoja socialistickej ekonomiky, dochádza k postupnému zvyšovaniu významnosti kvalitatívnych ukazovateľov charakterizujúcich efektívnosť reprodukčného procesu. Ide o objektívny proces vyvolaný najmä tromi skutočnosťami:

— V procese socialistickej výstavby sa v európskych socialistickej krajinách dosiahla hospodárska úroveň zabezpečujúca kvantitatívne uspokojovanie základných potrieb všetkého obyvateľstva. Ďalší rast životnej úrovne treba pri spotrebe väčšiny produktov zabezpečovať už nie tak rastom ich množstva, ako zmenou štruktúry (napr. pri potravinách), zvyšovaním akosti, rozvíjaním funkčných vlastností, zlepšovaním povr-

chovej úpravy a estetickosti výrobkov, ako aj inováciou výrobných programov, umožňujúcou uspokojovanie novovznikajúcich, resp. rozširujúcich sa potrieb spoločnosti.

— Súčasne sa zdroje ďalšieho extenzívneho rastu do značnej miery vyčerpali, resp. existuje pri nich značná napätosť.

Na prvom mieste treba uviesť vyčerpanosť zdrojov voľných pracovných síl. S ukončením kolektivizácie poľnohospodárstva skončil aj intenzívnejší presun pracovných síl z poľnohospodárstva do iných odvetví. Zamestnanosť žien dosiahla stav, keď nemožno rátať s ďalším prísunom pracovných síl spomedzi žien z domácnosti. Jediným zdrojom kvantitatívneho rastu počtu pracovníkov potom zostáva populačný prírastok. Tým nadobúda osobitnú dôležitosť problematika čo najefektívnejšieho využitia volúmena živej práce, ktorý má spoločnosť k dispozícii.

Nemenej dôležitá je aj napätosť zdrojov základných surovín a materiálov. Rast ich potreby vyvolaný ekonomickým rozvojom nevyhnutne vedie k rastu zdrojovej náročnosti ich získavania. Veľmi jasne sa to prejavilo rastom cien surovín na svetových trhoch. Nejde o krátkodobý výkyv, ale o dlhodobú tendenciu. Táto skutočnosť najintenzívnejšie postihuje krajiny, ktoré sú — ako naša republika — dovozcami surovín. Otázka úspor a efektívneho využitia surovín a materiálov nadobúda preto prvoradú dôležitosť.

— Ekonomický rozvoj v krajine so značne otvorenou ekonomikou je podmienený stále účinnejším zapájaním sa do medzinárodnej delby práce. Len tak je možné pri relatívnej obmedzenosti vnútorného trhu plnšie využívať výsledky vedecko-technického pokroku. Pri stále náročnejšej súťaži na svetových trhoch je kvalita a efektívnosť výroby jedinou zábezpekou exportu produktov nášho spracovateľského priemyslu a tým aj predpokladom dovozu potrebných surovín a materiálov.

Efektívnosť využívania živej a spredmetnenej práce v podniku je charakterizovaná predovšetkým plnením kvalitatívnych ukazovateľov plánu, medzi ktorými ústredné postavenie má ukazovateľ hospodárskeho výsledku. Preto sa hľadajú možnosti zvýšenia významu kvalitatívnych ukazovateľov pri zostavovaní plánu a pri hodnotení jeho plnenia.

Aj napriek tomuto úsiliu sa však v našich podmienkach ešte stále hodnotí podnik v prvom rade podľa plnenia plánu v objeme produkcie, vo výkonoch. Aj osobná hmotná zainteresovanosť sa prostredníctvom mzdovej regulácie spája v rozhodujúcej miere s objemom výkonov. Postupne však získava väčšiu závažnosť aj plnenie ukazovateľa zisku. S jeho tvorbou sa spája podniková hmotná zainteresovanosť (prostredníctvom dotácie fondu výstavby, obrátového fondu a fondu drobných podnikových investícií), ako aj osobná kolektívna a individuálna hmotná zainteresovanosť (prostredníctvom fondu kultúrnych a sociálnych potrieb a fondu odmien).

Tendenciu zvyšovania významu kvalitatívnych ukazovateľov v podnikovej sfére je potrebné pokladať za dlhodobú.¹

Aj teória optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky, rozpracúvaná najmä v priebehu posledného desaťročia v ZSSR, prikladá ukazovateľovi zisku pri riadení podnikovej sféry osobitne významné postavenie. Pritom táto teória ako produkt systémového prístupu k riešeniu základných ekonomických problémov socialistickej spoločnosti má nielen poznávací význam, ale v priebehu ekonomických reforiem sa jej tézy postupne stále viac zohľadňujú pri praktickej konštrukcii sústavy riadenia národného hospodárstva. Stáva sa súčasťou teoretického základu hospodárskej politiky.

Možno preto konštatovať, že na dosiahnutom stupni rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov socialistickej spoločnosti sa zákonite prejavuje dlhodobá tendencia zvyšovania významu kvalitatívnych ukazovateľov rozvoja ekonomiky. V podnikovej sfére medzi týmito ukazovateľmi má rozhodujúce postavenie zisk.

2. Spoľahlivosť ukazovateľa zisku

V praxi sústavy riadenia národného hospodárstva sa tendencia zvyšovania významu ukazovateľa zisku presadzuje len postupne a so značnými ťažkosťami. Základnou príčinou je skutočnosť, že *v súčasných podmienkach zisk jednotlivých podnikov, VHJ a rezortov necharakterizuje s dostatočnou spoľahlivosťou prínos danej organizačnej zložky hospodárstva pre spoločnosť, kvalitu činnosti pracovných kolektívov.* Preto bezprostredné a úplné spojenie stimulov hmotnej zainteresovanosti s dosahovaným hospodárskym výsledkom nie je možné.

Príčin tohto stavu je viacero:

a) *Ceny, za ktoré realizujú podniky svoju produkciu, sú peňažným výrazom hodnoty. Vyjadrujú teda množstvo spoločensky nutnej práce vynaloženej na túto produkciu.* Tento poznatok platí ako zásada, ako všeobecná tendencia presadzujúca sa a platná pre produkciu ako celok. *Pri plánovitom určovaní cien jednotlivých výrobkov musí brať cenotvor-*

¹ „Nevyhnutnosť udržať krok s rozvojom výrobných síl vo svete a potreba ďalej zvyšovať životnú úroveň vyžadujú, aby plán vcelku i v jednotlivých častiach zabezpečoval rast celkovej efektívnosti reprodukčného procesu. Ide o to, aby každý stupeň riadenia dôsledne vychádzal z ekonomickej kalkulácie, vyjadrujúcej vzťah medzi vynakladanými zdrojmi a dosahovanými výsledkami a utváral tak priaznivú atmosféru pre náročnú prácu i pre objektívne hodnotenie dosahovaných výsledkov. Vyžaduje to rozpracovať taký systém ukazovateľov plánu, ktorý bude aktívne ovplyvňovať rast efektívnosti a intenzifikácie spoločenskej výroby...“ [1].

„Úloha plánovacích orgánov, ministerstiev a ústredných úradov, úloha ekonomickej vedy v novej päťročnici spočíva v tom, aby sa orientovali na zvýšenie efektívnosti spoločenskej výroby a súčasne zvýšili úlohu kvalitatívnych ukazovateľov plánu...“ [2].

ný orgán do úvahy aj ďalšie aspekty, rešpektovanie ktorých znamená zámerné odkláňanie cien od hodnoty. Ide najmä o tieto aspekty:

— Cena musí zohľadňovať stupeň uspokojovania spotrebiteľov daným výrobkom. Pre socialistickú ekonomiku je síce charakteristické, že zosúladowanie prípadných rozdielov medzi ponukou a dopytom po jednotlivých výrobkoch sa z dlhodobého hľadiska v zásade prekonáva opatreniami vo výrobe (plánovaným zvýšením alebo znížením vyrábaného množstva), no z krátkodobejšieho hľadiska, kým je výroba technicky schopná takto reagovať (napr. budovanie nových výrobných kapacít vyžaduje určitý čas), musia aj cenové pohyby napomáhať zosúladieniu ponuky a dopytu.

— Súčasne musí cena ovplyvňovať výrobu v súlade so zámermi plánu. Znamená to aj cenovou politikou zvýhodňovať výrobu kvalitných, technicky progresívnych a odberateľmi žiadaných výrobkov.² Pritom však táto podpora nemá viesť k celkovému zvyšovaniu cenovej hladiny. Znamená to, že pri použití cenového porovnávania treba sledovať reláciu medzi rastom úžitkových vlastností nových výrobkov a ich cenou.

— Cena má ovplyvňovať správanie spotrebiteľov. Má podporovať odbyt technicky progresívnych výrobkov a tlmíť dopyt po výrobkoch technicky zastaraných, nekvalitných, resp. z iného hľadiska spoločensky nežiadúcich (napr. z hľadiska zdravotného, z hľadiska ochrany životného prostredia a pod.). Pri určovaní intenzity cenového pohybu, ktorý má vyvolať určitú reakciu u spotrebiteľov, treba využívať pri jednotlivých výrobkoch poznatky o rozdielnej pružnosti reakcie dopytu po nich na cenové zmeny.

— Cenotvorný orgán musí brať do úvahy vzájomnú zastupiteľnosť výrobkov. Pritom relácie úžitkových vlastností vzájomne zastupiteľných výrobkov môžu byť iné než relácie spotreby spoločensky nutnej práce na ich výrobu (napr. relácie medzi cenou zemného plynu a uhlia pre energetické účely).

— Tvorba cien plánovite ovplyvňuje výšku zisku realizovaného jednotlivými odbormi a odvetviami a tým aj výšku vlastných finančných zdrojov, ktoré sa u nich sústreďujú. Reaguje tým na jednej strane na rozdielne plánované tempá ich rozvoja, na druhej strane musí vytvárať priestor pre uplatnenie úveru a rozpočtových prostriedkov v zdrojoch financovania ich plánovanej rozšírenej reprodukcie.

Už z tohto stručného výpočtu je zrejmä možná protichodnosť jednotlivých požiadaviek na cenovú tvorbu. Z toho vyplýva potreba pri určovaní ceny konkrétneho výrobku starostlivo posudzovať, akú váhu dôleživosti prisúdiť jednotlivým aspektom. Cena je teda určitým kompromisom, výsledok ktorého treba dopĺňať využívaním ďalších (najmä finan-

² Tento cieľ možno zabezpečovať aj pomocou iných opatrení (napr. subvenciami, zaťažením odvodových povinností a pod.).

čných) nástrojov, aby sa dosiahol plánom požadovaný dopad na výrobu aj spotrebiteľa.

b) *Podniky vyrábajú a realizujú v rozdielnych prírodných a ekonomických podmienkach. Nie všetky tieto podmienky sú hodnotovo ocenené, čo sa prejavuje v diferenciacii podnikových nákladov. Preto rozdiely v hospodárskom výsledku jednotlivých podnikov sú ovplyvňované nielen kvalitou činnosti podnikového kolektívu, ale aj rozdielnymi podmienkami pre dosahovanie hospodárskeho výsledku, ktoré sú v rozhodujúcej miere z hľadiska podniku podmienkami objektívnymi. Spomeňme tu aspoň niektoré:*

— Rozdielne prírodné podmienky výroby majú významné postavenie najmä v prvovýrobe. Napríklad v poľnohospodárstve je to bonita pôdy a klimatické podmienky, v ťažobnom priemysle výdatnosť a uloženie ložísk ťažených substrátov, v lesnom priemysle rozloženie a prístupnosť drevných porastov a pod. Vplyv týchto podmienok sa prejavuje v diferenciacii nákladov na jednotku produktu medzi jednotlivými podnikmi. Pritom je veľmi ťažké určiť, do akej miery sú tieto diferencie zapríčinené objektívnymi rozdielmi prírodných podmienok a do akej miery subjektívnym faktorom — rozdielnou úrovňou činnosti podnikových kolektívov.

Diferencie nákladov na jednotku výrobku vyvolané rozdielnymi prírodnými podmienkami možno vo vzťahu k podniku zohľadniť buď diferencovanými realizačnými cenami, alebo sa pri jednotných cenách prejavujú v diferenciacii hospodárskeho výsledku. Prvá možnosť (napr. systém podnikových cien uplatňovaný v minulosti v uhoľnom priemysle PLR) má svoje problematické stránky, a preto sa — aspoň pokiaľ ide o priemysel — dáva prednosť jednotným realizačným cenám. V takom prípade je potom potrebné uplatniť vo vzťahu k podnikom sústavu diferencovaných odvodov zo zisku (je to napr. redistribúcia zisku medzi podnikmi v rámci VHJ, fixné a rentové platby v ZSSR, výrobná daň v MLR). Prax môže uplatniť aj kombinované riešenia. Napríklad v našom poľnohospodárstve sú jednotné nákupné ceny — určené na báze priemerných podmienok — korigované sústavou príplatkov zohľadňujúcich rozdielne prírodné podmienky. Realizované dôchodky podliehajú ešte diferencovaným odvodom vo forme dane z pozemkov.

— Rozdielne ekonomické podmienky (napr. rozdielne technické vybavenie podnikov, štruktúra výrobného programu, dosiahnutý stupeň špecializácie a s ním súvisiaca organizácia výroby, počet a kvalifikačná štruktúra pracovníkov atď.) sú z podnikového hľadiska v danom období objektívne. Z hľadiska dlhšieho časového horizontu a z hľadiska vyššej úrovne riadenia (odboru, rezortu) sú podmienkami, ktoré možno meniť, závisia teda v danom konkrétnom podniku a v danom časovom období do určitej miery od rozhodnutia nadpodnikových orgánov.

Objektívnosť uvedených podmienok pre podnik v danom období tre-

ba zohľadňovať z hľadiska hmotnej zainteresovanosti podnikových kolektívov. Na druhej strane však diferencovanosť hospodárskych výsledkov zapríčiňovaná rozdielnymi ekonomickými podmienkami by z dlhodobejšieho hľadiska mala byť impulzom pre ich zmenu. Je zrejmé, že miera a tempo zmeny týchto podmienok závisí jednak od hĺbky ich diferenciácie, jednak od vecných a finančných možností hospodárstva.

Obidve uvedené skupiny problémov by malo podľa teórie optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky pomôcť riešiť uplatnenie tzv. cien optimálneho plánu.³

V porovnaní s dnes používanými veľkoobchodnými cenami by mali tieto ceny niektoré odlišné charakteristické črty:

— Mali by zahŕňať hodnotové ocenenie všetkých zdrojov používaných v reprodukčnom procese (materiálových, pracovných, prírodných), pričom ich ocenenie by malo odrážať dôležitosť jednotlivých zdrojov pre dosahovanie národohospodárskeho kritéria optimality. To znamená, že priaznivejšie prírodné alebo ekonomické podmienky podniku by znamenali vyššie ocenenie ním používaných príslušných zdrojov a tým aj vyššie náklady.

— Mali by brať do úvahy diferenciálne náklady, t. j. náklady potrebné na získanie dodatočnej jednotky daného výrobku (resp. usparené pri znížení výroby a spotreby daného výrobku o jednotku). Tieto diferenciálne náklady zahrňujú náklady bezprostredne vynaložené na jednotku daného výrobku a náklady spätnej väzby vyjadrujúce zmenu nákladov všetkých ostatných výrobkov vyvolanú prírastkom (úbytkom) produkcie jednotky daného výrobku.⁴

— Mali by odzrkadľovať nielen náklady, ale aj obmedzenosť zdrojov. Čím väčší nedostatok určitého zdroja, tým vyššie ocenenie musí mať v relácii k ostatným zdrojom, pretože sa stáva obmedzujúcim faktorom ekonomického rastu.

— Ceny optimálneho plánu sú produktom riešenia optimalizačnej národohospodárskej úlohy. Nie sú vnesené do národohospodárskeho plánu „zvonka“, ale majú stimulovať jeho plnenie.

Pri uplatňovaní takto charakterizovaných cien optimálneho plánu by

³ S takým názorom vystupuje rad autorov. Zo všetkých uvedieme jeden najvýstižnejší citát: „Priblíženie cien k optimálnym oceneniam, ktoré napomáhajú dosiahnutie cieľov socialistickej spoločnosti, vytvára podmienky k najracionálnejšiemu využitiu všetkých hospodárskych zdrojov a tým vedie k maximálnej ekonomii spoločensky nutnej práce“ [3].

⁴ Nemáme tu na mysli náklady spätnej väzby v takom význame, ako ich chápe V. S. Nemčinov, ktorý týmto pojmom označuje premenu časti výrobku na náklad v jeho vlastnej výrobe pri skúmaní naturálnych väzieb v medziodvetvovej bilancii [4]. Použijeme ho tak, ako ho definoval V. V. Novožilov, t. j. ako prírastky nákladov na iné výrobky, ktoré sú podmienené použitím efektívnejších výrobných prostriedkov na daný cieľ a nie na iné ciele [5].

Skutočnosť, že diferenciálne náklady sú vlastne premenenou formou výrobných nákladov a že cenová tvorba pracujúca s diferenciálnymi nákladmi nie je v rozpore s Marxovou teóriou hodnoty, dokázali už viacerí ekonómi. Pozri napr. [3], [5], [6].

hospodársky výsledok jednotlivých organizačných zložiek hospodárskeho mechanizmu skutočne charakterizoval ich prínos pre spoločnosť a kvalitu činnosti podnikových kolektívov. Jedinou — avšak kardinálnou — prekážkou praktickej aplikácie cien optimálneho plánu je, že nie sme schopní ich pre jednotlivé výrobky určiť. Bránia tomu najmä dve prekážky:

— Teória optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky nie je zatiaľ rozpracovaná do takej miery, aby bolo jednoznačne v kvantifikovateľnej forme určené národohospodárske kritérium optimality. Bez jeho určenia však nemožno dosť dobre hovoriť o optimálnom pláne — veď plán môže byť optimálny len z hľadiska celkom určitého kritéria — ani o optimálnych cenách, ktoré sú jeho odrazom, produktom. To je významný, dosiaľ ešte neúplne rozpracovaný a riešený teoretický problém.

— Ceny optimálneho plánu by mali byť výsledkom riešenia národohospodárskej optimalizačnej úlohy (t. j. procesu zostavovania optimálneho národohospodárskeho plánu). Pri dnešnom stupni rozvoja hospodárstva, jeho organizačnej členitosti a zložitosti ekonomických väzieb je taká úloha centrálnie riešiteľná len pri vysokom stupni agregácie ekonomických veličín. Pri takej agregácii dosiahnuté riešenie nemôže viesť k určeniu jednotlivých cien, ktoré by pri optimalizácii lokálnych kritérií v jednotlivých organizačných zložkách hospodárstva zabezpečovali súčasne optimalitu národohospodárskeho plánu ako celku. Inak povedané, nemôže viesť k určeniu cien optimálneho plánu na jednotlivé výrobky.

Skutočnosť, že zisk podnikov v súčasných podmienkach nie dosť spoľahlivo odráža prínos jednotlivých podnikov pre spoločnosť a kvalitu práce ich pracovných kolektívov a že tento nedostatok zatiaľ nie je možné odstrániť uplatnením cien optimálneho plánu, môže vyúšťovať do dvoch protichodných záverov:

a) V podmienkach socialistickej ekonomiky nemôže zisk plniť úlohu základného kvalitatívneho ukazovateľa podnikovej činnosti, a preto s ním nemožno zväzovať podnikovú a osobnú hmotnú zainteresovanosť. Do centra podnikového záujmu treba stavať iné ekonomické ukazovatele.⁵

b) Zisk ako základný kvalitatívny ukazovateľ podnikovej činnosti treba pre potreby riadenia a hmotnej zainteresovanosti dopĺňať ďalším (resp. ďalšími) ekonomickým ukazovateľom spravidla kvantitatívneho charakteru. (Samostatnou otázkou je výber týchto ukazovateľov.) Pritom tendencia posilňovať význam kvalitatívnych ukazovateľov vedie

⁵ V tomto smere je rad názorov a návrhov. Niektorí len spochybňujú význam zisku. Napríklad: „... hypotéza o zisku ako ukazovateli lokálneho optima zostáva nedokázaná, pretože nie je jasné, s akým spoločenským kritériom má byť v súlade ...“ [7].

Iní autori prichádzajú až k extrémnemu záveru, že nijaký hodnotový ukazovateľ nie je prijateľný ako kritérium efektívnosti [8].

k hľadaniu a realizácii opatrení zvyšujúcich vypovedaciu schopnosť zisku, pokiaľ ide o príspevok podniku k plneniu celospoločenských cieľov a pokiaľ ide o kvalitu činnosti podnikového kolektívu.

Ak hodnotíme niektoré skúsenosti z doterajšieho vývoja sústavy riadenia (máme tu na mysli najmä výlučné postavenie ukazovateľa hrubej hodnoty výroby v rokoch 1953–1959 a 1962–1964, ako aj skúsenosti s uplatnením ukazovateľa hrubého dôchodku v rokoch 1965–1969 v našej ekonomike), považujeme za správne prikloniť sa jednoznačne k druhému záveru. Možno povedať, že takto sa orientujú aj ďalšie práce na zdokonaľovaní sústavy riadenia nielen v ČSSR, ale aj v iných socialistických krajinách.

3. Opatrenia zamerané na zvyšovanie významu ukazovateľa zisku

Opatrenia smerujúce k skvalitňovaniu vypovedacej schopnosti zisku a tým aj k zvyšovaniu jeho významu treba uskutočňovať v troch oblastiach:

a) *Zdokonaľovať sústavu veľkoobchodných cien* tak, aby sa plánovite využívali všetky funkcie a úlohy cien. Znamená to určovať ceny tak, aby

- zodpovedali množstvu spoločensky nutnej práce vynaloženej na daný výrobok

- stimulovali rozvoj národného hospodárstva v súlade so zámermi národohospodárskeho plánu.

Dôležitým krokom k naplneniu týchto cieľov bola prestavba veľkoobchodných cien k 1. 1. 1977. Treba však postupovať systematicky ďalej, aby sa uvedené úlohy zabezpečovali nielen staticky (k momentu cenovej prestavby), ale dynamicky, plynule. Znamená to podstatne zdokonaľiť plánovanie cenového vývoja a spôsoby realizácie zámerov tohto plánu.

b) *Zdokonaľovať sústavu odvodov časti podnikových dôchodkov do štátneho rozpočtu* z toho hľadiska, aby dopĺňala priame ocenenie podnikmi používaných zdrojov (surovinových, pracovných, prírodných), ktoré sa prejavuje v nákladoch. Veľkosť a relácie týchto odvodov by mali zodpovedať jednak významu jednotlivých zdrojov pre dosahovanie cieľov národohospodárskeho plánu v danom období, jednak obmedzenosti týchto zdrojov.

Napríklad pred uskutočnením ekonomických reforiem v podniku viazané základné fondy ovplyvňovali jeho náklady len prostredníctvom odpisov, vyjadrujúcich postupné prenášanie hodnoty do hodnoty výrobkov. V priebehu reforiem sa ocenenie viazanosti fondov doplnilo odvodom z viazaných fondov (resp. v ČSSR odvodom z majetku). Výška tohto odvodu by mala zodpovedať jednak významu základných fondov pre plnenie úloh plánu, jednak investičným možnostiam ekonomiky zahrnu-

tým do plánu [sadzba odvodu tu môže pôsobiť ako minimálna spoločnosťou požadovaná efektívnosť nových investícií].

Podobný charakter má príspevok na sociálne zabezpečenie, dopĺňajúci ocenenie živej práce zahrnuté v mzdových nákladoch.⁶ Aj daň z pozemkov platená poľnohospodárskymi podnikmi má charakter hodnotového ocenenia používania prírodného zdroja — pôdy.

Je zrejmé, že pri lineárnej konštrukcii odvodu zo zisku plnia úlohu doplnkového ocenenia výrobných zdrojov len odvody kritériálneho charakteru.

c) *Zdokonaľovať sústavu redistribúcie časti dôchodkov medzi podnikmi v rámci VHJ a medzi VHJ v rámci rezortov.* Ocenenie výrobných zdrojov doplnené aj kritériálnymi odvodmi do štátneho rozpočtu je v rámci národného hospodárstva jednotné, pričom nemôže vyjadrovať niektoré individuálne rozdiely medzi podnikmi, resp. medzi VHJ, ktoré však majú význam pre nimi dosahovaný hospodársky výsledok.

Napríklad nadobúdacia cena základných fondov, ktorá je rozhodujúca jednak pre výšku odpisov, jednak pre výšku odvodu z viazaných fondov, jednoznačne neodzrkadľuje, či je podnik vybavený novými alebo už zastarávajúcimi základnými fondmi, či je pred alebo po rekonštrukcii svojho zariadenia. Alebo pri určení cien franco odberateľ sa rôzna vzdialenosť jednotlivých výrobcov od odberateľov prejaví len v diferenciácii ich nákladov, ale už nie vo výnosoch. V ťažobnom priemysle nie je rozdiel prírodných podmienok (bohatosť a uloženie ložísk) v nijakej forme priamo ekonomicky ocenený atď.

Vo všetkých týchto prípadoch musí úlohu doplnkového ocenenia individuálnych rozdielov vo výrobných zdrojoch používaných podnikmi plniť časť odvodov a prídelov uskutočňovaných v rámci redistribúcie dôchodkov medzi podnikmi, resp. medzi VHJ. Táto časť má tiež charakter kritériálnych odvodov a prídelov.

Pravda, uvedené príčiny nevyčerpávajú celý obsah redistribúcie. Druhá časť redistribučných odvodov a prídelov vnútri VHJ, resp. vnútri rezortu je vyvolaná potrebou prispôbiť medzipodnikové rozloženie vlastných finančných zdrojov vecným úlohám plánu. Má teda dôchodkový charakter.

Z povedaného vyplýva, že *kritériálne odvody časti podnikových dôchodkov do štátneho rozpočtu, ako aj časť odvodov a prídelov uskutočňovaných pri redistribúcii dôchodkov medzi podnikmi v rámci VHJ a medzi VHJ v rámci rezortov, ktorá má kritériálny charakter, mali by dopĺňať a korigovať ekonomické ocenenie používaných výrobných zdrojov.*

Samostatnou otázkou je určenie sadziieb kritériálnych odvodov do štátneho rozpočtu, ako aj metód a sadziieb určenia kritériálnej časti re-

⁶ K spomínaným nástrojom by bolo možné priradiť aj odvod z pracovnej sily, ktorý sa experimentálne uplatňuje vo vybraných podnikoch v ČSSR aj v ZSSR.

distribúcie medzi podnikmi, resp. VHJ. Uvedomujeme si, že ide o problematiku veľmi náročnú, pretože ide vlastne o iný spôsob formulácie optimálnych cien výrobných zdrojov, určenie ktorých — ako sa ekonómi zhodujú — si vyžaduje ešte dlhodobý výskum. Naznačený prístup ukazuje, že bude možné narábať s tromi nástrojmi určujúcimi ekonomické ocenenie výrobných zdrojov na podnikovej úrovni: s priamym ocenením, kritériálnymi odvodmi do štátneho rozpočtu a kritériálnou časťou redistribúcie. Postupnými iteráciami bude možné dospieť k takému národohospodárskemu oceneniu zdrojov, ktoré najlepšie vyhovuje zámerom národohospodárskeho plánu, ktoré sa teda blíži k optimálnemu oceneniu.

*Na základe uvedených úvah prichádzame k záveru, že hmotná aj morálna zainteresovanosť v podnikovej sfére by sa mala spájať nie s celkovou sumou dosiahnutého zisku, ale so sumou korigovanou už o kritériálne odvody do štátneho rozpočtu a o kritériálnu časť redistribúcie časti dôchodkov medzi podnikmi v rámci VHJ a medzi VHJ v rámci rezortov.⁷ Takto korigovaný zisk môžeme pre potreby ďalšieho výkladu označiť pojmom *chozrasčotný zisk*.*

Národohospodársky primeraná výška chozrasčotného zisku podliehajúca ešte odvodu do štátneho rozpočtu a redistribúcii medzi podnikmi a VHJ, ktorá má dôchodkový charakter, z hľadiska vypovedacej schopnosti zisku je irelevantná, ovplyvnená inými faktormi.⁸

Veľkoobchodné ceny, za ktoré podniky realizujú svoju produkciu, mali by zahŕňať jednak národohospodársky priemernú spotrebu jednotlivých výrobných zdrojov plne ocenenú (t. j. priame ocenenie a kritériálnu časť odvodov do štátneho rozpočtu a redistribúcie dôchodkov), ako aj národohospodársky priemerný chozrasčotný zisk. *Ak by sa skutočný chozrasčotný zisk podniku odkláňal od národohospodárskeho priemeru, bolo by to výrazom kvality činnosti podnikového kolektívu.* Výrazom toho, že národohospodársky plne ocenené zdroje sa v danom podniku použili lepšie alebo horšie, ako je národohospodársky priemer. Pôsobenie z hľadiska podnikového kolektívu vonkajších „objektívnych“ vplyvov by sa v ukazovateli chozrasčotného zisku eliminovalo. *Preto by bolo možné s týmto ukazovateľom intenzívne spájať hmotnú zainteresovanosť.*

So zvyšovaním významu zisku v systéme podnikových ukazovateľov sú okrem problematiky skvalitňovania jeho vypovedacej schopnosti spojené aj ďalšie otázky. Spomeňme tri, ktoré pokladáme za najdôležitejšie:

⁷ Z tohto hľadiska treba považovať za veľmi racionálny prístup k rozdeľovaniu zisku v ZSSR; základom zainteresovanosti je tu bilančný zisk znížený o dávku z viazaných fondov, o pevné a rentové platby a o úroky z úverov.

⁸ Je to najmä plánované tempo akumulácie vo výrobnej sfére, plánovaný objem a rast spoločenskej spotreby a rozhodnutie o podiele jednotlivých foriem realizácie čísteho dôchodku.

1. *Skutočná zainteresovanosť podnikov a podnikových kolektívov na zisku.* Zvyšovanie významu kvalitatívnych ukazovateľov všeobecne a ukazovateľa zisku osobitne nie je možné bez ich užšieho spojenia so zainteresovanosťou.

Pokiaľ ide o hmotnú zainteresovanosť, uviedli sme už, že v popredí záujmu sú ešte stále kvantitatívne ukazovatele. Hoci zisk je záväzným ukazovateľom štátneho plánu, všeobecne sa konštatuje, že hmotný záujem na jeho dosahovaní je neuspokojivý. Vyplyva to z toho, že:

— Intenzita odčerpávania zisku z podnikov do štátneho rozpočtu a do fondov nadpodnikových orgánov je značná. Tým sa aj značný rast objemu podnikových výkonov, resp. zníženie podnikových nákladov prejaví v prírastku zisku zostávajúceho v podniku len nepatrne.⁹

— Len o pomerne malej časti zdrojov pridelených do podnikových fondov rozhoduje podnik vo vlastnej právomoci. Sú to predovšetkým prostriedky vo fondoch osobnej hmotnej zainteresovanosti (fond kultúrnych a sociálnych potrieb a fond odmien) a prostriedky fondu drobných podnikových investícií.¹⁰ O použití rozhodujúcej väčšiny zdrojov pridelených do ostatných podnikových fondov rozhodujú nadpodnikové orgány.

Pokiaľ ide o morálnu zainteresovanosť vedúcich pracovníkov a podnikových kolektívov ako celku, zameranie na plnenie kvantitatívnych ukazovateľov je ešte vypuklejšie.

Riešenie problému skutočnej zainteresovanosti podnikov a podnikových kolektívov na zisku úzko súvisí s otázkou skvalitňovania vypovedacej schopnosti zisku. *Čím lepšie bude podnikový zisk informovať o prínose jednotlivých podnikov pre spoločnosť a o kvalite práce podnikových kolektívov, tým užšie s ním bude možné zväzovať podnikovú aj osobnú zainteresovanosť.*

2. *S rastom zainteresovanosti na zisku sa zvyšuje nebezpečenstvo, že podniky sa budú usilovať dosahovať zisk aj spôsobmi, ktoré sú v rozpore*

⁹ V poslednom roku 5. päťročnice (1975) bol zisk štátnych a družstevných hospodárskych organizácií v ČSSR vyšší ako zisk v roku 1971 o 40 636 mil. Kčs. No prídel zisku do podnikových fondov (pred poskytnutím dotácií) sa zvýšil len o 4133 mil. Kčs.

Keď analyzujeme údaje o rozdelení zisku uvedených organizácií za roky 5. päťročnice, dôjdeme k záveru, že v priemere 87,5 % vytvoreného zisku sa odvádzalo do štátneho rozpočtu a nadpodnikovým orgánom. Prídely podnikovým fondom z rozdelenia hospodárskeho výsledku záviseli od podnikového podielu na zisku v priemere len na 44,6 % [najmenej v roku 1972 na 31,2 % a najviac v roku 1974 na 51,8 %]. Zvyšok závisel od rôznych foriem dotácií zo štátneho rozpočtu a od nadpodnikových orgánov. Vlastné prepočty podľa [9].

¹⁰ Zdroje na rozdelenie pridelené do fondov osobnej hmotnej zainteresovanosti — o použití ktorých rozhoduje sám podnik — tvorili v 5. päťročnici v priemere len 6,2 % zo zisku vytvoreného hospodárskymi organizáciami ČSSR, pričom toto percento malo klesajúci trend (od 6,9 % v roku 1971 po 5,6 % v roku 1975). Vo vzťahu k celkovej sume miezd a odmien zaprácu tvorila suma prídelov podnikovým fondom osobnej hmotnej zainteresovanosti v priemere za päťročnice len 5 %.

so záujmami spoločnosti. Máme tu na mysli zisk, ktorý podniky dosahujú poškodovaním záujmov svojich odberateľov, obyvateľstva ako spotrebiteľov, prípadne narušením iného celospoločenského záujmu.

Od roku 1959, keď sa začala otázkam neprávom dosahovaného zisku venovať väčšia pozornosť, vyvinula sa sústava opatrení, ktoré majú oslabiť úsilie dosahovať taký zisk. Sú to najmä:

— dodatkové a sankčné odvody predpisované pri porušovaní cenových predpisov, ak sa neinštalovalo alebo riadne nevyužívalo zariadenie na ochranu životného prostredia, odvody uložené autorizovanými skúšobňami pri nízkej kvalite výrobkov zistenej pri ich povinnom hodnotení;

— zníženie realizačnej ceny alebo priame zľavy z ceny, uplatňované pri zníženej kvalite výrobkov a pri technicky zastaraných výrobkoch;

— úhrada niektorých dodatkových odvodov nie na ťarchu celkového zisku, ale na ťarchu zisku určeného na podnikovú a osobnú hmotnú zainteresovanosť.

Uvedené opatrenia sa snažia zamedziť, aby podnik realizujúci neprávom dosahovaný zisk mal z toho dôvodu ekonomické výhody, majú teda následný, sankčný charakter. Hospodárska politika by však mala byť stále viac zameraná preventívne, teda tak, aby v jednotlivých podnikoch dochádzalo k tvorbe spoločensky nežiadúcich ziskov v čo najmenšej miere.

Významným spôsobom by malo prispieť posilňovanie chozrasčotu zdôrazňujúceho zásadu úhrady potrieb podnikovej sféry z vlastných finančných zdrojov, resp. z úveru návratného z vlastných zdrojov. Taký prístup má okrem iného skvalitniť vzájomnú kontrolu medzi podnikmi. V odberateľskom podniku sa zvyšuje záujem o kvalitu nakupovaných výrobných prostriedkov, o ich sortimentnú skladbu, o ich ceny, čo všetko oslabuje možnosť vzniku neprávom dosahovaných ziskov v dodávateľských podnikoch. Účinnosť vzájomnej kontroly závisí od viacerých okolností, medzi ktorými má rozhodujúce postavenie stav odberateľsko-dodávateľských vzťahov. Nežiadúcim tendenciám v podnikoch musí stále viac čeliť aj činnosť štátneho skúšobníctva a kontrolných orgánov všetkých stupňov.

3. *Aký má byť podiel prémieovej zložky mzdy vyplácanej z podnikového podielu na zisku.* Pri riešení tejto otázky treba brať do úvahy viaceré okolnosti:

— Mzda pracovníkov v socialistickej spoločnosti je národohospodárskym plánom určený podiel na národnom dôchodku. Mzda jednotlivých pracovníkov závisí od množstva a kvality vykonanej práce a je zaručená zákonom. Pritom nie je priamy vzťah medzi množstvom a kvalitou práce jednotlivých pracovníkov a ziskom podniku. Preto je zrejmé, že základná a rozhodujúca časť mzdy musí byť priamo spojená s hodnotením množstva a kvality vykonanej práce a nie s dosahovaným ziskom. Tento

záver je racionálny aj z hľadiska podpory plánovitého rozloženia pracovných síl medzi odvetviami, odbormi a jednotlivými podnikmi. Rovnaké množstvo a kvalita práce by mali byť rovnako odmeňované bez ohľadu na to, v akom podniku či odbore sa práca vynaložila. Inak by neodôvodnené diferencie vo výške mzdy vyvolávali nežiadúcu fluktuáciu.

— Na druhej strane však rozdiely v množstve a najmä kvalite vykonávanej práce sa v jednotlivých podnikoch prejavujú v úrovni zisku. Jestvuje medzi nimi síce zložito sprostredkovaný, ale predsa len príčinný vzťah. Preto je správne, aby pracovníci mali podiel na zisku, ktorý sa ich pričinením dosiahol.

— Jednotlivé kategórie pracovníkov podnikovej sféry majú rozdielnu možnosť ovplyvňovať výšku realizovaného zisku. Preto podiel prémieovej zložky mzdy jednotlivých pracovníkov treba diferencovať aj podľa intenzity ich vplyvu na hospodárenie podniku ako celku. Je to otázka veľmi citlivá, pričom kvantifikovateľné kritérium takej diferenciácie nie je dostatočne vyjasnené.¹¹

Pracovníci podniku by mali mať podiel len na zisku, ktorý bol vytvorený v súlade s celospoločenskými záujmami a ktorý vyjadruje skutočnú kvalitu činnosti podnikového kolektívu. Inak povedané — základom pre určenie podielu pracovníkov by mal byť len zisk, ktorý sme označili pojmom chozrasčotný zisk.

V priebehu 5. päťročnice tvoril v hospodárskych organizáciách prídel fondu odmien 4 % z vytvoreného zisku. V relácii k celkovým mzdám a platom to bolo len 3,5 %. Tento podiel sa všeobecne považuje za príliš nízky a volá sa po jeho zvýšení. Pokrok v uvedenej otázke je do značnej miery spojený s postupným riešením problematiky vypovedacej schopnosti zisku a problematiky zisku dosahovaného v rozpore s celospoločenským záujmom. Súbežne s tým by bolo treba dosiahnuť pokrok v hľadaní kritéria pre racionálne určenie podielu prémieovej zložky na celkových mzdách a platoch a pre diferenciáciu tohto podielu pri jednotlivých kategóriách pracovníkov.

Úvahy uvedené v našej stati vyúsťujú do týchto záverov:

1. *Na dosiahnutom stupni rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov socialistickej spoločnosti sa zákonite presadzuje dlhodobá tendencia posilňovania významu kvalitatívnych ukazovateľov rozvoja ekonomiky. V podnikovej sfére má medzi týmito ukazovateľmi rozhodujúce postavenie ukazovateľ hospodárskeho výsledku.*

2. *V súčasných podmienkach hospodársky výsledok jednotlivých pod-*

¹¹ Napríklad v MER v roku 1968 tvoril podiel na zisku v relácii k základným mzdám a platom robotníkov v priemysle 12–16 % u stredných riadiacich pracovníkov 30–50 % a u vyšších riadiacich pracovníkov 70–100 %. Ak sa dosiahli zlé hospodárske výsledky, potom sa stredným riadiacim pracovníkom vyplácalo len 85 % základných miezd, vyšším riadiacim pracovníkom len 75 %. Táto veľmi intenzívna diferenciácia sa neosvedčila a bola podstatne zmiernená [10].

nikov, VH] a rezortov necharakterizuje s dostatočnou spoľahlivosťou prínos danej organizačnej zložky hospodárstva pre spoločnosť a kvalitu činnosti pracovných kolektívov. Rocionálnym spôsobom riešenia je uvedomélie prijímanie opatrení smerujúcich k skvalitňovaniu vypovedacej schopnosti zisku.

3. Riešenie problému vypovedacej schopnosti zisku je predpokladom pre účinnejšie spájanie zainteresovanosti podnikovej sféry s dosahovateľným hospodárskym výsledkom. To však súčasne vyvoláva potrebu venovať zvýšenú pozornosť otázkam neprávom dosahovaného zisku.

4. Zvyšovanie významu zisku v systave ukazovateľov hodnotenia ekonomickej činnosti podnikovej sféry vyvoláva potrebu rozpracúvania ziskovo orientovaných optimalizačných modelov a potrebu skúmania ich aplikačných možností v procese plánovania socialistických podnikov, VH] a rezortov.

Literatúra

- [1] Správa o hlavných smeroch hospodárskeho a sociálneho vývoja ČSSR v rokoch 1976—1980 prednesená na XV. zjazde KSC. Bratislava, Pravda, 14. apríla 1976.
- [2] Hlavné smery rozvoja národného hospodárstva ZSSR na roky 1976—1980, schválené na XXV. zjazde KSSZ. Bratislava, Pravda, 2. marca 1976.
- [3] LURJE, A. L.: K. Marx a problémy socialistické ekonomiky. In: Planometrie a optimalní fungování socialistické ekonomiky. [Zborník.] Praha, Svoboda 1974, s. 55.
- [4] NEMČINOV, V. S.: Ekonomicko-matematické metody a modely. Bratislava, SNTL 1966, s. 71.
- [5] NOVOŽILOV, V. V.: Meranie nákladov a ich výsledkov v socialistickom hospodárstve. In: Použitie matematiky v ekonomike I. [Zborník.] Bratislava, SVTL 1962, s. 134 a 145.
- [6] KOBRINSKI, A. E. — KOBRINSKI, I. E.: Kibernetika i upravlenije proizvodstvom. Moskva, Ekonomika 1967.
- [7] KARAGEDOV, R. K.: Soveršenstvovanije choziajstvennogo rasčota v promyšlennosti. Moskva, Finansy 1969, s. 14.
- [8] TERECHOV, L. L.: Ekonomiko-matematičeskije metody. Moskva, Gosstatizdat 1969, s. 185.
- [9] Statistická ročenka ČSSR 1976. Praha, SNTL, Alfa 1976, s. 184.
- [10] SITNIN, V. V.: Problemy pribyli i choziajstvennogo rasčota v promyšlennosti. Moskva, Finansy 1969, s. 124.

ПОЛОЖЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЯ ПРИБЫЛИ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СФЕРЕ.

ВЛАХИНСКИ, Карол

В статье констатируется, что в предпринимательской сфере все еще имеют решающую позицию качественные показатели развития экономики. Однако, на доступной степени развития производительных сил и производственных отношений начинается закономерно перебираться долгосрочная тенденция усиливать весь качественных показателей. Между этими

показателями имеет решающую позицию хозяйственный результат предприятий, отделов и отраслей.

В современных условиях, правда, хозяйственный результат не характеризует достаточно надежно вносъ данной организационной составной части хозяйства для общества и качество деятельности рабочих коллективов. Анализируются причины этого состояния. Рациональным путем решения автор считает сознательное принятие мероприятий, направленных к повышению качества высказывающей способности прибыли. Намечиваются направления таких мероприятий и показываются связанные с тем проблемы.

Общее укрепление веса показателя прибыли требует уделять приведенным вопросам повышенное внимание.

POSITION OF PROFIT-INDICATOR IN ENTERPRISE-SPHERE

VLACHYNSKÝ, Karol

The article shows that in the enterprise-sphere a determined position still have the quantitative economy-development indicators. However, on the reached stage of the development of productive forces and productive relations, the long-term tendency fastening the weight of qualitative indicators, begins to be regularly enforced. Among these indicators, a determined position belongs to the economic results of enterprises, divisions, and branches.

Under contemporary conditions, however, the contribution of given organizational body of the economy for the society and for the quality of the activity of working-collective is not characterized by a sufficient reliability. The reasons of this situation are analyzed. In authors' opinion, the rational solution there is the conscious accepting of measures directed to increasing the quality of indicative power of profit. The directions of such measures and connected problems are outlined.

The general strenghtening of the profit indicators' weight requires to pay more attention to the given problems.

Súmrak buržoázneho sociologicko-ekonomického smeru vo Francúzsku

KOMÍNKOVÁ, Zora

Do vývoja buržoáznej politickej ekonómie po druhej svetovej vojne sa Francúzsko zapísalo originálnou koncepciou fungovania súčasného kapitalizmu, ktorú v prvej polovici 50. rokov rozpracovali predstavitelia tzv. sociologicko-ekonomického smeru (F. Perroux, J. a A. Marchalovci, J. Lhomme, J. Lecaillon, J. Weiler, H. Aujac, P. Bauchet a ďalší).

Vznik sociologicko-ekonomickej teórie možno považovať za pokus buržoáznych ekonómov o riešenie umelo vytvoreného protikladu medzi „ekonomickým“ a „sociologickým“ hľadiskom na reálne ekonomické javy a procesy, v dôsledku čoho sa približne od polovice minulého storočia začala buržoázna politická ekonómia rozvíjať dvoma hlavnými smermi. Prvý, tzv. abstraktno-logický smer sa zamerával na skúmanie „čisto“ ekonomických momentov a v súčasnosti predstavuje rôzne neoklasické a neokeynsovské teórie a modely rastu. Druhý, „sociálno-historický“, ktorý sa rozvíjal ako opozícia vládnucej neoklasickej „ortodoxii“ a usiloval sa prístupovať k ekonomickej analýze zo širšieho „sociálneho“ hľadiska, zahŕňa rôzne sociálno-ekonomické koncepcie vývinu založené na historicko-empirickom prístupe.¹

Predstavitelia sociologicko-ekonomického smeru v podstate spojili metodický prístup sociálno-historického prúdu so základnými predpokladmi Keynesovej makroekonómie a vypracovali vlastnú koncepciu fungovania kapitalistickej ekonomiky po druhej svetovej vojne, v ktorej dost realisticky vystihli niektoré jej typické štátnomonopolistické črty: rast ekonomickej a politickej sily monopolov a hospodársku politiku štátu

¹ Príčinami rozpadu buržoázneho ekonomického myslenia na abstraktno-logický a sociálno-ekonomický prúd a miestom, ktoré majú jednotlivé teórie pri plnení ideologicko-apologetickej a hospodársko-politickej funkcie buržoáznej politickej ekonómie, zaberá sa vo svojej stati HERETIK, Š.: Dva hlavné vývinové prúdy buržoáznej politickej ekonómie a jej súčasná kríza. In: Kritika súčasných buržoáznych sociálno-ekonomických teórií Bratislava, Pravda 1976, s. 5–66.

ako nevyhnutnú súčasť štátnomonopolistického reprodukčného procesu.

Preto odmietli neoklasické predpoklady trhového automatizmu, dokonalnej konkurencie atď. a nahradili ich reálnejšími podmienkami nedokonalnej konkurencie, nehomogénnym ekonomickým prostredím s nerovným vplyvom ekonomických jednotiek na priebeh ekon. procesov.

Druhým dôvodom pre odmietnutie neoklasickej ekonómie sociologicko-ekonomickým smerom je východisková téza, na základe ktorej títo ekonómi pristupujú ku skúmaniu ekonomických javov. Celkom správne totiž tvrdia, že v pozadí všetkých ekonomických procesov treba vidieť ľudský faktor, ktorý však na rozdiel od marxistických ekonómov nevidia v spoločenských výrobných vzťahoch, ale v rôznych sociálno-psychologických motívoch. Do politickej ekonómie preto integrujú *sociálnu* psychológiu (neekonomické — sociálne, historické, inštitucionálne, politické faktory), ktoré ju majú zbaviť nezúčastneného charakteru a dať jej reálny obsah a praktický hospodársko-politický cieľ. Úsilie o dosiahnutie čo najužšieho spojenia economickej teórie s hospodársko-politickou praxou patrí vôbec k najvýraznejším cieľom sociologicko-ekonomického smeru. Jeho predstavitelia tu dospeli k pomerne radikálnym záverom o obsahu a charakteere účinnej hospodárskej politiky a nezriedka sa v tomto smere považujú za propagátorov ekonomického „dirigizmu“. Vzhľadom na ich celkový prístup však ich teória vyznela ako intenzívna apológia kapitalizmu.

V polovici 60. rokov sa vo francúzskom ekonomickom myslení začali presadzovať tendencie, ktoré vyústili do vzniku nového teoretického prúdu — tzv. novej francúzskej školy. Francúzska buržoázna politická ekonómia touto cestou v podstate splynula so všeobecným, resp. anglo-americkým smerom rozvoja buržoázneho ekonomického myslenia v duchu „neoklasickej syntézy“, t. j. v spojení hlavných neoklasických a keynesovských myšlienok do jedného celku.

V predloženej článku by sme chceli priblížiť sociologicko-ekonomickú koncepciu fungovania štátnomonopolistickej ekonomiky a poukázať na príčiny, ktoré viedli k pomerne prudkému obratu vo vývoji teoretickej ekonómie vo Francúzsku. Vzhľadom na to, že sociologicko-ekonomický smer i „nová škola“ mali vysoké hospodársko-politické ambície a skutočnou platformou boja medzi oboma teoretickými koncepciami sa stal „boj o charakter“ hospodárskej politiky — vo Francúzsku osobitne indikatívneho plánovania — vzťahu oboch teoretických smerov k indikatívnemu plánovaniu venujeme zvýšenú pozornosť.

1. Sociologicko-ekonomická koncepcia fungovania súčasného kapitalizmu: monopoly a štát v teórii „nadvlády“; hospodárska politika štátu

Sociologicko-ekonomická teória je postavená na dvoch základných kategóriách: na sociálnych skupinách a na tzv. faktore nadvlády. Vzhľa-

dom na obmedzený priestor uvedieme iba hlavné súvislosti dôležité pre ďalší rozbor.²

Sociálne skupiny predstavujú v sociologickej terminológii určitý homogénny celok ľudí, odvolávajúcich sa na spoločné hodnoty, postoje a reakcie v daných podmienkach a situáciách. Každá skupina disponuje určitým stupňom moci, na základe ktorého sa medzi skupinami vytvárajú vzťahy spolupráce, konfliktu alebo oboch foriem navzájom.

Do tohto výkladu je zahrnutý aj štát ako emancipovaná sociálna skupina, ktorá má funkciu arbitra v sociálnom konflikte a ktorú sociálne skupiny berú do úvahy ako monopolné stelesnenie organizovaného a legálneho násillia.

Skupinovú organizáciu považujú ekonómi sociologicko-ekonomického smeru za charakteristickú pre súčasný kapitalizmus a vzťahy, ktoré medzi skupinami vznikajú, za rozhodujúce pre priebeh ekonomických procesov. Ekonomika je teda podriadená sociálno-psychologickým hľadiskám rôznych skupín a jej konkrétny vývoj závisí od skupiny, ktorá nadobudne vedúce postavenie. Poruchy v ekonomickom vývoji potom odvodzujú zo sociálnej nerovnováhy, ktorá vzniká nesúhlasom určitej skupiny s existujúcim „status-quo“. Naopak, vyriešenie sociálneho konfliktu vedie k obnoveniu ekonomickej rovnováhy.

Uvedený princíp je jadrom sociologicko-ekonomickej koncepcie „rozšírenej všeobecnej rovnováhy“, ktorá okrem ekonomickej obsahuje aj sociálnu rovnováhu. O jej rozpracovanie sa zaslúžil predovšetkým F. Perroux.³ Jeho možno vôbec považovať za „duchovného otca“ francúzskeho sociologicko-ekonomického smeru, pretože inšpiračným zdrojom povojnového rozvoja francúzskej buržoáznej politickej ekonomie boli dve Perrouxove state — *Náčrt teórie dominantnej ekonomiky a Makrorozhodnutia*⁴ — publikované koncom 40. rokov. F. Perroux v nich analyzoval mechanizmus fungovania ekonomického systému s nehomogénnou — monopolistickou — štruktúrou a osobitnú pozornosť venoval aspektu zámernosti, cieľavedomosti v ekonomických procesoch. Vychádzajúc z pred-

² Mechanizmus sociálnych skupín je známy najmä zo sociologicko-ekonomickej teórie rozdeľovania a inflácie, ktoré rozpracovali J. Marchal a J. Lecaillon, resp. H. Aujac. Marxistickú kritiku sociálnych skupín a oboch uvedených teórií nájdeme v prácach Š. Heretika: *Nové tendencie v protimarxizme súčasnej buržoáznej politickej ekonomie; Marxizmus a problém integrácie spoločenských vied*. In: HERETIK, Š.: *Príspevok k prehodnoteniu nemarxistickej ekonomickej vedy*. [Doktorská dizertačná práca.] Bratislava, Ekonomický ústav SAV 1968, s. 56–97, 153–170; SÝKORA, J.: *Miesto a úloha sociálno-ekonomickej koncepcie v súdobej krízi buržoázných teórií rozdeľovania*. In: *Kritika súčasných buržoázných sociálno-ekonomických teórií*, Bratislava, Pravda 1976, s. 179–195.

³ Na začiatku 60. rokov ju J. Marchal a J. Lecaillon spojili so základnými princípmi sociologicko-ekonomickej teórie rozdeľovania a inflácie a postavili na nej teoretickú konštrukciu, vysvetľujúcu hlavné úlohy dôchodkovej politiky.

⁴ PERROUX, F.: *Esquisse d'une théorie de l'économie dominante*. *Economie appliquée*, apríl–september 1948; *Les macro-décisions*. *Economie appliquée*, apríl–jún 1949.

pokladu neustále vznikajúcich skupinových konfliktov, sleduje ekonomické procesy predovšetkým ako procesy rozhodovacie.

Tu sa dostávame k druhému pilieru sociologicko-ekonomickej teórie — k *faktoru nadvlády* alebo „dominácie“. V Perrouxovej teórii je to hlavný prvok, ktorý v súčasnosti vplyva na priebeh ekonomického vývoja. Použitie tohto pre autora „zabudnutého plnohodnotného statku“ umožňuje jeho vlastníkovi, t. j. vládnúcej — dominantnej — jednotke, ovplyvniť alebo zmeniť správanie tých subjektov, ktoré ho nevlastnia.

Na mikroekonomickej úrovni môže takáto „vládnúca jednotka“, t. j. „vládnúca firma“ vykonávať nátlak na ostatné jednotky a ovplyvňovať podmienky vytvárania trhovej rovnováhy v rámci svojho odvetvia. F. Perroux tu osobitne zdôrazňuje, že nejde o automatický proces, ale o stav *vyvolaný* úrovňou výroby a cien vládnúcej firmy, ktorá koná iba podľa svojich vlastných záujmov.

Že tu Perroux charakterizoval činnosť monopolistickej firmy, je celkom zrejmé, a potvrdzuje to aj jeho analýza správania vládnúcej firmy v makroekonomickom meradle. Na tejto úrovni Perroux rozširuje svoj pojmový aparát o kategóriu tzv. *komplexnej* jednotky, ktorá môže byť *verejná* (štát a jeho orgány) alebo *súkromná* (združenia a skupiny firiem — rozumejme monopolistických — Z. K.).⁵ „Komplexná jednotka“ je predstaviteľom záujmov skupiny „základných jednotiek“ a zodpovedá tak sociologicko-ekonomickej interpretácii súčasného kapitalizmu ako kapitalizmu skupinového. V rámci tejto koncepcie sa záujmy jednotlivých subjektov nepresadzujú priamo, ale prostredníctvom záujmov „komplexných jednotiek“ a tie „komplexné jednotky“, ktoré uplatnením ekonomickej alebo neekonomickej moci (faktoru nadvlády) nadobudnú „dominantné“ postavenie, môžu svoje zámery realizovať ako „makrorozhodnutia“ týkajúce sa základných agregátnych veličín, môžu teda *cieľa-vedome* pôsobiť na národohospodárske štruktúry.

Z hľadiska poznávacieho významu tejto teórie je dôležité, že predstavitelia sociologicko-ekonomického smeru apriórne vychádzajú z predpokladu aktívnej účasti štátu na priebehu ekonomických procesov v súčasnom kapitalizme. To Perrouxovi umožňuje znázorniť makroekonomický rozhodovací proces ako výsledok *pomeru síl* medzi verejnými a súkromnými „komplexnými jednotkami“ a dospieť k pomerne realistickému — v porovnaní s neoklasickou, resp. keynesovskou teóriou — zobrazeniu mocenských vzťahov v štátnomonopolistickej ekonomike, určujúcich potom i charakter hospodárskej politiky: štát ako monopolný vlastník verejného nátlaku a predstaviteľ tzv. celospoločenských záujmov nemôže rozhodovať absolútne nezávisle, pretože nie je jediným vlastníkom „prinútenia“. Existencia súkromného nátlaku zo strany naj-

⁵ Komplexnou jednotkou je však u Perrouxa napríklad aj odborová organizácia, čo — ako uvidíme — hrá v sociologicko-ekonomickej teórii všeobecnej rovnováhy významnú úlohu.

silnejších monopolistických spoločností spôsobuje, že obsah určitého makroekonomického rozhodnutia i jeho konečný efekt závisí od pomeru síl medzi verejnou a súkromnou mocou.

Práve z tohto dôvodu F. Perroux považuje za objektívne nevyhnutné vytvoriť určitú sústavu regulovania, ktorá by vyjadrovala všeobecnejšie záujmy než úzke záujmy súkromných skupín. Jej nositeľom má byť štát s relatívne silnou autoritatívnou mocou, ktorý však v daných mocenských podmienkach musí spolupracovať a koordinovať svoje zámery s ostatnými mocenskými centrami. Konkrétne riešenie problému spočíva na koncepcii „sociálnych skupín“: objektivitu štátnych zámerov má zaručiť skutočnosť, že štát je nútený „spolupracovať“ nielen so súkromno-monopolistickou sférou, ale aj s odborními. Štát ako arbiter má oslabovať protirečivosť záujmov týchto dvoch nátlakových centier — čiže „komplexných jednotiek“ — a fungovať ako prostredník pri vytváraní sociálnej rovnováhy. Dosiahnutie sociálnej rovnováhy potom údajne zaručuje, že rozhodnutie štátu o určitom národohospodárskom opatrení má objektívny charakter a skutočne celospoločenský význam.

Prakticky sa teda predpokladá, že mocenské pozície odborov sú rovné sile podnikateľských skupín. V skutočnosti postavenie odborov v rozhodovaní o hospodársko-politických zámeroch buržoázneho štátu vôbec nezodpovedá štatútu rovnosti. V tomto smere sociologicko-ekonomická koncepcia sociálnej rovnováhy alebo „sociálnej harmónie“ predstavuje typickú ukážku boja buržoáznej politickej ekonómie s marxistickou teóriou tried a revolúcie. Napokon jadro celej koncepcie — teória sociálnych skupín nebola vypracovaná iba s cieľom „zospoločensťiť“ neoklasickejšiu ekonómiu, ale aj „prekonať“ Marxovu teóriu tried, ktorá vraj už nevystihuje súčasné vzťahy v kapitalistickej spoločnosti. Predstavitelia sociologicko-ekonomického smeru nahradili triedne antagonistické vzťahy existenciou „sociálnej moci“, ktorá sa tvorí v závislosti od vnútorných a vonkajších vzťahov medzi skupinami, a to bez vysvetlenia takej zásadnej otázky, *prečo* majú príslušníci danej skupiny spoločné záujmy a ciele. Koncepcia je celkom povrchná, spočíva na odpozorovaných javových formách spoločensko-ekonomickej organizácie a konfliktov a rovnako povrchný je potom aj jej záver o možnosti odstránenia sociálnych sporov dohodou.

Z marxistického hľadiska je teória sociálnych skupín celkom neprijateľná a tým, že sa usiluje zastrieť triedne antagonistickú podstatu spoločenských konfliktov a povýšiť javové „sociálne hodnoty“ na určujúce prvky spoločensko-ekonomickej organizácie, neguje význam spoločenských výrobných vzťahov, ktoré ovplyvňujú všetky ostatné spoločensko-ekonomické procesy. Je nástrojom apológie kapitalizmu a v boji proti marxistickej ideológii smeruje k potlačeniu významu triedneho boja a robotníckeho hnutia v kapitalistických krajinách.

Ideologické aspekty sociologicko-ekonomickej teórie sa výrazne pre-

javujú aj v koncepcii hospodárskej politiky, ktorá na druhej strane, podobne ako analýza štátnomonopolistického reprodukčného procesu, obsahuje v sociologicko-ekonomickej interpretácii niektoré, v rámci buržoáznej politickej ekonómie pomerne pokrokové momenty.

Na sociologicko-ekonomickej koncepcii hospodárskej politiky si všimneme najmä jej formálnu a obsahovú stránku.

Základná forma hospodárskej politiky má byť podľa týchto ekonómov strednodobá, čo zodpovedá reálnej hospodársko-politickej praxi vo Francúzsku — strednodobému indikatívnemu plánovaniu, začatému v roku 1947 prvým plánom Modernizácie a výstavby (1947—1953).⁶

Hlavný dôvod, prečo francúzski ekonómi na rozdiel od anglo-amerických pokračovateľov Keynesa, ktorí hospodársku politiku spojili prevažne s krátkodobými formami štátneho intervencionizmu, prijali myšlienku dlhodobejšieho ekonomického regulovania, spočíva v ich metodickom prístupe — v štruktúrnej analýze spoločensko-ekonomického systému. Neuspokojujú sa totiž s Keynesovými agregátnymi veličinami, ktoré pre vnútornú nehomogenitu považujú za nepresné, a preto aj z hľadiska formulácie úloh hospodárskej politiky za nedokonalé. Preto, hoci vysoko hodnotia Keynesovu zásluhu na rozpracovaní makroekonomickej analýzy a považujú sa v podstate za jeho pokračovateľov, chcú pomocou štruktúrnej analýzy keynesovské agregáty presnejšie vymedziť a celú teóriu „zdokonalit“.

Štruktúrna analýza skúma systém ako rad štruktúr, ktoré majú dva hlavné typy: *ekonomické*, vyjadrujúce podmienky hospodárskej činnosti a *neekonomické* (politické, inštitucionálne, psychologické, sociálne a pod.), ktoré vytvárajú prostredie pre vlastnú hospodársku aktivitu.

Z krátkodobého hľadiska sa štruktúry považujú za nemenné, no v dlhšom časovom meradle majú schopnosť vstrebávať vonkajšie vplyvy a postupne sa meniť. Časová náročnosť procesu vysvetľuje, prečo hospodárska politika — ako určitý tlak na štruktúry — musí byť dlhodobejšia.

Formulácia obsahu hospodárskej politiky vychádza z tézy o nerovnomernom prispôsobovaní sa štruktúr vonkajším tlakom — tu predstavovaným štátnou intervenciou. Preto sa navrhujú také opatrenia, ktoré by zasahovali priamo dovnútra štruktúr — hospodárska politika má teda byť štruktúrna. Rozumejú sa tým rôzne, prevažne neekonomické intervencie štátu do ekonomickej, inštitucionálnej, sociálnej, psychologickkej atď. štruktúry, ktoré majú pripraviť ekonomiku na prijatie politiky rastu v úzkom zmysle, t. j. na zvyšovanie národného produktu.⁷ Štruktúrna politika má teda byť nástrojom na transformáciu štruktúr, s cieľom do-

⁶ V súčasnosti prebieha VII. plán na roky 1976—1980.

⁷ Medzi takéto prípravné štruktúrne opatrenia patrí napríklad populačná politika štátu, opatrenia na podporu a propagáciu technického pokroku a koncentrácie výroby, antitrustová politika, modernizácia inštitucionálnej štruktúry, vytváranie štátnych podnikov, zásahy do sociálnej štruktúry prostredníctvom znovurozdeľovania dôchodkov ap.

siahnuť stav sociálno-ekonomickej rovnováhy ako prostredia pre čo najefektívnejšiu rast ekonomických veličín.⁸

V štruktúrnej politike sa síce vymedzuje dlhý rad hospodársko-politických opatrení, no úloha štátu sa v podstate jednostranne zobrazuje po administratívnej a neekonomickej línii, zatiaľ čo ekonomickej funkcii štátu vo vlastnom procese rastu sa vlastne nevenuje pozornosť. Vzhľadom na sociologicko-ekonomický pohľad na fungovanie spoločensko-ekonomického systému je tento prístup pochopiteľný: zodpovedá významu, ktorý má sociálna rovnováha (realizovaná v rámci neekonomickej štruktúry) ako podmienka ekonomickej rovnováhy, a teda i efektívneho vývoja národohospodárskych agregátov.

Na rozdiel od „štruktúrnej politiky“ A. Marchala, celkom jasnú predstavu o ekonomickej funkcii štátu v hospodárskom raste formuluje v teórii „harmonického rastu“ F. Perroux. Prirodzene, že otázkou sociálnej rovnováhy, resp. „harmónie“ sa zaoberá aj táto teória, a preto ju možno právom označiť za najkomplexnejší pokus o znázornenie sociologicko-ekonomického pohľadu na podmienky všeobecnej ekonomickej, resp. sociálno-ekonomickej rovnováhy.

Perrouxova koncepcia „harmonického rastu“ spočíva na uplatnení troch foriem štátnej intervencie, ktoré majú zabezpečiť „harmonický“ — rovnovážny rast ekonomických veličín v sociálne bezkonfliktnom prostredí.

Ekonomickú sféru majú regulovať dve zložky politiky „harmonického rastu“. Prvá, *krátkodobá anticyklická politika* má povzbudzovať trh a zmierňovať jeho cyklické výkyvy. Jej úlohou je modifikovať štvorfázový cyklus na dvojfázový — zrýchlenie a spomalenie, aby nedochádzalo k absolútnym poklesom výroby, ale iba k relatívnym odchýlkam vyvolaným nerovnomerným, no permanentne udržiavaným tempom rastu. Na jej zabezpečenie F. Perroux ráta s keynesovským aparátom automatických stabilizátorov a s nástrojmi peňažnej, úverovej a rozpočtovej politiky.

Druhou zložkou má byť politika rastu v úzkom zmysle, obsiahnutá v *strednodobom pláne* a zabezpečovaná predovšetkým *investičnou politikou štátu*. F. Perroux kladie osobitný dôraz na priame štátne investície ktoré — ako je presvedčený — „... môžu zrýchliť na dlhé obdobie, obsahujúce niekoľko cyklov, mieru prírastku *reálneho* globálneho produktu bez toho, žeby sa ich použitím zvýšila cyklická nestabilita“.⁹

Význam štátnych investícií vidí okrem ich prínosu k zvýšeniu úrovne reálneho produktu aj v stabilizačnom účinku vzhľadom na činnosť súkromnej sféry, pretože ako relatívne nezávislé od priebehu cyklu môžu

⁸ Koncepciu „štruktúrnej politiky“ podrobne rozviedol MARCHAL, A.: *Systèmes et structures économiques*. Paris, P. U. F. 1969.

⁹ PERROUX, F.: *L'économie du XX^{ème} siècle*. Paris, P. U. F. 1961, s. 498.

vyrovnávať medzery v súkromnej investičnej činnosti, riadiacej sa predovšetkým zákonmi trhu.

Potrebu a možnosti štátnych investícií, resp. investičnej politiky štátu zdôvodňuje ďalej v súvislosti so štruktúrnou prestavbou ekonomiky, ktorá si žiada vysoko koncentrované zdroje. Perroux je presvedčený, že jej realizácia nie je možná prostredníctvom mechanizmu prelievania kapitálu, a preto prichádza s myšlienkou akéhosi *prvého impulzu*, ktorý neekonomickou cestou realizuje štát (alebo aj silná súkromná jednotka).¹⁰

F. Perroux si uvedomuje, že vysoký podiel autoritatívnych zásahov sa stretáva s odporom súkromnopodnikateľskej sféry a štátom stanovené úlohy sa tak stávajú „sociálne neprijateľnými“. Opäť sa tak dostávame do sociologicko-ekonomickej konfliktnej reality súčasného kapitalizmu, ktorú Perroux rieši tým, že do politiky „harmonického rastu“ zavádza tretiu zložku — *opatrenia na redukciiu „sociálnych konfliktov“*, t. j. predovšetkým na zmiernenie protirečivosti súkromných a verejných záujmov. Tým by sa mali vytvoriť podmienky pre vzájomne efektívnu „spoluprácu“ štátu a súkromnej sféry a pre formuláciu všeobecného „sociálne prijateľného“ zámeru, na ktorom by sa zúčastňovali všetky zainteresované skupiny.

Charakteristické je, že F. Perroux zrejme vidí nereálnosť tohto projektu v rámci štátnomonopolistickej hospodárskej politiky a konkrétne opatrenia ani nenavrhuje. Cestu vidí predovšetkým v prehĺbení vzájomnej informovanosti medzi štátom a monopolmi, resp. súkromnopodnikateľskou sférou a v koordinácii ich zámerov pri zostavovaní a realizácii indikatívneho plánu.

Indikatívny plán spočívajúci na spoločnom využití trhových (voči súkromnej sfére) a administratívnych (voči štátnemu sektoru) nástrojov ekonomického regulovania, má ostatne aj v skutočnosti predovšetkým *informačnú funkciu* pretože realizácia výrobných úloh nemá zabezpečenú účinnú inštitucionálnu kontrolu a jeho skutočná výkonná sila závisí od podielu štátneho sektora v ekonomike, pre ktorý jedine sú ukazovatele plánu záväzné, zatiaľ čo pre súkromný sektor je „prijatie plánu“ v zásade dobrovoľné.

¹⁰ Perrouxova koncepcia spočíva na tzv. póloch rastu, ktoré majú pozmeniť odvetvovú štruktúru ekonomiky, alebo zdynamizovať hospodársky rozvoj určitej oblasti. „Póly rastu“ podľa tejto teórie fungujú ako centrá, okolo ktorých sa potom automaticky — trhovou cestou — „nabaľujú“ ďalšie ekonomické jednotky a činnosti (výrobné, ale aj infraštruktúra, bytová výstavba a pod.). Základná myšlienka o „póloch rozvoja“ vyvolala určitý záujem aj v socialistických štátoch, najmä v súvislosti s rozpracúvaním teórie a praxe oblastného plánovania. V socialistickej ekonomike sa prirodzene i oblastný rozvoj usmerňuje v plnom rozsahu plánom a v tomto zmysle bolo potrebné prehodnotiť aj Perrouxovu teóriu. A zdôraznime, že osobitne sovietska teória i prax budovania výrobnú-územných komplexov časovo predchádzala Perrouxovu teóriu „pólov“. V československej ekonomickej literatúre sa so stručným výkladom Perrouxovej teórie „pólov rozvoja“ stretneme napríklad v práci LACKO, R.: *Náčrt vývinu priestorovej ekonomiky*. Bratislava, Vydav. SAV 1969.

Zmyslom Perrouxovej koncepcie je teda „zdokonalit“ sústavu indikatívneho plánovania tak, aby bola spoľahlivým zdrojom ekonomickej informácie pre súkromný sektor, ktorý by potom, naopak, ochotnejšie zosúladiť svoju činnosť s plánom, t. j. s „celospoločenským“ záujmom. Ako uvidíme, tieto myšlienky sa pomerne výrazne vo francúzskom indikatívnom plánovaní odzrkadlili.

Sociologicko-ekonomickú teóriu ekonomickej dynamiky môžeme teda stručne vyjadriť v týchto charakteristických črtách:

1. Otázka rastu kapitalistickej ekonomiky po druhej svetovej vojne sa rozpracúva v priamej súvislosti s hospodárskou politikou štátu. Teória rastu má verbálnu podobu „politiky rastu“ a nie formu matematického ekonomického modelu.

2. Ekonomický rast sa skúma z dlhodobejšieho hľadiska a na jeho realizáciu sa preto ráta s príslušnou formou hospodárskej politiky — strednodobým indikatívnym plánovaním.

3. Záruka ekonomickej stability a trvalého rastu sa vidí v *simultánom* použití indikatívneho plánu a krátkodobej anticyklickej politiky.

4. „Hybným motorom“ ekonomického rastu je investičná politika štátu.

5. Okrem ekonomických podmienok rastu skúmajú sa aj otázky sociálnej stability, resp. „sociálnej harmónie“, súvisiace s existenciou konfliktných záujmov hlavných nátlakových centier (monopoly, odbory, štát).

Hoci analýza ekonomických podmienok rastu priviedla predstaviteľov sociologicko-ekonomického smeru k niektorým pomerne realistickým záverom o hospodárskej politike buržoázných štátov, riešením otázky sociálnych konfliktov na základe predpokladu o možnom zosúladení protirečivých záujmov hlavných „skupín“ kapitalistickej spoločnosti nadobudla celá teória krajne apologetický charakter. Marxisticky neprijateľná teória „sociálnych skupín“, ktorá je jadrom celej konštrukcie triedne neantagonistickej, hoci protirečivej spoločenskej štruktúry súčasného kapitalizmu, prevracia hierarchiu vzťahov medzi „ekonomickým“ a „sociálnym“ a ústi do evolučnej teórie vývoja spoločensko-ekonomického systému. Ťažiskom evolučnej cesty je transformácia sociálnej štruktúry do bezkonfliktného stavu „sociálnej harmónie“. Odstránením potreby triedneho boja a revolučnej prestavby spoločenských vzťahov posilnila táto stránka sociologicko-ekonomickej teórie inštrumentárium buržoáznej politickej ekonómie na poli ideologického boja dvoch svetových spoločensko-ekonomických sústav.

2. Pokus o hodnotenie vplyvu sociologicko-ekonomickej teórie na obsah a formy štátnomonopolistického regulovania vo Francúzsku

Téza o vysokom podiele ekonómov sociologicko-ekonomického smeru na tvorbe základov francúzskej hospodárskej politiky, a osobitne indi-

katívneho plánovania je v marxistickej ekonomickej literatúre dost rozšírená.¹¹ Toto tvrdenie má nepochybne svoje opodstatnenie a v zásade s ním súhlasíme, no chceli by sme k nemu urobiť niekoľko poznámok. Predovšetkým si nemožno predstavovať, že sociologicko-ekonomická teória ako produkt určitého uzavretého myšlienkového smeru mohla rozhodujúcim spôsobom ovplyvniť tvorbu základnej teoretickej koncepcie francúzskeho indikatívneho plánovania. Jednoducho preto, že prax mala pred teóriou časový predstih: hlavná plánovacia inštitúcia, Generálny komisariát pre plánovanie vznikol v roku 1946, prvý plán sa začal v roku 1947, zatiaľ čo formovanie sociologicko-ekonomického smeru prebiehalo až začiatkom 50. rokov, nadväzujúc v podstate na spomínané Perrouxove state z rokov 1948 a 1949. Napokon sme videli, že títo ekonómi svoju teóriu rozvíjali na základe už *realizovaných* zmien v ekonomickej a inštitucionálnej základni a plánovanie, štátny sektor a pod. *zaraďovali* do svojej koncepcie. Z toho dôvodu ťažko možno hovoriť o aktívnom vzťahu sociologicko-ekonomického smeru k počiatkom francúzskeho plánovania.

Na druhej strane, osobitne prvý plán skutočne do určitej miery zodpovedal pomerne „dirigistickej“ koncepcii hospodárskej politiky sociologicko-ekonomického smeru. „Ekonomický dirigizmus“ prvých povojnových rokov však nebol odrazom vplyvu nejakých teoretických záverov — vyžiadali si ho zložité ekonomické podmienky v krajine a ešte koncom 40. rokov, s obnovou základných hospodárskych vzťahov, pomerne rýchlo sa prechádzalo na nepriame formy regulovania. „Dirigizmus“ mal teda charakter prechodného hospodársko-politického opatrenia a vzhľadom na jeho vzťah k plánu v podstate odporuje vnútornej teoretickej schéme indikatívneho plánovania, ktorá spočíva na zásade ekonomického *liberalizmu*, t. j. slobody rozhodovania *súkromných* podnikov v závislosti od trhu.

Po celé obdobie 50. rokov si však štát ponechával pomerne širokú kontrolu nad priebehom ekonomického rastu prostredníctvom investičnej politiky, uskutočňovanej vo veľkej miere priamymi štátnymi investíciami a finančnou podporou odvetví, ktoré mali vytvoriť základ pre modernizáciu francúzskej ekonomiky.

Charakter investičnej politiky v sledovanom období naznačuje určitú zhodu plánovacej praxe so stanoviskom F. Perrouxa k úlohe štátnych investícií v ekonomickom raste. Vplyv tohto ekonóma sa na tvorbe francúzskej hospodárskej politiky nepochybne odrazil, čomu v nemalej miere prispievala aj skutočnosť, že F. Perroux sa neuzavrel výhradne do teoretickej oblasti, ale aktívne pôsobil v inštitúciách aplikovanej eko-

¹¹ Pozri napríklad kolektívne práce sovietskych autorov pod redakčným vedením A. G. Milejkovského: *Buržoazní ekonomické teorie a hospodářská politika imperialistických zemí*. Praha, Svoboda, s. 79–81; *Kritika sovremennej buržoaznej politiekonomii*. Moskva, Nauka 1977, s. 362–374.

nómie, ktoré spolupracovali s Plánovacím komisariátom. Nazdávame sa však, že Perrouxova osobnosť prekračuje významom i rozsahom rámec sociologicko-ekonomického smeru a ak sami francúzski plánovači priznávajú, že počiatky francúzskeho plánovania boli empirické, že „... skôr než sa stalo teóriou, bolo vyvíjajúcou sa praxou v podmienkach meniacich sa okolností“,¹² nemožno zrejme Perrouxov myšlienkový vplyv na tvorbu *teoretických základov* indikatívneho plánovania vo Francúzsku preceňovať. Tým opatrnejšie treba hodnotiť mieru podielu ostatných predstaviteľov sociologicko-ekonomického smeru.

V súvislosti so sociologicko-ekonomickou koncepciou „sociálnej harmónie“ ako nevyhnutného stupňa na ceste k dosiahnutiu všeobecnej „sociálno-ekonomickej rovnováhy“, treba sa zmieniť o obsahu špecifickej francúzskeho variantu indikatívneho plánovania ako plánovania „zosúladeného“ (la planification concertée).

Koncepcia „zosúladeného“ plánovania rozširuje základnú schému indikatívneho plánovania — danú zásadou ekonomického liberalizmu, ktorá v podstate vyjadruje všeobecné postavenie a možnosti kapitalistického „plánovania“ — o tzv. zásadu *ekonomickej a sociálnej demokracie*. Podstatou tohto pojmu je predpoklad, že ekonomické rozhodnutia sú výsledkom slobodnej diskusie všetkých zainteresovaných síl (štátu, odborov, podnikateľov), že teda jednotlivé subjekty zúčastnené na zostavovaní plánu vystupujú ako rovnocenní partneri. Demokracia sa potom údajne realizuje ako kooperácia zúčastnených subjektov v zmysle „súladu“ (koncertu).¹³

O skutočnom charaktere buržoáznej demokracie, realizovanej z pozície a v prospech vládnúcej triedy, svedčí napríklad takýto názor zástupcu najväčšej francúzskej odborovej ústredne C. G. T., H. Krazuckého, na účasť odborov v plánovacom procese. „Zo spoločenského hľadiska a z hľadiska demokracie... nie je plán nič iné, ako spoločné dielo tých, ktorí majú v rukách ekonomickú a politickú moc... Odbory nemajú žiadnu účinnú účasť pri vypracúvaní plánu... Môžu iba vyjadriť svoje stanovisko, ktoré koniec koncov nemá žiaden vplyv na reálne mechanizmy prípravy plánu.“¹⁴

Podobnosť koncepcie „zosúladeného plánovania“, idealizujúcej buržoáznu demokraciu, s teóriou „sociálnej harmónie“ je zrejma a poukazuje na jeden z cieľov kapitalistického plánovania, ktorý sa popri ekonomických úlohách — napokon dosť ťažko realizovateľných — stal vlastne prvoradým: dokázať, že spoločenská situácia v súčasnom kapitalizme

¹² MASSÉ, P.: Le plan ou l'anti-hasard. Paris, Gallimard 1962 (cit. zo SOUKUP, P.: O plánovaní ve Francii. Praha, EÚ ČSAV 1970, s. 18).

¹³ Inštitucionálne sa táto zásada realizuje v tzv. modernizačných komisiách, prostredníctvom ktorých sa na príprave plánu formálne zúčastňujú všetci zainteresovaní partneri.

¹⁴ KRAZUCKI, H.: La C. G. T. et le VI^e Plan. Economie et politique, apríl 1970, s. 52.

už nezodpovedá podmienkam predvídaným Marxovou teóriou tried, ba dokonca, ako tvrdí jeden z najznámejších teoretikov francúzskeho plánovania P. Bauchet, že práve „triedny boj neprivedol až do súčasnosti kapitalizmus k zániku, ale v určitom zmysle mu umožnil vytvoriť také nástroje ako plán, ktoré ho konsolidovali a ktoré by mohli *transformovať* (podč. Z. K.) sám triedny boj“.¹⁵

Myšlienka „súladu“, „koordinácie“ tu hrá ústrednú úlohu, pretože vraj umožní orientovať činnosť všetkých zainteresovaných síl v smere kolektívneho pokroku, vzbudiť v nich vedomie „solidarity“ so všeobecnými potrebami rozvoja. A práve plán — ako smernica rozvoja — má byť výrazom tejto solidarity. Ťažiskom „súladu“ pritom nie je vlastný priebeh plnenia plánu, ale jeho prípravná fáza, v ktorej sa rozhoduje o obsahu a formách plnenia plánu. Celá konštrukcia „zosúladeného plánovania“ tak spočíva na akomsi *samoplňiteľnom efekte* plánu — plánu ako spoločného diela všetkých zúčastnených partnerov. Schéma opäť pripomína sociologicko-ekonomickú teóriu všeobecnej rovnováhy, v ktorej sociálna rovnováha je prakticky predpokladom automatického dosiahnutia ekonomickej rovnováhy.

Ak máme v krátkosti zhodnotiť vplyv, ktorý na francúzske indikatívne plánovanie mala sociologicko-ekonomická teória, nazdávame sa, že oveľa silnejšie sa prejavil po ideovo-politickej línii „zosúladeného plánovania“ než v konkrétnej ekonomickej náplni plánov. Význam francúzskeho sociologicko-ekonomického smeru pre hospodársko-politickú prax preto vidíme najmä v úsilí, ktoré jeho predstavitelia vynaložili na *propagáciu* myšlienky cieľavedomého a kontinuálneho regulovania monopolistickej ekonomiky, v skutočnosti, že z hľadiska buržoázných politických ekonómov dosť realisticky zobrazili fungovanie monopolistickej ekonomiky regulovanej — a nevyhnutne regulovanej — verejnou mocou, resp. štátom a jeho hospodárskou politikou.

V praxi sa však rýchlo prejavil povrchný charakter teórie „harmonickej ekonomiky“ a nástup novej generácie francúzskych ekonómov pochoval aj mnohé realistické závery sociologicko-ekonomickkej teórie.

3. Politicko-ekonomické príčiny „neoklasickej obrody“ vo Francúzsku a vznik „novej školy“

V priebehu 60. rokov dochádza vo francúzskom ekonomickom myslení k výraznému obratu a vedúce pozície sociologicko-ekonomického smeru postupne zaujala tzv. nová francúzska škola (E. Malinveaud, L. Stoleru, S. CH. Kolm, Th. de Montbrial, M. Boiteux, A. Nataf a ďalší). Vznikom „novej školy“ sa vo Francúzsku v podstate rehabilitovala neo-

¹⁵ BAUCHET, P.: La planification française — 15 ans d'expérience. Paris, Seuil 1962, s. 266.

klasická teória, ktorá po dlhé roky „živorila“ na pokraji „akademickej“ ekonómie, bez bližšieho spojenia s reálnym svetom.¹⁶

Príčiny tohto obratu majú korene v spoločensko-ekonomickom vývoji krajiny, v dobudovaní štátnomonopolistických vzťahov v ekonomike i v jej inštitucionálnej sfére. Predstavy ekonómov sociologicko-ekonomického smeru o vybudovaní „harmonickej spoločnosti“ sa rozplynuli pod tlakom reálneho vývoja ekonomiky i spoločnosti: naopak, v protiklade k predpokladanému postupnému zmierňovaniu rozporov v „skupinových záujmoch“, jednotlivé protirečenia sa prehlbovali. Negatívne dôsledky upevňovania ekonomickej a politickej moci francúzskych monopolov sa prvýkrát prejavili v roku 1962, keď krajinu postihla silná inflačná vlna sprevádzaná stagnačnými tendenciami. Situácia si vyžiadala aplikáciu mimoriadneho „stabilizačného plánu“ (1963–1965), ktorý svojím pomerne dirigistickým charakterom vyvolal širokú vlnu nespokojnosti súkromnej podnikateľskej sféry a v určitom zmysle urýchlil zavŕšenie procesu formovania štátnomonopolistického kapitalizmu vo Francúzsku.

Hospodárska politika štátu z 50. rokov smerovala predovšetkým k *všeobecnému* povzbudeniu hospodárskej aktivity a k zrýchleniu ekonomického rastu. Pretože neobsahovala nejaké otvorene promonopolistické opatrenia, štátnomonopolistické vzťahy sa upevňovali skôr ako výsledok než vedomý zámer štátu. Túto tendenciu názorne ilustruje najmä investičná politika štátu, ktorá na jednej strane posilnila štátny sektor, no na druhej strane finančnou podporou preferovaných rozvojových odvetví prispela k ich rýchlej monopolizácii. (Typickým príkladom bola výstavba automobilového priemyslu.) Úsilie štátu udržať si kontrolu nad reprodukčným procesom obmedzovalo rastúcu iniciatívu súkromnopolistickej sféry, a preto niet divu, že monopoly začali z pozícií, ktoré v politickej sfére zaujímali predstavitelia finančného kapitálu, presadzovať do hospodársko-politických orgánov i do samej hospodárskej politiky, a osobitne do plánovania svoje špecifické záujmy.

Prvé kroky tohto procesu však nemali charakter priamych promonopolistických selektívnych požiadaviek, ale intenzívnej neoliberalistickej kampane rozvinutej na pôde Národnej rady francúzskych podnikateľov.¹⁷ Využívajúc reálne ekonomické problémy z počiatku 60. rokov ako základ pre kritiku dovtedajších foriem ekonomického regulovania (napríklad inflačné problémy ako dôsledok deficitnej rozpočtovej politiky a zanedbania úlohy trhu), monopolistický kapitál odvrátil pozornosť od

¹⁶ K predstaviteľom tohto prvého pokolenia francúzskych neoklasikov patria predovšetkým J. Rueff a M. Allais. Všeobecne známe je najmä meno J. Rueffa, ktorý ako zástanca tzv. neometalistickej peňažnej koncepcie nadobudol nevelmi pozitívnu popularitu v súvislosti s pokusmi buržoázných ekonómov o rehabilitáciu úlohy zlata v medzinárodných menových vzťahoch.

¹⁷ C. N. P. F. — Conseil national du patronat français.

svojho levieho podielu na krízovom vývoji a vyvolal silný „protietatický odpor“, ktorý v roku 1965 vyvrcholil tzv. Programovou deklaráciou Rady. „Deklarácia“ žiadala práve čo najväčšiu liberalizáciu hospodárskej politiky a návrat k „objektívnym zákonom trhu“.

V pozadí neoliberalistického hnutia, pochopiteľne, nebola požiadavka monopolistického kapitálu absolútne likvidovať štátny intervencionizmus, ale jeho úprava v jednostranný prospech monopolov. V nasledujúcich rokoch došlo skutočne k výrazným promonopolistickým zmenám v obsahu i v používaných nástrojoch hospodárskej politiky, ktorých názorným príkladom je tzv. priemyselná politika VI. plánu (1970–1975), postavená na selektívnych opatreniach na podporu konkrétnych jednotlivých monopolistických firiem. Oficiálne sa táto forma regulovania zdôvodnila potrebou vybudovať veľké priemyselné podniky, schopné úspešnej konkurencie,

Posilnenie pozícií francúzskeho monopolistického kapitálu v ekonomike i politike krajiny, ktorého sprievodným znakom boli neoliberalistické tendencie v hospodárskej politike, bolo aj hlavnou príčinou pohybu v oblasti *ekonomického výskumu*. V neoliberalistickom ovzduší učenie sociologicko-ekonomického smeru strácalo význam a k slovu sa dostávali neoklasické predpoklady fungovania ekonomického mechanizmu. V tomto zmysle potom „neoklasickú obrodu“ a rýchly nástup „novej školy“ možno považovať za priamu hospodársko-politickú *objednávku* francúzskeho finančného kapitálu na teoretické zdôvodnenie svojich záujmov a cieľov.

Charakteristickou črtou „neoklasickej obrody“ vo Francúzsku je predovšetkým mimoriadne úzke spojenie ekonómov „novej školy“ s hospodársko-politickou praxou. Je to pochopiteľné, pretože vo francúzskych podmienkach rozsiahleho štátneho sektora a rozvinutej sústavy „plánovania“ si neoklasická obhajoba súkromnomonopolistického podnikania žiadala iné formy a argumenty než napríklad v USA, kde tieto momenty nehrajú veľkú úlohu. Vo Francúzsku bolo preto treba teoreticky *zdôvodniť* neúčinnosť priameho zasahovania štátu do výroby a ekonomiky ako celku a v tomto zmysle pozmeniť aj konkrétnu hospodársku politiku.

Obroda neoklasickej ekonómie mala navonok rehabilitovať na čo najvyššiu mieru trhový mechanizmus, a teda funkciu *ceny*, to znamená, že hospodárska politika sa mala podriaďiť neoklasickým predpokladom ekonomickej efektívnosti aj v oblastiach, ktoré z tohto hľadiska nemožno dosť dobre posudzovať (napríklad dlhodobá investičná politika štátu, determinácia štruktúry investícií a pod.). Tomuto zámeru zodpovedalo úsilie o zmeny v metodike plánovania v zmysle širšieho využitia formálnych matematických modelov, na čo je koniec koncov neoklasická ekonómia osobitne dobre vyzbrojená.

Prenikanie neoklasických vplyvov do plánovania uľahčoval aj zvýšený záujem plánovacích orgánov o ekonomickú teóriu. Zaslúžil sa o to

najmä P. Massé, ktorý počas svojho pôsobenia vo funkcii generálneho komisára pre plánovanie (1962–1970) cieľavedome usiloval o vypracovanie samostatnej teórie francúzskeho indikatívneho plánovania. Charakteristické je, že Massého koncepcia spájala zásadu „solidárnej ekonomiky“ s neoklasickou požiadavkou uvoľnenia trhu. Osobitný dôraz kládol na využitie formalizovaných metód v plánovaní.

Stúpenci „novej školy“, ktorým sa otvorili dvere do plánovacích orgánov, využívajúc politickú podporu finančného kapitálu, presadili postupne ústup od koncepcie „celospoločenského súladu“, čím z plánovania prakticky vylúčili myšlienku koordinácie. Pri príprave VI. plánu „priemyselnej politiky“ sa výslovne odporučilo zameniť termín „súlad“ termínom „konzultácia“, ktorý je neutrálnejší. Vysvetľuje sa to rozšírením pôsobnosti trhových vzťahov, čo sa priamo ako požiadavka na štát objavuje aj v správe o hlavných úlohách VI. plánu: „Štát sa musí usilovať prostredníctvom plánu vytvárať alebo obnovovať trhové podmienky všade tam, kde ešte nie sú celkom zabezpečené“.¹⁸

Paradoxné je, že práve v čase, keď obnovou konkurenčných vzťahov bol poverený priamo štát, disponovanie zdrojmi ekonomického rastu prechádzalo — s otvorenou pomocou štátu — do rúk monopolov. Potom aj neoklasická požiadavka ochrany trhu ako jediného sprostredkovateľa optimálnej alokácie zdrojov bola iba vedomým skrývaním skutočnej podstaty a cieľov „neoklasickej obrody“ vo Francúzsku. Jej hlavnou praktickou úlohou bola zmena smeru a foriem rozdeľovania zdrojov v prospech monopolistických spoločností, resp. finančného kapitálu, ktorý predstavitelia „novej školy“ zastupujú.

Štátnomonopolistický kapitalizmus vo Francúzsku, ktorý v 60. rokoch dospel do štádia zrelosti, v pomerne krátkom čase predurčil aj hlavný smer rozvoja ekonomickej teórie. Sociologicko-ekonomický smer sa v nových podmienkach, v podstate analogicky s postavením neoklasickej ekonómie na začiatku 50. rokov, ocitol v izolácii od reálnej skutočnosti. Naopak, „nová škola“, využívajúc životný záujem monopolistického kapitálu o rehabilitáciu svojho poslania, „oprášila“ v teórii i v praxi základy neoklasickej teórie.

„Súmrak“ učenia sociologicko-ekonomického smeru má dve hlavné príčiny. Prvá spočíva v celkovej verbálnej konštrukcii teórie, čo ju prirodzene s rozvojom matematickej formalizácie ekonomických javov handicapovalo. Napriek tomu, že jej predstavitelia sa neskôr pokúšali aj o čiastočnú kvalifikáciu svojich koncepcií, vysoko formalizovanému aparátu neoklasickej ekonómie konkurovať nemohli.

Po druhé, a to je rozhodujúce, zavŕšenie procesu formovania štátno-

¹⁸ Rapport sur les principales options du VI^e Plan (cit. z Francija. Moskva, Mysľ 1973, s. 46).

monopolistických vzťahov vo Francúzsku ukázalo na neudržateľnosť koncepcie „harmonickej ekonomiky“, a najmä na nevyhovujúci charakter nástrojov na jej realizáciu, pretože hlavnú úlohu tu mal štát, nevyhýbajúci sa ani rôznym formám priamej kontroly nad ekonomikou.

Monopolistický kapitál potreboval zdôvodniť potrebu obmedzenia štátneho intervencionizmu, pretože chcel získať kontrolu nad reprodukčným procesom do svojich rúk. Pokrytecky neoliberalistická forma odporu voči autoritatívnej úlohe štátu vytvorila podmienky pre nebývalý rozmach neoklasickej ekonómie vo Francúzsku, a to jednak v makroekonomickom meradle v súvislosti s prestavbou hospodárskej politiky, jednak na mikroekonomickej úrovni, kde sa vytváranie veľkých monopolistických spoločností prejavilo zvýšeným záujmom o neoklasickú teóriu firmy.

Ekonomické problémy, ktoré od konca 60. rokov prežíva kapitalistický svet — a Francúzsko osobitne intenzívne — však naznačujú, že príčinou predchádzajúcich problémov nebola hospodárska politika uskutočňovaná podľa keynesovských predstáv, resp. rozšírená o ďalšie formy aktívnej ekonomickej účasti štátu, pretože zmeny v štátnomonopolistickom regulovaní, ku ktorým došlo na základe neoklasických odporúčaní, nepriniesli žiadne podstatné výsledky smerom k dosiahnutiu hospodárskej stability a rovnovážneho rastu. Všeobecný charakter krízových javov a ekonomickej labilitaty potvrdzuje, že rovnako ako v ostatných krajinách, tak aj vo Francúzsku sa štátnomonopolistická hospodárska politika dostala do slepej uličky a prežíva hlbokú krízu. Jej odrazom, a naopak, aj jednou z príčin sú krízové javy v ekonomickej teórii, o ktorých sme hovorili v predložennom článku.

СУМЕРКИ БУРЖУАЗНОГО СОЦИОЛОГИЧЕСКО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЯ В ФРАНЦИИ

КОМИНКОВА, Зора

Статья разбирает главные направления развития буржуазной политэкономии в Франции после второй мировой войны и отношение экономической теории к практике государственно-монополистического регулирования. Внимание уделяется прежде всего французскому социологическо-экономическому направлению и его концепции хозяйственной политики, которая способствовала пропагированию французского индикативного планирования, но одновременно, стала орудием апологии капитализма и идеологической борьбы против марксистской теории общественно-экономического развития. В рамках буржуазной политэкономии относительно прогрессивная формулировка экономической роли государства, созданная в теории социологическо-экономического направления, в 60-х годах, с завершением процесса формирования государственно-монополистических отношений в стране попало в противоречие с интересами монополистического капитала и социологическо-экономическое на

правление было вытеснено представителями неолибералистической, или же неоклассической, так наз. новой французской школы. Их рекомендации либерализовать хозяйственную политику — как показывает настоящее развитие экономики в 70-годах, привели к углублению кризиса хозяйственной политики в стране.

THE NIGHTFALL OF THE BOURGEOIS SOCIOLOGICO-ECONOMIC CURRENT IN FRANCE

KOMÍNKOVÁ, Zora

The article analyses the main currents in the development of bourgeois political economy in France after the World War II., and the relation between the economic theory and practice of state-monopoly regulation. Special attention is given to French sociologico-economic school and to its economic-policy-conception, which contributed to the French indicative-planning propagation, but, at the same time, became an instrument of capitalism-apology and of ideological struggle against marxist of socio-economic development. In the framework of the bourgeois political economy relatively progressive formulation of the economic role of the government, developed by the sociologico-economical direction, in 60-s, in the period of culminating of the process of forming of the state-monopoly relations in the country, came into contradictions with the interests of monopoly capital, and the sociologico-economical direction was displaced by representatives of the neo-liberal, resp. neo-classical, so called new French school. Their recommendations concerning the liberatization of the economic policy leded to the deepening of the crisis of economic policy in the country, what is proved by the real economic development in the 70-s.

Marxistická analýza a kritika buržoázných teórií ekonomie blahobytu

FRONKOVÁ, Viola

V predloženej stati zameriavame sa na marxistickú analýzu a kritiku buržoázných teórií ekonomie blahobytu. V buržoázných teóriách blahobytu sa rozlišuje „čistá ekonomia blahobytu“, tzv. welfare economics, a sociálno-ekonomické teórie blahobytu, tzv. social welfare theory. Pre rozsah problematiky článok sa zaoberá len teóriami welfare economics.

Marxistická analýza vývinu teórie ekonomie blahobytu

Vývin teórie ekonomie blahobytu je charakterizovaný v prvom rade rozličnými názormi na *predmet teórie*. Podľa Ekonomického slovníka teória ekonomie blahobytu sa zaoberá „štúdiom ekonomických podmienok, za ktorých možno maximalizovať ekonomický blahobyt spoločnosti“ [1]. V podstate ide o problém ekonomického optima. V teoretickom rozpracúvaní sa skúma, za akých podmienok možno dosiahnuť optimálne riešenie ekonomického blahobytu jednotlivcov i celej spoločnosti. Takéto vymedzenie predmetu teórie ekonomie blahobytu sa vzťahuje viac na staršie teoretické prístupy. Neskôr sa dôraznejšie presadzuje úsilie formulovať problém z hľadiska väčšej praktickej použiteľnosti pre hospodársku politiku. Za predmet teórie ekonomie blahobytu sa považuje zoraďovanie alternatívnych ekonomických situácií, ktoré stoja pred spoločnosťou, do ordinálnej stupnice [2]. V súvislosti s týmto trendom sa robia pokusy o rozčlenenie teórie ekonomie blahobytu na všeobecnú a analytickú. Analytický smer sa má zaoberať metodológiou výberu vhodnej hospodárskej politiky v oblasti ekonomického blahobytu [3].

Teória ekonomie blahobytu sa zaraďuje do prúdu neoklasických buržoázných ekonomických teórií. Toto zaradenie do neoklasiky v mnohom významne charakterizuje jej klady a nedostatky. Neoklasická príslušnosť

na jednej strane podmienila rozpracovanie matematického aparátu optimalizácie, na druhej strane však spôsobila zásadnú odtrhnutosť teórie ekonómie blahobytu od reality kapitalistickej ekonomiky. Apolitický, netriedny a nehistorický prístup neoklasiky k ekonomickým problémom znamená pre teóriu ekonómie blahobytu odtrhnutosť sociálno-ekonomických teoretických úvah od praktických spoločenských problémov. Abstrahovanie od charakteru výrobných vzťahov pri vymedzovaní celospoločenských cieľových funkcií je jednou zo základných príčin neúspechu teórie ekonómie blahobytu.

Klasici buržoáznej politickej ekonómie nie sú teoretickými predchodcami teórie ekonómie blahobytu. A. Smith, ktorý svoju prácu z roku 1776 pomenoval *Bohatstvo národov*, definoval ekonomickú vedu ako štúdium chudoby. Zaoberal sa predovšetkým problémami hlavných zdrojov rastu bohatstva.

Po rozpracovaní teórie hraničnej užitočnosti zamerali sa buržoázni ekonómi v rámci tzv. utilitaristického smeru na problém *optimálneho rozmiestňovania zdrojov* rastu ekonomického blahobytu. Vychádzali pritom z predpokladu, že dokonalá konkurencia je systémom, ktorý samostatne vedie k dosiahnutiu optimálnych ekonomických podmienok.

Z hľadiska vymedzenia podmienok maximalizácie blahobytu možno medzi utilitaristami rozlíšiť dve teoretické názorové skupiny:

V jednej z nich autori nevyužívajú, alebo celkom popierajú možnosť kardinálneho merania a medziosobného porovnávania užitočnosti. Pri vymedzovaní podmienok maxima spoločenského blahobytu skúmajú len optimum vo výrobe a výmene. (Takto uvažovali L. Walras a V. Pareto.)

V druhej z nich autori predpokladajú možnosť kardinálneho merania a medziosobného porovnávania užitočnosti. Usilujú sa vymedziť podmienky maximalizácie blahobytu v absolútnom zmysle, teda okrem optima výroby a výmeny uvažujú aj o optimálnom rozdeľovaní dôchodkov ([J. Bentham, F. Y. Edgeworth, K. Wicksell a iní]).

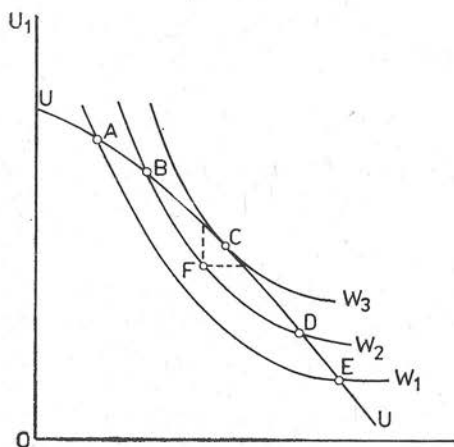
Utilitaristické riešenie problému maximalizácie blahobytu vyústilo predovšetkým vo vypracovaní podmienok pre dosiahnutie tzv. *Paretovho optima*.

Podľa tohto Paretovho kritéria spoločnosť je v optime vtedy, keď už nie je možné zvýšiť blahobyt jedného človeka bez zníženia blahobytu iného človeka. Pre dosiahnutie tejto optimálnej situácie je nevyhnutná efektívnosť vo výrobe, teda taká situácia, keď už nemožno novou alokáciou výrobných faktorov dosiahnuť zvýšenie výroby žiadneho výrobku bez toho, aby sa nemusela znížiť výroba iného výrobku. Presnejšie sa kritéria efektívnosti výroby definujú ako rovnosť hraničnej miery transformácie alebo hraničnej miery technickej substitúcie medzi každými dvoma faktormi alebo faktorom a výrobkom.

Efektívnosť výroby je nevyhnutná, ale nie postačujúca podmienka pre dosiahnutie optima. Potrebná je ešte i efektívnosť výmeny, teda taká situácia, keď už ďalším vymieňaním výrobkov nie je možné zvýšiť úroveň užitočnosti žiadneho jednotlivca bez toho, aby sa nemusela znížiť úroveň užitočnosti iného jednotlivca. To znamená požia-

pravku rovnakej hraničnej miery substitúcie medzi dvoma výrobkami u všetkých spotrebiteľov.

Tieto dve podmienky musia pritom platiť súčasne. To vyjadruje požiadavka rovnosti spoločenskej miery transformácie medzi dvoma výrobkami a spoločenskej marginálnej miery substitúcie.



Legenda

- | | |
|--|---|
| UU | — hraniča užitočnosti odvodená z transformačnej funkcie pomocou funkcií užitočnosti |
| A, B, C, D, E | — body na hranici užitočnosti predstavujúce Paretove optímá |
| F | — bod pod úrovňou funkcie užitočnosti, ktorý predstavuje nedodržanie niektorých optimálnych podmienok |
| W ₁ , W ₂ , W ₃ | — funkcie blahobytu |
| C | — optimum optimorum |

Graf 1. Odvodenie Paretových optím na funkciách blahobytu a funkcií užitočnosti

Z hľadiska Paretom vymedzených podmienok možno však dosiahnuť celý rad Paretových optím. Umožňuje to skutočnosť, že predpoklady efektívnosti výroby a výmeny vyjadrujú podmienky, ktoré treba dodržať, ak sa spoločnosť chce dostať na hranicu úrovni užitočnosti. V podmienkach pre dosiahnutie maximálnych úrovni užitočnosti sa neberie do úvahy vážny spoločenský aspekt — rozdeľovanie, a teda ani efektívnosť v rozdeľovaní bohatstva.

Efektívnosť v rozdeľovaní bohatstva, spolu s prvými dvoma podmienkami, by umožnila dosiahnuť to jediné z Paretových optím, ktoré z priestoru úrovni užitočnosti obsahuje práve úroveň predstavujúcu aj maximum spoločenského blahobytu. Tento bod má pre rozlíšenie od ostatných Paretových optím pomenovanie „optimum optimorum“ alebo absolútne optimum. Pri tomto „optime optimorum“ nie je možné zvýšiť blahobyť jedného človeka bez toho, aby sa neznížil blahobyť iného človeka a zároveň je to bod maxima spoločenského blahobytu (graf 1). Problém, ako dosiahnuť takéto „optimum optimorum“ zohral významnú úlohu v celom ďalšom vývoji teórie blahobytu, a buržoáznym ekonómom sa dosiaľ nepodarilo nájsť jeho uspokojivé riešenie.

A. Marshall ako Paretov súčasník bol pod väčším vplyvom tradície klasikov a v teoretickom prúde tzv. neoklasikov usiluje sa pri skúmaní ekonomických javov zužitkovať teoretický prínos buržoázných klasikov politickej ekonómie (tak ako ho sám interpretoval), aj prístup margi-

nalistov [4]. Majúc na zreteli predovšetkým aspekt praktického využitia ekonomických teórií, zameriava sa vo svojich prácach nie na hľadanie podmienok všeobecnej ekonomickej rovnováhy, ale čiastkovej, a okrem toho sa sústreďuje nie na skúmanie dosiahnutia ekonomického optima, ale na skúmanie odchýlok od optima. Pre analýzu problémov individuálneho i spoločenského bohatstva zavádza pojem spotrebiteľskej renty, ktorý definuje ako „rozdiel medzi cenou, ktorú je kupujúci ochotný radšej zaplatiť, ako by sa mal zaobísť bez danej veci, a cenou, ktorú platí v skutočnosti“. A. Marshall skúma dynamiku vývoja spotrebiteľského relatívneho prebytku, skúma teda len *zmeny úrovne ekonomického blahobytu*.

Pri rozpracúvaní neoklasickej teórie narazil A. Marshall na dva problémy, ktoré sú z nášho hľadiska zaujímavé.

Prvý problém vznikol, keď sa pokúsil odmerať čistý úhrnný prebytok celej spoločnosti ako rozdiel medzi sumou uspokojení potrieb a úsilím vynaloženým na jeho dosiahnutie. Pre nereálne možnosti odmerať uvedené dve veličiny tento problém už v takejto podobe neriešil.

Druhý problém vznikol pri skúmaní iných hospodárskych situácií, v ktorých jedna skupina spotrebiteľov dosahovala zväčšenie, druhá skupina zmenšenie spotrebiteľskej renty. Tento problém sa pokúsili vyriešiť až oveľa neskôr teoretici tzv. novej ekonómie blahobytu.

Tam, kde A. Marshall zastal — pri probléme merania úhrnu užitočnosti celého bohatstva spoločnosti — tam pokračoval A. C. Pigou.

Ak niektorí autori (H. Myint) sledujú vývin teórie ekonómie blahobytu od Smitha, iní autori (I. M. D. Little) stotožňujú počiatok teórie ekonómie blahobytu s prácou práve tohto teoretika [5]. A. C. Pigou vlastne podporil a rozšíril používanie termínu blahobyt. Pred ním to bola, ako píše I. M. D. Little, „ekonómia šťastia“ a ešte pred ňou „ekonómia bohatstva“ [6].

Teóriu ekonómie blahobytu považuje A. C. Pigou za objektívne skúmanie príčin blahobytu a jeho zmien. Túto objektívnosť skúmania mohol považovať za možnú aj preto, že predpokladal racionalitu individuálneho spotrebiteľa (a teda jeho úsilie maximalizovať individuálny blahobyt) a aj preto, že uznal za dostatočné merať úroveň ekonomického blahobytu nepriamo — meraním fyzického objemu národného produktu. Avšak z marxistického hľadiska treba Pigouov prístup, ktorý zostal v rámci utilitarizmu, považovať za subjektivistický. Národný dôchodok je vyjadrený v cenách vychádzajúcich zo subjektívnych hodnotení jednotlivcov.

Podľa Pigoua odchýlky od rovnovážneho stavu v kapitalistickej ekonomike sú viac pravidlom ako výnimkou, prejavujú sa ako odchýlky medzi individuálnymi a spoločenskými hraničnými nákladmi a medzi individuálnymi a spoločenskými hraničnými výnosmi. Uvádza preto takéto dôvody:

a) výrobca môže platiť za užívanie zdrojov menej ako sú spoločenské náklady, pretože tieto náklady sú široko rozptýlené, alebo preto, že jednoducho nie je spôsob na ich platenie, napr. dym z komínov, poškodenie prírody, postavenie závodu v industrializovanej oblasti;

- b) výrobca môže platiť za služby faktora viac ako sú spoločenské náklady, napr. keď musí pre nedeliteľnosť kúpiť viac vstupov ako potrebuje;
- c) výrobca môže získať menej, ako je celková hodnota úžitku spoločnosti z jeho výrobku, pretože tento úžitok je rozptýlený, alebo preto, že niet spôsobu ako zaň platiť;
- d) výrobca môže za svoj výrobok získať viac, ako je hraničný individuálny úžitok [7].

Z tohto praktického prístupu k problémom hodnotenia ekonomického blahobytu sa A. C. Pigou usiluje robiť konkrétne závery pre hospodársku politiku, ktorá by viedla (formou daní, subvencií a pod.) k dosiahnutiu ekonomickej rovnováhy vyrovnávaním individuálnych a spoločenských hraničných nákladov a výnosov.

Filozofia, na ktorej Pigou stavala svoju teóriu a ktorá mala svoj dosah aj pri hľadaní praktického riešenia problémov blahobytu, obsahovala dva základné princípy: kardinálnu užitočnosť a princíp rovnosti jednotlivcov. Ani jeden z nich však nebol dostatočne nosný na to, aby sa Pigouove návrhy mohli v kapitalistickej ekonomike realizovať.

Problematický vývin teórie ekonómie blahobytu sa po Pigouovi ešte viac zauzlil, hlavne z dvoch príčin: a) koncepcia Paretovho optima, postavená na predpoklade dokonalej konkurencie, znamenala odtrhnutosť od ekonomickej reality a nedávala riešenie pre také problémy, ako bol napr. problém vonkajších vplyvov alebo monopolu; b) z pozitivistického stanoviska čistej ekonomickej vedy vystúpil L. Robbins a odsúdil koncepciu medziosobného porovnávania užitočnosti ako nepatriacu do ekonomickej vedy.

Pre ďalší vývin teórie zostali dve možnosti: a) zostať v hraniciach Paretovho optima a v rámci neho hľadať riešenie pre tie javy ekonomickej reality, ktoré nezodpovedali predpokladom o dokonalej konkurencii; b) hľadať „optimum optimorum“ inou cestou, pri vylúčení kardinálneho merania a medziosobného porovnávania užitočnosti.

Teoretický prúd autorov, ktorí si zvolili práve tú druhú možnosť, stal sa v ďalšom vývine teórie ekonómie blahobytu rozhodujúcim a dostal pomenovanie *nová ekonómia blahobytu*.

Význačnú dvojicu autorov v tomto smere predstavujú N. Kaldor a J. R. Hicks, ktorí vypracovali princíp kompenzácie ako kritérium, ktoré by malo viesť k ozdraveniu hospodárskej politiky a k dosahovaniu maximálnych výsledkov v hospodársko-politickom rozhodovaní. Podľa nich, ak po realokácii faktorov sa ekonomický blahobyť jednotlivca A zvýšil tak, že by z neho mohol kompenzovať škodu, ktorú realokáciou utrpel jednotlivec B, a pritom by jednotlivcovi A ešte niečo zostalo, možno zmenu hodnotiť ako zlepšenie, aj keď nemusí viesť k rovnosti v rozdelení dôchodkov.

Na priblíženie problému kompenzácie uvedieme takýto príklad [8]:

Továreň na výrobu vysávačov zamoruje okolie dymom z komínov. Ľudia tým trpia materiálnu škodu, musia kupovať viac mydla a práškov na pranie. V takejto situácii

by sa mohol výrobca nejakým spôsobom požiadať, aby uhradil a nespôsobil ďalšie škody. Namontovanie čistiaceho zariadenia, zníženie výroby alebo priamo zaplatenie škôd ľuďom — to všetko by znamenalo poškodenie je vlastných záujmov. V tom prípade je aj on poškodený a má právo dostať kompenzáciu, odškodnenie. Ak ho štát prinúti k zníženiu výroby alebo k namontovaniu čistiaceho zariadenia, zvýši cenu svojho výrobku, aby si kompenzoval utrpenú škodu. Ak ho štát neprinúti, môžu prísť obyvatelia a „podplatiť“ ho, aby znížil výrobu. Tak môžu dosiahnuť aby netrpeli škodu.

Z hľadiska abstraktnej teórie môžu sa teda spoločenské hraničné náklady vyrovnáť so súkromnými hraničnými nákladmi a môže sa dosiahnuť optimálne riešenie bez ohľadu na to, kto komu bude kompenzovať škodu. Teoretici ekonómie blahobytu sa však ohraničovali na hypotetickú kompenzáciu a rozhodovanie o tom, či sa má uskutočniť určité opatrenie, ponechávali na úvahu hospodárskej politike.

Keď sa ukázalo, že ani princíp kompenzácie nie je spoľahlivým kritériom pre hospodársku politiku, dali sa teoretici ekonómie blahobytu hľadať optimálne riešenie inou cestou.

A. Bergson, P. A. Samuelson, O. Lange, K. J. Arrow a ďalší autori, ktorí sa pokúsili *formulovať funkciu spoločenského blahobytu a vymedziť nevyhnutné a postačujúce podmienky pre optimum spoločenského blahobytu*, mohli by sa považovať za samostatný teoretický prúd, resp. za druhú teoretickú vetvu v novej ekonómii blahobytu.

A. Bergson a po ňom i P. A. Samuelson vymedzili nevyhnutné podmienky pre dosiahnutie optimálneho blahobytu komplexnejším spôsobom, než ako to urobili N. Kaldor a J. Hicks. Nepodarilo sa im však vymedziť aj postačujúce podmienky bez toho, aby pre nájdenie vrcholového optima nepotrebovali etický súd o ideálnom rozdelení dôchodkov.

Pokračujúcu polemiku rôznych autorov o postačujúcich podmienkach dosiahnutia optimálneho blahobytu na určitý čas zastavil K. J. Arrow, ktorý sa zmocnil problému spoločenského výberu na oveľa všeobecnejšej rovine.

Tento autor v teóreme všeobecnej možnosti dokázal, že neexistuje taká funkcia spoločenského blahobytu, ktorá by uspokojovala ním zvolené podmienky prechodu od individuálnych preferencií k spoločenským preferenciám [9].

Výhľady ďalšieho rozvoja ekonómie blahobytu po Arrowovom vystúpení sa stali ešte pesimistickejšími, ako boli dovtedy. Kritické hlasy rôznych autorov poukazujú na to, že štúdium problémov blahobytu sotva môže viesť k záverom, ktoré by sa dali využiť v hospodárskej praxi.

V súčasnom období prevládajú, podľa nášho názoru, tri smery ďalšieho pokračovania v rozvoji teórie blahobytu:

1. pokusy o zmiernenie Arrowových podmienok spoločenského výberu (takýmto smerom ide A. K. Sen, ktorý vo svojich prácach definuje rôzne typy spoločností, pre ktoré hľadá jednotnú spoločenskú voľbu — tým zužuje všeobecnú platnosť Arrowových postulátov);

2. pokusy o kritické zhodnotenie doterajšieho vývinu ekonómie blahobytu, s úsilím dokázať, či má alebo nemá zmysel pokračovať v tomto teoretickom výskume z hľadiska jeho praktického využitia (I. M. D. Little, J. de V. Graaf a iní);

3. pokusy o novú formuláciu celého problému s úsilím vyhnúť sa riešeniu spoločenskej voľby z individuálnych preferencií (sem možno zaradiť najnovšie varianty teórie rozhodovania, hľadanie nie optimálneho, ani nie druhého najlepšieho, ale uspokojivého riešenia problému, niektoré práce z teórie hier a i.).

Akokoľvek bezvýchodisková sa dnes môže zdať teória ekonómie blahobytu, možno len predpokladať, že buržoázni teoretici z tejto oblasti neustanú v skúmaní, pokiaľ sa problém s definitívnou platnosťou nevyrieši — s pozitívnym alebo s negatívnym výsledkom.

Marxistická kritika teórií ekonómie blahobytu

Teórie ekonómie blahobytu budeme hodnotiť z hľadiska tých funkcií, ktoré všeobecne plnia buržoázne ekonomické teórie — funkcie buržoázno-apologetickej a funkcie prakticko-poznávacej. Podľa toho bude mať aj marxistická analýza a kritika tie dve základné úlohy, ktoré sú všeobecne platné pre marxistickú analýzu a hodnotenie buržoáznej ekonomickej vedy:

a) aby výsledky kritickéj analýzy buržoázno-ekonomických teórií viedli k všestrannému nástupu marxisticko-leninskej teórie;

b) aby kritická analýza buržoázno-ekonomických teórií bola zároveň nástrojom pre rozvoj teoreticko-ekonomického poznania [10].

Pri marxistickej analýze i kritike teórií ekonómie blahobytu zameriavame sa najviac na tie aspekty teórií, ktoré sú relevantné problematike rozvoja socialistickej životnej úrovne.

Teória ekonómie blahobytu (až na niektoré výnimky novej teórie ekonómie blahobytu) *plne rešpektuje základné podmienky a princípy kapitalistického spoločenského poriadku.*

Pri hľadaní maximálneho spoločenského blahobytu sa *neprekračujú hranice súkromného vlastníctva.* Paretovo optimum rešpektuje dané rozdelenie dôchodkov. Teoreticky síce umožňuje zvoliť ľubovoľné rozdelenie dôchodkov, ale zároveň umožňuje uvažovať o rozdeľovaní dôchodkov ako o *nezávislom od spôsobu výroby.*

Z marxistického hľadiska systém rozdeľovania je jednoznačne podmienený spôsobom výroby. Engels tento vzťah jasne charakterizuje na príklade kapitalistického spoločenského poriadku: „Podľa toho, čo obvykle nazývame spravodlivosť, mala by robotníkova mzda zodpovedať produktu jeho práce. Ale produkt robotníkovej práce pripadá kapitalistovi a robotník z neho nedostane viac, iba to, čo nevyhnutne potrebuje k životu. Produkt práce tých, ktorí pracujú, hromadí sa v rukách tých,

ktorí nepracujú a stáva sa silným prostriedkom k zotročovaniu tých ľudí, ktorí ho vyrobili“ [11].

Výraz „súkromné vlastníctvo“ sa v teóriách ekonómie blahobytu vyskytuje zriedka, pritom však výrazy „maximálna užitočnosť“, „maximálna spokojnosť“, „maximálny blahobyť“ majú sugestívny obsah a dávajú priestor pre uvažovanie, že v kapitalistických podmienkach môže každý človek dosiahnuť maximum spokojnosti a blahobytu. Skúmanie podmienok maximálneho blahobytu pri daných príjmoch (pri daných ekonomických podmienkach jednotlivca) sa pritom stavia na filozofickom východisku, podľa ktorého maximálnu spokojnosť a blahobyť možno odvodzovať len od tých možností, ktoré si jednotlivec vlastným pričinením sám vytvoril, a podľa ktorého sa považuje za samozrejmé, že kapitalistovi patrí zisk za ekonomické rozhodovanie a riziko s tým spojené.

Vymedzenie adekvátneho rozdeľovania bohatstva ako podmienky dosiahnutia maximálneho spoločenského blahobytu sa považuje za problém etický a ako taký sa vylučuje z ekonomickej vedy. Takýto postup vedie k tomu, že *určovanie cieľa spoločenskej výroby sa vlastne vylučuje z ekonomickej vedy*. Podľa toho ekonóm nemá za úlohu vymedzovať a určovať spoločenské preferencie a ciele, má len nájsť ekonomicky najvhodnejší spôsob, ako tieto mimoekonomicky určené ciele dosiahnuť. S. R. Kirillov k tomu správne poznamenáva, že „... odsunutie cieľa za rámec vedy... znamená jeho odsunutie za hranice skúmaného systému“ [12]. Buržoázni teoretici tu prehliadajú dialektiku vzťahov cieľa a systému, prehliadajú vzájomnú podmienenosť ekonomických cieľov a charakteru i štruktúry ekonomického systému.

V socialistickom plánovanom hospodárstve nie je možné takto odtrhnuť uvažovať o cieľoch a o efektívnosti spoločenskej výroby, pretože „sama efektívnosť ako ekonomická kategória je formou vyjadrenia cieľa socialistického spôsobu výroby“ [13].

Kritériá efektívnosti socialistickej výroby sú určované charakterom pôsobenia základného ekonomického zákona socializmu, v ktorom je cieľ socialistickej výroby obsiahnutý.

Teória ekonómie blahobytu je vybudovaná na *nereálnych predpokladoch*. Predpokladá sa dokonalá konkurencia, dokonalý trh, dokonalá deliteľnosť ekonomických statkov, stálosť potrieb a preferencií jednotlivcov. Neuvažuje sa s rastom inovácií, s existenciou neistoty, s nezamestnanosťou atď.

Nereálnosť uvedených predpokladov treba vidieť v tom, že ide o neúžitočné abstrakcie, ktoré, aj keď boli odvodené čiastočne historicko-logicky, nezachytávajú v súčasnosti podstatu ekonomických javov. Zrušenie týchto abstrakcií len zriedka vedie k tomu, že teória ekonómie blahobytu by sa priblížila ekonomickej a spoločenskej realite, a tak by sa mohla využiť aj v hospodárskej politike (výnimku predstavujú pravdepodobne len ekonomické „externality“). Charakter predpokladov tiež

potvrzuje, že teória ekonómie blahobytu si všima ekonomické javy predovšetkým v ich statike.

Nereálne predpoklady v teórii ekonómie blahobytu vedú aj k veľkej *odtrhnutosti; modelov rovnovážnych situácií blahobytu od ekonomickej reality*. Tomu napomáhajú i teórie behaviorizmu a pozitivizmu, ktoré tvoria filozofické východiská v teórii ekonómie blahobytu. Ide o abstrakciu od takých ekonomických javov, ktoré sú vlastné podstate kapitalistickej ekonomiky.

Zvlášť zaujímavé sú z hľadiska marxistickej kritiky teórií ekonómie blahobytu myšlienky, ktoré rozpracoval A. C. Pigou, hlavne jeho klasifikácia divergencií súkromných a spoločenských hraničných mier nákladov a výnosov. Jeho teoretické úvahy upozorňujú na *samostatný problém externalít — vonkajších ekonomických strát alebo výnosov*. Ide o analytický nástroj, ktorý umožňuje bližšie skúmať problémy efektívnosti rozvoja individuálneho i spoločenského blahobytu. O jeho praktickej využiteľnosti svedčia aj cost-benefit analýzy, ktoré majú v úvahách o vonkajších ekonomických stratách a výnosoch svoj teoretický pôvod. V tomto by bolo treba vidieť prakticko-poznávací význam teórie ekonómie blahobytu z hľadiska rozvoja teórie životnej úrovne. Analýza vonkajších ekonomických strát a výnosov len potvrdzuje význam odhaľovania komplementárnych súvislostí, vzájomnej vyváženosti rozvoja jednotlivých zložiek životnej úrovne z hľadiska efektívnosti jej rozvoja. Zvlášť dôležité je odhaľovanie a meranie vplyvu rôznych spoločenských (ekonomických i mimoekonomických) faktorov na rozvoj a zmeny v rozvoji životnej úrovne v takých vzťahoch a súvislostiach, ktoré sa nezvyknú z rozličných dôvodov do ekonomického hodnotenia efektívnosti rozvoja životnej úrovne zahŕňať (napr. znečisťovanie životného prostredia, rozvoj obchodnej siete a úspora času pri nákupoch, kvalita vyrábaného tovaru, poruchovosť a potrebné opravy a pod.).

V buržoáznej ekonomickej teórii sa rozpracovanie problému externalít využívalo aj v súvislosti so zdôvodňovaním potreby štátnych zásahov do trhovej ekonomiky. V podmienkach socialistického centrálného plánovaného hospodárstva sú takéto argumentácie bezpredmetné. Analyticko-metodologické poznatky o externalitách by sa po prehodnotení mohli využiť len pri upresňovaní *kritérií efektívnosti* rozvoja životnej úrovne.

Treba uviesť, že *externality* majú z hľadiska marxistickej kritiky ešte iný poznávací význam — *predstavujú obmedzujúce podmienky dokonalej konkurencie*, predstavujú jedny z príčin, pre ktoré trh nemôže automaticky viesť k dosiahnutiu optimálneho stavu, k dosiahnutiu všeobecnej ekonomickej rovnováhy.

Na buržoázno-apologetický charakter teórie ekonómie blahobytu v prípade externalít možno usudzovať len nepriamo, v tom zmysle, že popri externalitách ako príčinách zlyhávania trhového mechanizmu (pri dosahovaní optimálneho stavu) nedáva sa v teórii ekonómie blahobytu

miesto pre také „poruchy“ trhového hospodárstva, ako sú napr. hospodárske krízy.

Hicksovo a Kaldorovo kritérium kompenzácie rozpracované ako „*hypotetický kompenzačný princíp*“ je vzhľadom na kapitalistické podmienky nerealistické a nerealizovateľné. Obchádza základnú podstatu súkromného vlastníctva, svojím charakterom pripomína úsilie socialistických utopistov (v tom zmysle, že podľa princípu kompenzácie by ekonomicky poškodenému jednotlivcovi, podniku a pod. mal dobrovoľne kompenzovať škodu ten, kto ju spôsobil). Tým, že pripúšťa rast spoločenského blahobytu aj vtedy, keď sa individuálny blahobyť jedných ľudí zvyšuje a iných znižuje, *ignoruje problém spoločenskej diferenciacie blahobytu*. Zároveň princíp kompenzácie určitým spôsobom predstavuje hypotetickú náhradu za Marxovu požiadavku triedneho boja.

Samotnej buržoáznej kritike sa nevyhla ani teória o spoločenských funkciách blahobytu. Buržoázna kritika Bergsonových, Samuelsonových a ďalších prác o spoločenských funkciách blahobytu dotýka sa predovšetkým teoretických východísk a metodológie zostavovania týchto funkcií. Tieto funkcie blahobytu navonok síce pôsobia dojmom formálnej elegancie, a skutočne aj môžu byť takto charakterizované, hlavne po matematickej stránke, ale sú natoľko odtrhnuté od ekonomickej praxe, že sú z hľadiska hospodárskej politiky prakticky nevyužiteľné.

Problém praktickej využiteľnosti zostáva nedoriešený ešte i na všeobecnej rovine vymedzovania podmienok spoločenských funkcií blahobytu. Problém spoločenského rozdeľovania sa nepovažuje za ekonomický, a akoby ani za politický problém, ale na jeho riešenie sa vyžadujú zvláštne „*etické súdy*“. Takéto chápanie podmienok spoločenského rozdeľovania (aj keď pripustíme, že formálne je správne) obchádza triedne a mocensko-politické aspekty, nerešpektuje závislosť rozdeľovania od spôsobu výroby a tým zabraňuje dôslednému vymedzeniu podmienok pre dosiahnutie vrcholového Paretoho optima [14].

Podľa niektorých autorov (E. J. Mishan aj iní) jednou z prekážok využiteľnosti funkcií blahobytu v hospodárskej politike je prílišná všeobecnosť podmienok, za ktorých sú funkcie formulované. Túto všeobecnosť, resp. prílišnú tvrdosť podmienok, ktorých splnenie sa vyžaduje pri zostavovaní spoločenskej funkcie blahobytu, vytýkajú buržoázni autori aj Arrowovi. Presun problematiky z oblasti zostavovania spoločenských funkcií blahobytu do špeciálnej oblasti spoločenského rozhodovania a spoločenského výberu považuje sa u niektorých autorov za presun takého zásadného charakteru, že problém spoločenského výberu, ako ho formuloval Arrow, navrhujú vôbec vyčleniť z teórie ekonómie blahobytu. Do určitej miery je možno týchto autorov, kritizujúcich zaradenie teórie spoločenského výberu do teórie ekonómie blahobytu, pochopiť. Skutočne, K. J. Arrow vo svojej práci, inšpirovanej problémami spoločenského blahobytu a funkcií blahobytu, rozpracúva vlastne *všeobecnú teóriu kolek-*

tívneho rozhodovania. V tom je aj prakticko-poznávací význam jeho práce. Abstrahujúc od obsahu rozhodovacích procesov, Arrow skúma ich formálno-logickú stránku a robí zovšeobecňujúce závery o možnostiach, kvalite a obmedzeniach kolektívneho rozhodovania. Abstrahovanie od obsahu kolektívneho rozhodovania robí tak extrémne, že nevenuje pozornosť ani dialektickým vzťahom obsahu a formy [15].

Zvláštnym spôsobom si otvárajú cestu k triednemu chápaniu problémov spoločenského výberu tí autori, ktorí si špecifikujú podmienky spoločenského výberu podľa charakteru spoločenského mocensko-politického usporiadania (napr. A. K. Sen). Skúmanie mechanizmov spoločenského rozhodovania v závislosti od charakteru spoločenského systému môže inšpirovať k porovnávaní mechanizmov spoločenského rozhodovania v „trhovom“ a „plánovanom“ hospodárstve. Z takejto problematiky by sa mali v kritickej marxistickej analýze tiež identifikovať argumenty pre ideologický nástup proti buržoáznej apologetike ekonomických teórií.

Stručné všeobecné zhrnutie kritickej marxistickej analýzy teórií ekonomickej blahobytu urobíme na základe Marxovho a Leninovho prístupu k problému spoločenského blahobytu a jeho maximalizácie.

Podľa Marxa kapitalistický ekonomický systém je schopný uskutočňovať rozšírenú reprodukciu a rast spoločenského produktu. Má zabudované aproximatívne ex post mechanizmy optimálnej alokácie spoločenskej práce (hlavne cez konkurenčný cenový systém a ex post vyrovnávanie výrobných a trhových cien). Tento živelne sa presadzujúci mechanizmus optimálnej alokácie spoločenskej práce predstavuje mechanizmus dosahovania optimálnych podmienok výroby a výmeny z hľadiska rastu ekonomického blahobytu. Ide o mechanizmus, v ktorom sa rovnovážna situácia dosahuje len aproximatívne a ex post, čo znamená, že výrobné optimum sa dosahuje len relatívne, pri plytvaní spoločenskou prácou a cez cyklický krízový vývoj.

Ako to vyplýva z Marxovho výkladu kapitalistického rozdeľovania, Marx považoval dosiahnutie maxima ekonomického blahobytu v absolútnom zmysle slova v podmienkach kapitalizmu za vylúčené. Podľa neho triedne podmienený vykorisťovateľský charakter kapitalistického rozdeľovania nie je možné riešiť sociálnymi reformami, ale len revolučným spôsobom — odstránením kapitalistických výrobných vzťahov.

Vytvorenie kvalitatívne odlišných podmienok pre maximalizáciu ekonomického i spoločenského blahobytu v socialistickom spoločenskom systéme výstižne charakterizoval V. I. Lenin: „... len socializmus umožní rozvinúť a podriaďiť spoločenskú výrobu a rozdeľovanie výrobkov na základe vedeckého výskumu *tomu, ako urobiť život všetkých pracujúcich čo najľahším, aby im poskytol možnosti blahobytu*. A my vieme, že socializmus to *musí* uskutočniť a v pochopení tejto pravdy spočíva celá zložitosť marxizmu a všetka jeho sila“ [16]].

Vzhľadom na socialistický charakter ekonomických zákonov sú kvalitatívne odlišné aj zákonitosti rozvoja ekonomického i spoločenského blahobytu, neporovnateľné s kapitalistickými podmienkami vývoja. Vedecké vymedzenie podmienok ekonomického a výrobného optima v socializme [o čo sa usiluje v súčasnosti sovietska škola optimálneho plánovania [17]] musí rešpektovať nielen ekonomické, ale aj sociálne kritériá. Kritériom rastu výroby za socializmu nie je len rast materiálneho blahobytu, ale — ako to formuloval Lenin — „zabezpečenie úplného blahobytu a slobodného všestranného rozvoja všetkých jeho členov“ [18].

Literatúra

- [1] SELDON, A. — PENNANCE, F. G. (ed.): *Everyman's Dictionary of Economics*. London 1965, s. 147.
- [2] MISHAN, E. J.: *A Survey of Welfare Economics 1939—1959*. Vol. I. In: *Surveys of Economic Theory*. London, New York 1965.
- [3] WINCH, D. M.: *Analytical Welfare Economics*. Penguin Books 1971, s. 13 n.
- [4] MARSHALL, A.: *Principles of Economics*. London, Macmillan a. Co. 1890.
- [5] PIGOU, A. C.: *The Economics of Welfare*. London 1932.
- [6] LITTLE, I. M. D.: *A Critique of Welfare Economics*. Oxford University Press 1970, s. 79.
- [7] GERVASI, S.: *Kurz prednášok k teórii cien*. [Interný materiál.] Oxford University 1970, s. 33.
- [8] MISHAN, E. J.: *The Costs of Economic Growth*. Penguin Books 1969, s. 87 n.
- [9] ARROW, K. J.: *Společenský výběr a individuální hodnoty*. Praha, Svoboda 1971.
- [10] HERETIK, Š.: *Aktuálne problémy marxistickej kritiky buržoáznych ekonomických teórií*. [Zborník.] Bratislava, EÚ SAV 1973, s. 11—12.
- [11] MARX, K. — ENGELS, F.: *Spisy 19*. Praha, NPL 1966, s. 276.
- [12] KIRILLOV, S. R.: *Ob interpretacijach kategorii celi v buržoaznych ekonomičeskich teorijach*. *Ekon. mat. Met.*, 1975, č. 6, s. 1062.
- [13] ŠVANDAR, V. A.: *Efektivnosť spoločenskej výroby a dynamika národného dôchodku*. *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, 1968, č. 5, s. 5.
- [14] GÜRLICHOVÁ, S.: *Kritika způsobu uplatňování sociálně ekonomických kritérií v buržoazní ekonomii blahobytu*. *Polit. Ekon.*, 23, 1975, č. 2, s. 121 n.
- [15] TENZER, O.: *Predhovor k českému vydání Arrowovej knihy Společenský výběr a individuální hodnoty*. Praha, Svoboda 1971.
- [16] LENIN, V. I.: *Spisy 27*. Bratislava, SVPL 1954, s. 367.
- [17] GÜRLICHOVÁ, S.: *Některé kritické poznámky k neoklasické teorii ekonomického optima*. Praha, EÚ ČSAV 1975.
- [18] LENIN, V. I.: *Polnoje sobranije sočinenij 6*. Moskva, Goss. Izd. polit. Lit. 1959, s. 204.

МАРКСИСТСКИЙ АНАЛИЗ И КРИТИКА БУРЖУАЗНЫХ ТЕОРИЙ ЭКОНОМИИ БЛАГОСОСТОЯНИЯ

ФРОНКОВА, ВИОЛА

Марксистский анализ широкого и сложного развития буржуазных теорий экономики благосостояния показал, что попытки буржуазных авторов разрешить проблему максими-

зации экономического благосостояния оказались пока неуспешными. Не удалось ни составить всеобщественную целевую функцию, ни дать конкретные рекомендации о максимизации благосостояния для хозяйственной политики. В следствие своего аполитического, бесклассового и внеисторического подходов имеют теории экономии благосостояния буржуазно-апологетический характер. Теоретическо-познавательное значение для развития социалистической экономической теории имеют частично разработки математического аппарата оптимизации. С точки зрения развития социалистической теории жизненного уровня имеет частичное теоретическо-познавательное значение аналитическо-методологическая разработка проблемы экстерналит. Из марксистской критики теорий экономии благосостояния вытекает заключение, что, вопреки определенных встроенных аппроксимативных экс пост механизмов оптимальной аллокации общественного труда исключает капиталистическая экономическая система для своих эксплуататорских производственных отношений возможность максимизации экономического благосостояния в абсолютном смысле слова.

MARXIST ANALYSIS AND CRITIQUE OF THE BOURGEOIS WELFARE ECONOMICS

FRONKOVÁ, Viola

The marxist analysis of the extensive and complicated development of the bourgeois welfare-economics has indicated the unsuccessful attempts of bourgeois authors till now to solve the problem of economic welfare maximization. Unsuccessful were also the attempts to construct a social objective function as well as to provide concrete recommendations for economic policy regarding the welfare maximization. Due to its apolitical, non-class and ahistorical approach the theories of economic welfare have got a bourgeois-apologetical character. A theoretico-cognitive significance for the development of the socialist economic theory partly have the elaborations of the mathematical apparatus of optimization. From the point of view of the socialist theories of the living-standard, a partial theoretico-cognitive significance has the analytico-methodological elaboration of the problem of externalities. From the marxist critique of welfare economics one can conclude that in spite of some built in approximative ex post mechanism of social labour optimal allocation, the capitalist economic system — because of its exploitive production relations — makes impossible the economic welfare maximization in absolute sense.

Recenzie a bibliografia

SABOLČÍK, Michal: **Úloha a místo ceny v systéme plánovitého řízení.** Praha, Svoboda 1977. 339 s.

V poslednom období vyšlo niekoľko publikácií z oblasti cenovej problematiky. Vypĺňa sa tak značná medzera v ekonomickej literatúre, ktorú ekonómi zaoberajúci sa otázkami cien výrazne pocítovali. Najmä z tohto hľadiska sme radi, že môžeme čitateľov informovať o ďalšej novej monografii z oblasti cenovej problematiky.

Recenzovaná publikácia M. Sabolčíka svojim komplexným zameraním nielen objasňuje základné teoretické východiská cenovej politiky v takej forme, ktorá je prijateľná širokému okruhu čitateľov, ale aj z pohľadu aplikovanej polohy ukazuje, ako možno v konkrétnych podmienkach riadenia socialistickej ekonomiky tieto východiská uplatňovať.

Kniha je rozdelená do 9 kapitol. Hoci vzhľadom na veľké množstvo problémov je široko koncipovaná, čitateľ získava dojem utriedenosti a koncentrácie na najdôležitejšie vybrané otázky.

Komplexný prístup k riešeniu vybraných problémov cien čitateľ postrehne už pri hodnotení samej štruktúry práce. Vychádza v bezprostrednej nadväznosti na plán, od základných teoretických problémov, cez všeobecné princípy plánovitého riadenia (najmä kapitoly I.—IV.), až po špecifické otázky sústavy cien (kapitola

VI.) s osobitným dôrazom na tie problémy cien, ktoré sú v tejto etape rozvoja našej ekonomiky, zameranej predovšetkým na zvyšovanie intenzívnych prvkov, rozhodujúce. Máme na myslí najmä kapitolu V., ktorá venuje pozornosť otázkam ceny a vedecko-technického rozvoja.

Komplexný prístup autora, najmä z aspektu nadväznosti cien na ostatné súčasti riadenia a posudzovania cien z hľadiska ich prispôsobovania sa pohybu spoločensky nutných nákladov, badať z kapitoly VII a VIII. Tieto kapitoly sa zaoberajú výsledkami cenovej politiky realizovanej medzi XIV. a XV. zjazdom KSČ a komplexnou prestavbou veľkoobchodných cien k 1. 1. 1977.

V záverečnej IX. kapitole recenzovanej práce autor venuje pozornosť niektorým ďalším smerom rozvíjania cenovej teórie a praxe. Ide o veľmi aktuálne otázky racionalizácie cenovej sústavy, najmä v súvislosti s úlohami zvyšovania efektívnosti a kvality v našej ekonomike, ktoré aj na novú sústavu kladú náročnejšie požiadavky zamerané hlavne na účinnejšie využívanie kritériálnej a stimulačnej funkcie ceny. Pritom pre čitateľa je osobitne významné chápanie ceny nielen ako jednej zo súčastí plánovitého riadenia, ale aj jej chápanie ako eko-

nomickej kategórie, ekonomického nástroja, ktoré sa môžu účinne využívať na dosahovanie zámerov určených v pláne, najmä pokiaľ ide o meranie, hodnotenie a stimulovanie efektívnosti.

Ide totiž o to, že pri riešení problematiky vzťahu ceny a efektívnosti je úloha ceny dvojaká: vystupuje jednak ako základ pre konštrukciu všetkých hodnotových ukazovateľov a kritérií efektívnosti, jednak ako nástroj stimulovania efektívnosti výroby a spotreby. Prítom je potrebné zdôrazniť, že využívanie kritériálnej i stimulačnej funkcie ceny nemožno chápať izolovane od pôsobenia a využívania ostatných súčastí riadenia. Predovšetkým v nich je potrebné sledovať jednotu pôsobenia plánu, financií, systému hmotnej zainteresovanosti a cien v úlohe nástrojov zabezpečovania efektívnosti tak na národohospodárskej úrovni, ako aj úrovni v oblasti chozrasčotných vzťahov.

Osobitnú zmienku si zaslúži postup autora pri interpretácii rôznych otázok cien. Neopiera sa len o skúsenosti získané v našich československých podmienkach riadenia, ale využíva aj poznatky z ostatných krajín RVHP, najmä zo ZSSR. Čitateľ takto získava možnosť nielen konfrontácie vybraných problémov v rôznych podmienkach rozvoja ekonomík, ale má príležitosť sústrediť sa aj na konkretované rozhodujúce otázky cien, z pohľadu ich riešenia pri zblížovaní cenových sústav krajín RVHP.

Autor v práci rieši vybrané otázky cien predovšetkým z makroekonomických aspektov. Nevynecháva však ani pohľady mikroekonomické, najmä v súvislosti s otázkami cien a vedecko-technického rozvoja a aj z hľadiska ďalších smerov a možností rozvíjania cenovej teórie a praxe. I túto vhodne

zvolenú symbiózu makro a mikro pohľadov možno hodnotiť pozitívne.

Pri úvahách súvisiacich s problematikou recenzovanej publikácie zdá sa vhodné, najmä nám — pracovníkom cenového výskumu — uviesť niekoľko poznámok aj vo vzťahu k samotnému predmetu skúmania cien, predovšetkým takému, ktorý zodpovedá náročným požiadavkám rozvoja ekonomiky zameranej na efektívnosť a kvalitu. Aj z toho dôvodu, že autor sám sa zamýšľa nad úlohami cenového výskumu, využívame túto príležitosť na konfrontáciu súčasných úloh tohto výskumu s perspektívnymi požiadavkami, ktoré sa naň kladú.

Predovšetkým treba súhlasiť s tým, aby cenový výskum získal dostatočný predstih v riešení problémov pred praktickou realizáciou. Z tohto hľadiska je potrebné determinovať zameranie očakávaných podmienok rozvoja ekonomiky, avšak nielen z aspektu cenových problémov, ale aj ostatných súčastí riadenia. Takýto prístup môže zabezpečiť, že sa dosiahne bezprostredná nadväznosť medzi cenou ako jednou zo súčastí riadenia a komplexom otázok týkajúcich sa celej sústavy riadenia. To je jeden z možných prínosov, keď cena môže zohrať významnú úlohu v procese zdokonaľovania sústavy riadenia národného hospodárstva.

Rešpekt budúcich podmienok v cenovom výskume, najmä v práci jednotlivých cenových okruhov predpokladá trvalé metodologické rozpracúvanie plánovania a prognózovania zmien cien pri rešpektovaní dynamiky vnútorných a vonkajších vplyvov na našu ekonomiku. Anticipácia budúcich podmienok vyžaduje v prvom rade poznať nielen súčasné, ale aj budúce spoločenské potreby, ktoré spouličujú formovanie spoločensky ne-

vyhnutných nákladov, a preto sa musia brať do úvahy aj v cene. Najmä ak vychádzame z platformy približovania sa ceny spoločensky nevyhnutným nákladom, malo by sa rešpektovanie týchto spoločenských potrieb v cene stať organickou nevyhnutnosťou pri určovaní ceny. Toto je jedna z otázok základného cenového výskumu, ktorá by mala dostať svoje významné miesto pri skúmaní otázok určovania spoločensky nevyhnutných nákladov, typu ceny, funkcií cien a otázok plánovitého pohybu ceny na jednotku užitočného efektu.

Pritom, v súhlase s autorom, treba zdôrazniť, že racionálne využívanie cenovej sústavy nielen ako kritéria pre rozhodovanie, ale aj z hľadiska pôsobenia cien na utváranie plánovaných hmotných proporcií je cieľom, z ktorého musí vychádzať aj cenový výskum.

Pokiaľ ide o posúdenie prístupov autora pri analýze jednotlivých cenových otázok, treba zdôrazniť, že práca predstavuje logicky zdôvodnený celok poznamenaný úsilím autora o bezprostredné nadväznosti medzi teóriou a praxou. Treba uviesť, že autor neostáva iba pri abstraktných — teoretických úvahách, nevyhýba sa praxi v cenovej politike. Naopak, každé svoje teoretické východisko dokumentuje prínosom v poznaní, ale aj v konkrétnej oblasti plánovitej tvorby cien.

Treba tiež uvítať odborne fundovanú, ideologicky a vecne zdôvodnenú kritiku nesprávnych názorov na otázky cenovej tvorby za socializmu, ktoré sa u nás objavili najmä pred rokom 1969.

Nakoniec treba zdôrazniť, že recenzovaná práca M. Sabolčíka sa odlišuje od bežnej úrovne tejto literatúry najmä preto, že sa opiera o komplexný prístup pri riešení tak teoretických, ako aj výslovne praktických otázok cien a že pri analýze rôznych cenových problémov sa opiera o konkrétne skúsenosti získané pri realizácii cenovej politiky nielen v ČSSR, ale aj v iných krajinách RVHP.

Vo svojej práci autor venuje pozornosť aj takým cenovým otázkam, ktoré nie sú v teórii hlbšie rozpracované a nenašli zatiaľ ani svoje plné uplatnenie v hospodárskej praxi. To je samozrejme tiež jednou z predností posudzovanej publikácie, lebo takýmto prístupom autor ukazuje orientáciu na tie otázky, ktorým by mala tak cenová teória, ako aj prax venovať v budúcnosti oveľa viac pozornosti.

Publikácia M. Sabolčíka patrí k tým prácam, ktoré sú cenné a podnetné nielen pre pracovníkov zaoberajúcich sa cenovou teóriou, pre pedagógov na vysokých školách, ale i pre pracovníkov hospodárskej praxe.

Rudolf Filkus, Kamil Mikulič

ŠESTÁKOVÁ, Monika: **Kritika buržoázných teórií o podniku a ekonomickom mechanizme.** Bratislava, Veda 1974. 221 s.

Buržoázne teórie o podniku a ekonomickom mechanizme predstavujú v súčasnom období veľmi rozsiahlu a rozličnými smermi vrstvenú časť buržoázných politickoekonomických kon-

ceptií. Pritom sa pod tlakom stále rastúcej spoločenskej objednávky ešte ďalej rozvíjajú, spájajú sa s inými čiastkovými teóriami, najmä v rámci neoklasickej ekonómie a podieľajú sa

tak na čiastkových syntézach v rámci abstraktnologického prúdu súčasnej buržoáznej politickej ekonómie.

Treba osobitne zdôrazniť, že uvedené teórie plnia významnú ideologicko-apologetickú funkciu v rámci buržoáznej politickej ekonómie a protimarkxistickej ideológie. Na druhej strane, najmä v ostatných rokoch, začína sa výraznejšie presadzovať aj ich prakticko-poznávací funkcia, prevažne v závislosti od konkrétnych požiadaviek, ktoré sa odvíjajú z ťažkostí a z krízových procesov ťažiacich súčasnú kapitalistickú ekonomiku. S tým súvisia isté nádeje, dokonca ilúzie, ktoré sa týkajú novšieho vývinu tohto smeru buržoázneho ekonomického myslenia. Z hľadiska našich, československých pomerov treba sústrediť pozornosť najmä na to, že podobné ilúzie o spasiteľských schopnostiach týchto koncepcií pri formovaní teórie socialistického podniku a jej praktickej aplikácii v našich podmienkach viedli bezprostredne k vzniku revizionizmu, ale aj k rôznym reakčnými praktikám.

Netreba azda osobitne zdôrazňovať, že uvedené súvislosti a okolnosti jednoznačne podmieňujú vznik publikácie, ktorá by sa komplexne monotematicky zaoberala hlbokou marxistickou kritikou buržoázných teórií o podniku a mechanizme fungovania ekonomického systému. Pričinením Moniky Šestákovej, vedeckej pracovníčky Ekonomického ústavu SAV v Bratislave, dostala sa do rúk našej ekonomickej verejnosti publikácia, ktorá vo veľkej miere plní túto náročnú úlohu.

Autorka si vytýčila v uvedenej práci veľmi náročný cieľ — podať stručný a marxistický kritický rozbor buržoázných teoretických koncepcií ekonomického mechanizmu s osobitným zreteľom na objasnenie funkcií podniku v ekonomickom systéme. Považujeme to za nadmieru náročný cieľ nie-

len pre spomínanú rozsiahlosť, rozvetvenosť a metodologickú heterogénosť skúmaných teórií a koncepcií, ale aj preto, že autorka sa podujala splniť túto úlohu na relatívne malom priestore. Svedčí to nielen o jej hlbokej znalosti problematiky, erudovanosti marxistického kritika, ale aj o jej schopnosti úsporne vyjadrovať jednoznačné marxistické kritické súdy o komplikovaných koncepciách často zaodetých do neľahkej reči neoklasikov, do abstraktnologických, matematických konštrukcií. V tejto súvislosti chceme upozorniť, že autorka v publikácii splnila aj ďalší dôležitý cieľ — obohatila lexiku marxistickej kritiky buržoáznej politickej ekonómie o nové či prispôsobené termíny.

Kniha je rozdelená do piatich kapitol.

V prvej kapitole, nazvanej *Podnik v neoklasickej (marginálnej) teórii*, autorka objasňuje zrod neoklasickej teórie firmy, jej základné teoretické a metodologické východiská a najcharakteristickejšie črty. Ukazuje, že pre neoklasickú alebo marginálnu teóriu bolo príznačné, že podnik chápa la mikroekonomicky a len ako jednotlivý článok v mechanizme optimálnej alokácie zdrojov (aj to len v statickej rovine). Prví neoklasickí autori sa podrobnejšie nezaujímajú o vnútornú motiváciu v rozhodovaní podnikateľského subjektu, ani o celkový rozhodovací proces v rámci firmy. Uspokojujú sa so skúmaním správania firmy na pozadí fungovania celého ekonomického systému. Individuálne podnikateľské subjekty sa rozhodujú podľa predpísanej axiomatiky. Pre marginálne teórie firmy je charakteristické, že ich tvorcovia stoja na stanovisku „pozitívnej“ ekonómie. Inými slovami, tieto teórie si nekladli za cieľ vypracúvať návody na konkrétne podnikateľské rozhodnutia.

Podľa nášho názoru autorka správne akcentuje význam toho, že buržoázna teória firmy „je silne ovplyvnená apologetickými ilúziami o fungovaní kapitalistickej ekonomiky“ (s. 18). Ideologické podfarbenie neoklasických koncepcií firmy sa prejavuje predovšetkým v axiómoch o optimálnom fungovaní kapitalistického systému, v tom, že optimálny ekonomický mechanizmus stotožňujú s voľným pôsobením trhového mechanizmu, dokonalou informovanosťou a úplnou decentralizáciou (a nezávislosťou) ekonomického rozhodovania. Z týchto postojov rezultuje potom idealizácia súkromného vlastníctva ako jediného možného stimulu podnikateľskej iniciatívy, absolutizácia predností živelného voľno-konkurenčného systému. Z hľadiska požiadaviek marxistickej kritiky je veľmi dôležité jednoznačne a nekompromisne odhaľovať tieto ilúzie a mnohé zámerne sfaľované závery tohto smeru buržoázneho myslenia. Konštatujeme, že autorke sa darí spĺňať tieto požiadavky. Na druhej strane neponecháva bez povšimnutia vplyvy, ktoré môžu mať a majú hypotetické úvahy tohto typu na ekonomické myslenie v socialistických krajinách, konkrétne u nás v krízovom období. Ide najmä o to, aby sa neprečeňovali možnosti operácií, ktoré sa robia na hypotetických, idealizovaných modeloch v smere ich aplikácie na konkrétne spoločensko-ekonomické systémy. Poukazuje najmä na to, že tu vzniká celý rad príležitostí pre deformáciu marxistickej teórie nielen politickej ekonómie kapitalizmu, ale aj socializmu. Zjednodušená logika, ktorá ústi do takých deformácií, vychádza z toho, že ak sa uvedené ideálne podmienky nikdy nedosiahli v praxi kapitalistickej ekonomiky, a ani ich nemožno dosiahnuť, pretože by v skutočnosti znamenali negáciu samej podstaty kapitalis-

tického systému, tak sa javí „prírodné“ nasadiť ich na podmienky socialistickej ekonomiky. Hoci exaktné vymedzenie podmienok, v ktorých by trhový mechanizmus mohol (hypoteticky) fungovať, a tak zabezpečovať rovnováhu ekonomického systému, môže sa javiť ako poučné pre úvahy o hraniciach efektívnosti trhového mechanizmu v jeho koordinačnej, informačnej a stimulačnej funkcii, neslobodno zabúdať, že je tu len krôčik k absolutizácii takýchto výskumov, len úzky chodník medzi pozitívnymi poznatkami na jednej strane a falošnými ilúziami končiacimi v deformáciách marxistickej teórie na druhej strane. V tejto súvislosti autorka správne poukazuje na to, že v nedávnej minulosti sa v Československu práve podobné okolnosti prehliadali a funkcie trhového mechanizmu sa idealizovali. Inými slovami, aj v tomto prípade sa nepripustne zľahčovala ideologicko-apologetická funkcia a absolutisticky sa idealizovala prakticko-poznávací funkcia abstraktno-logického prúdu súčasnej buržoáznej politickej ekonómie. Medzi konkrétne prejavy týchto tendencií patrila okrem iného fetišizácia abstraktno-axiomatických postupov.

Autorka venuje v tejto kapitole osobitnú pozornosť kritike vulgárnej teórie hraničnej produktivity a rozdeľovania, neoklasickej teórie výrobných funkcií a neoklasickej teórie (typológie) trhových štruktúr (dokonalá konkurencia, monopol, monopolistická konkurencia, oligopol). Táto najrozsiahlejšia, problémovo najbohatšia kapitola je opatrená dodatkom *Niekoľko poznámok k vzťahu marginálnej analýzy a matematického programovania*. V uvedenom dodatku autorka sústreďuje pozornosť na problémy vplyvu rozvoja matematického programovania na „renesanciu“ marginálnej teórie firmy.

Druhá kapitola — *Empirický prístup k analýze podnikov a odvetví* — zaoberá sa objasnením a hodnotením pokusov buržoázných ekonómov o revíziu axióm dokonalej konkurencie a z nej rezultujúcich pokusov o empirickú verifikáciu teoretických konštrukcií marginálnej teórie firmy.

Autorka tu objasňuje vplyvy empirického výskumu na transformáciu modelov kapitalistickej firmy a na vznik „teórie odvetvových štruktúr“. Pritom poukazuje na to, že „buržoázni ekonómi v úsilí o väčší «realizmus» v teórii firmy narazili na tradičnú dilemu: teoretický model nemôže nikdy zachytiť realitu v celej jej komplexnosti. No ich «riešenie» tejto dilemy bolo opäť typickým prejavom buržoázneho eklekticizmu. Namiesto odhaľovania podstaty skúmaných procesov a dialektických vzťahov medzi ich jednotlivými stránkami obmedzovali sa na opis a mechanické zoraďovanie jednotlivých javových foriem monopolistických vzťahov v súčasnom kapitalizme“ [s. 110]. Pri tejto príležitosti autorka vhodne ilustruje nesprávnosť postojov, ktoré od buržoázných teórií tohto druhu očakávajú pozitívne prínosy pre riešenie politicko-ekonomických problémov, odvolaním sa na známu Leninovu myšlienku, že buržoázni ekonómi môžu dospieť k cenným výsledkom v oblasti výskumu konkrétnych špeciálnych faktov, „no nemožno im veriť ani slovo, pokiaľ ide o všeobecnú teóriu politickej ekonomie“.

V tretej kapitole, *Odras súčasnej kapitalistickej korporácie v „behavioristických“ a „manažerských“ teóriách firmy*, ukazuje, že úsilie o väčší „realizmus“ vo výklade správania súčasných kapitalistických firiem sa neobmedzilo len na primeranejšiu analýzu vonkajších podmienok určujúcich politiku podnikov. Naopak, západní ekonómi sústredili väčšiu pozornosť na

skúmanie vnútornej štruktúry moderných kapitalistických korporácií, systému rozhodovania a riadenia vnútri podniku, vzájomného vzťahu rôznych záujmových skupín v rámci korporácie atď. Toto úsilie viedlo k postupnému formovaniu „behavioristických“ a „manažerských“ modelov firmy.

M. Šestáková správne zdôrazňuje, že odpoveď na otázku, aký je základný cieľ modernej kapitalistickej korporácie, je jedným z najdôležitejších kritérií pre klasifikáciu smerov v súčasnej buržoáznej teórii firmy, najmä pokiaľ sa zaujímame o kontraverzie medzi ortodoxnou teóriou firmy a neortodoxnými (resp. protimarginalistickými) modelmi firmy. V kontexte súčasného ideologického boja je veľmi dôležité konštatovanie, že buržoázne útoky na „čistú“ teóriu podniku sú zacielené na vyvolávanie ilúzií o akejsi transformácii kapitalizmu na lepšie, prijateľnejšie formy. Ako také plnia dôležitú funkciu v súčasnom ideologickom boji a sú tiež živnou pôdou pre vznik rôznych revizionistických deformácií.

Autorka ukazuje, ako zmena orientácie analýzy, ktorá sa sústredila na vnútorné procesy prebiehajúce v moderných kapitalistických korporáciách, viedla k vzniku nového vývinového stupňa aj v metodológii, pretože od empirického pozorovania kapitalistickej podnikateľskej praxe prechádza sa k teoretickým zovšeobecneniam, namiesto úzko formálneho deduktívneho prístupu sa čoraz viac začína presadzovať indukčný a pravdepodobnostný prístup. Ani v tomto novom vývinovom štádiu však nebola odstránená neprípustná idealizácia pomerov v reálnom systéme kapitalistickej ekonomiky, hoci autori týchto teórií sa stavajú do pózy „realistov“.

V štvrtej kapitole pod názvom *Buržoázne predstavy o celkovej fungova-*

ni kapitalistického ekonomického systému, ako ukazuje autorka, protimarginalistické modely firmy sa väčšinou zastavili na úrovni individuálnej firmy alebo odvetvia a svoje závery o zmenách vo fungovaní súčasných kapitalistických firiem a v ich politike vnútri jednotlivého odvetvia nedoviedli až k analýze zmien v celkovom fungovaní ekonomického mechanizmu. Preto v novších prácach sa zaoberajú otázkou, ako začleniť podnik do celkového mechanizmu fungovania tohto ktorého ekonomického systému. V tejto kapitole publikácie sa objasňujú najmä pokusy buržoáznych ekonómov o syntézu (izolovanej) teórie podniku a teórie všeobecnej ekonomickej rovnováhy. No taký postup je neprípustnou redukciou problému. Nerešpektuje sa najmä to, že v reálnych spoločensko-ekonomických systémoch existuje medzi fungovaním podniku ako základnej jednotky a fungovaním národného hospodárstva ako celku spätá väzba. Charakter takej spätnej väzby je kvalitatívne rozdielny v rozličných spoločensko-ekonomických systémoch a odlišné je aj teoretické odzrkadlenie tejto väzby v rozličných oblastiach buržoáznej ekonomickej teórie.

Autorka sa nemusela usilovať o také podrobné objasnenie základnej koncepcie teórie všeobecnej ekonomickej rovnováhy. V našej literatúre existovalo v čase písania publikácie už dosť prác, ktoré sa viac či menej podrobne zaoberali tak objasnením, ako aj marxistickou kritikou teórie všeobecnej ekonomickej rovnováhy.¹ Bolo by bývalo užitočnejšie namiesto objasňovania základov teórie všeobecnej ekonomickej rovnováhy riešiť priamo pokusy o zasadenie čiastkovej teórie firmy

do všeobecnejších koncepcií fungovania kapitalistickej ekonomiky.

V publikácii správne zdôrazňuje, že „zdokonaľovanie metód riadenia vnútri veľkých korporácií a rastúci význam kooperácie medzi monopolistickými firmami sú objektívne podmienené vysokým stupňom zospoločenšenia výroby, sú nevyhnutným predpokladom ďalšieho rozvoja výrobných síl“ (s. 173). Pritom však ukazuje, že tento možný priaznivý vplyv na zvyšovanie celkovej efektívnosti kapitalistického hospodárstva nie je priamočiarý a jednoznačný, ale uskutočňuje sa cez mnohé okľuky a protirečenia. Presvedčivo dokazuje, že „je silne po značený koristníckymi záujmami monopolov, ktorým niekedy vyhovuje koordinovaný postup, inokedy zas ostrý konkurenčný boj, čo má za následok značné plytvanie ekonomickým potenciálom krajiny a poškodzovanie záujmov spotrebiteľov“ (s. 173).

Posledná, piata kapitola *Koncepcie socialistického podniku v buržoáznej ekonomickej teórii* je venovaná objasneniu a kritike pokusov buržoáznych ekonómov ucelenejšie rozpracovať „teóriu“ socialistického podniku a vyjadriť ju v matematicko-modelovej podobe. Toto úsilie je relatívne novým javom v rámci buržoáznej politickej ekonómie, ktoré súvisí s uskutočňovaním ekonomických reforiem v socialistických krajinách.

Treba veľmi pozitívne hodnotiť, že autorka sa kriticky vysporadúva s rôznymi deformáciami v našej ekonomickej teórii, ktoré vznikli, alebo sa prejavili v krízových rokoch. Ukazuje, že „buržoázne modely socialistického podniku hrali významnú úlohu v celkovej politike stavania mostov a ideologického vplyvu imperializmu na re-

¹ Máme napríklad na myslí knihu HERETIK, Š.: Teoretické základy buržoáznej ekonómie. Bratislava, Pravda 1973. 385 s.

vizionistické sily vnútri socialistických krajín. Do krajnosti dohnaná predstava «samostatnosti» socialistického podniku, chápanie podniku ako «trhového subjektu» s «originálnou podnikateľskou právomocou», úplné odlúčenie podnikovej sféry od hospodárskych funkcií socialistického štátu — to boli základné heslá ekonomickej ideológie revizionizmu v ČSSR v rokoch 1967–1969.¹

Kniha ako celok je veľkým prínosom pre poznanie a kritiku buržoázných teórií o podniku, ale aj pre odhaľovanie a pochopenie rôznych názorov, ktoré vznikli v našom ekonomickom myslení v šesťdesiatych rokoch. Tvorí teda dobré východisko pre ofenzívny boj nielen s buržoáznymi teóriami a buržoáznou ekonomicou ideológiou ako celkom, ale aj pre kvalifikovaný boj s ekonomickým revizio-

nizmom a reformizmom (osobitne československým). Je napísaná vysoko odborne, erudovane, pritom však prístupným štýlom. Opiera sa o bohatý poznámkový aparát a široké spektrum literatúry. Početné grafy zvyšujú názornosť výkladu a sú veľmi prospešné najmä na tých miestach, kde sa autorka nemohla vyhnúť formálnemu jazyku a matematickým vzorcom.

Prednosťou recenzovanej knihy je aj to, že nie je napísaná len pre ekonómov, ktorí sa profesionálne zaoberajú kritikou nemarxistických teórií, ale môžu ju použiť všetci ekonómi. Preto sa nazdávame, že je vhodným príspevkom pre zvýšenie kvality a ofenzívnosti nášho boja s antimarxistickou politickou ekonomikou a ideológiou.

Ladislav Andrášik

KUZINA, Z. I.: **Jevropejskoje ekonomicke soobščestvo i Afrika.** Moskva, Nauka 1976, 119 s.

Sovietska ekonomická veda venuje pozornosť vzťahom Európskeho hospodárskeho spoločenstva k rozvojom krajínám od samého začiatku jeho existencie.¹ Jej hlavný záujem sa doteraz sústredil na problematiku rozvojových krajín pridružených k EHS, a to najmä tých, ktoré sa nachádzajú na africkom kontinente; odzrkadľuje to skutočnosť, že EHS vo svojich vzťahoch k rozvojovým krajínám práve v tomto smere z politických a economic-

kých príčin vyvíjalo najväčšiu iniciatívu.²

Recenzovaná publikácia je ďalšou prácou venovanou tejto problematike. História vzťahov EHS a rozvojových krajín v rámci budovania „Eurafriky“ v období od konca 50. do konca 60. rokov podáva len stručne, prehľadne a sústreďuje sa na nové javy v tejto oblasti, ktoré sa zatiaľ nestačili premietnuť do literatúry. Čitateľ víta skutočnosť, že rozhodujúca časť práce sa

¹ Pozri SKOROV, G. J.: Komu nužna Jevrafrika. Moskva 1957; KOLLONTAJ, V. M. — ETINGER, J. J.: Obščij rynek i osvobodivšiesja strany. Moskva 1963; GLUKASIN, L. G. — GANDZAKECI: Jevroafrikanskoje soobščestvo — novaja forma neokolonializma. Moskva 1958; SOLODOVNIKOV, V. G.: Afrika vybiraet puť. Moskva 1970; KORENDJASOV, J. N.: Kolektivnyj neokolonializm v dejstvii. Moskva 1969; TARABIN, J. A.: Novaja schvatka za Afriku. Moskva 1972; KIRIČENKO, L. M.: Zapadnojevropejskaja integracija i Afrika. Moskva 1974.

² Bližšie pozri LANDA, V. — ŠIBL, D.: Európske hospodárske spoločenstvo a pridruženie rozvojových krajín. Ekon. Čas., 25, 1977, č. 2.

venuje analýze novej etapy vzťahov EHS a pridružených krajín, ktorá sa začína v 70. rokoch, teda v rokoch, keď sa hľadajú nové modely vzťahov medzi vyspelými kapitalistickými štátmi a rozvojovými krajinami, keď aj imperialistické štáty sú prinútené zvýšiť úsilie o reformu vzťahov svetového kapitalistického hospodárstva, aj keď len do takej miery a v takej podobe, aby sa nenarušili základy existujúcej sústavy. V pozadí týchto snáh sú objektívne potreby prestavby štruktúry a mechanizmu medzinárodnej deľby práce medzi vyspelými kapitalistickými štátmi a rozvojovými krajinami, ktoré sa vytvorili ešte v čase otvoreného kolonializmu a ktoré dnes už nezodpovedajú súčasnému stavu rozvoja výrobných síl, poznačených vedecko-technickou revolúciou. Nemalú úlohu má úsilie rozvojových krajín o „ekonomickú dekolonizáciu“, o presadenie „nového medzinárodného ekonomického poriadku“.

V prvej kapitole, nazvanej *Nová etapa v rozvoji vzťahov medzi EHS a Afrikou*, autorka sa zaoberá koncepciou „Eurafriky“ v jej vývoji. Pozornosť venuje hlavne loméskej konvencii, ktorou sa roku 1975 pridružilo k EHS 46 rozvojových štátov Afriky, Karibskej oblasti a Tichého oceánu.³ Ukazuje, čo nové priniesla v porovnaní s predchádzajúcimi podobami pridruženia: „Vzťahy medzi «deviatkou» a Afrikou v tej forme, v akej sa teraz vytvárajú, znamenajú začiatok novej etapy vo vzťahoch medzi nimi, ktorú charakterizuje väčšia samostatnosť afrických krajín. Hlavné závery loméskej konvencie ukazujú, že nastoľuje rovnoprávnejšie obchodno-ekonomické vzťahy v porovnaní s yaoundskou konvenciou. Africké štáty si vydobyli právo kontroly plnenia dohody. Loméska

konvencia znamená prelom vo vzťahoch medzi africkými štátmi a EHS, garantuje im relatívne nezávislé postavenie vo vzájomných vzťahoch s EHS“ (s. 43).

Druhá kapitola — *Dostredivé a odstredivé tendencie v politike západoeurópskych a afrických štátov v otázkach Eurafriky* — rozoberá odlišné koncepcie hlavných síl EHS vo vzťahoch k pridruženým krajinám (napriek spoločným základným záujmom) i pozície afrických štátov vo vzťahoch k EHS (často tiež diferencované, napriek silnejúcim tendenciám k jednotnému postupu).

V tretej kapitole, pod názvom *Euráfrický systém vzťahov v globálnej politike západoeurópskych mocností*, autorka ukazuje, ako nová etapa „zvláštnych vzťahov“ EHS s africkými štátmi je súčasne novou etapou rozvoja medziimperialistických protirečení v Afrike.

Prínos recenzovanej práce je predovšetkým v tom, že triedzo, objektívne analyzuje kladné a záporné stránky vznikajúcej novej štruktúry vzťahov medzi západoeurópskymi a africkými štátmi. Ukazuje, ako sa EHS usiluje presadiť v afrických krajinách kapitalistické výrobné vzťahy aj za cenu toho, že do vzájomných vzťahov vnáša zmeny, v značnej miere objektívne zodpovedajúce záujmom afrických krajín. Nástroje a prostriedky, ktoré sa pritom používajú, však predpokladajú značný stupeň závislosti afrických krajín od západoeurópskych monopolov, vytvárajú hranice ich samostatnému vývoju. V konečnom dôsledku však nepochybne bude závisieť od afrických krajín, do akej miery sa EHS podarí v tejto oblasti kapitalistického sveta presadiť svoje záujmy.

Drahoš Šíbl

³ Tento počet sa zanedlho zvýšil na 52.

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1977, č. 12

DROGIČINSKIJ, N.: Ukazovatele konečných výsledkov výroby — GORBUNOV, E.: Sociálna politika a sociálna infraštruktúra — CHODŽAJEV, A.: Problémy uspokojovania spotrebiteľského dopytu — MOROZOV, N.: Atestácia strojníckej výroby — BRANŠTEJN, M.: Efektívnosť investícií v agropriemyselnom komplexe — AL-LACHVERDAN, D.: Tovarovo-peňažné vzťahy v rozvinutom socializme — DUNAJEVA, V.: Používanie matematických metód v politickej ekonómii (Otázky histórie) — GOJLO, V.: Formovanie a využívanie zložitej pracovnej sily (Kritika buržoázných koncepcií) — SECOMSKI, K.: Rozvoj sociálno-ekonomickej štruktúry Poľska — SAPILOV, Je.: Plánovanie ukazovateľov zavádzania novej techniky — BORYŠEV, D. — POKROVSKIJ, V.: Riadenie vedecko-technického rozvoja — BOLŤANSKIJ, A.: O analýze výrobných činností podnikov v súvislosti s technickým pokrokom — DOLIŠNIJ, M. — ZLOBIN, K.: Hodnotenie kvality činnosti priemyselných podnikov — VIKENTIEV, A.: O niektorých názoroch na ekonomické zákony a procesy.

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1977, č. 12

Ústava ZSSR — právny základ hospodárskeho a sociálneho plánovania — MOROZOV, B.: Veľký október a rozvoj socialistickej demokracie — SAMOŠČENKO, I. — NOZDRAČEV, A.: Aktuálne otázky zákonodarstva o plánovaní — IVANOV, G.: Právne regulovanie hospodárskeho a sociálneho plánovania — BRAGINSKIJ, B.: K 50. výročiu Smerníc Komunistickej strany o prvom päťročnom pláne — REJDERMAN, F. — MASLENIKOV, Je.: Väzba komplexných plánov rozvoja podnikov s

plánmi oblasti — BIKULČUS, A.: Plánovanie bytovo-komunálneho hospodárstva republiky — KLYKOV, V.: Programy spoločnej výstavby krajín RVHP a určovanie ich efektívnosti — KARCEV, V.: Zdokonaľovanie systému riadenia národného hospodárstva v Bulharsku — DZARASOV, S.: Medziodvetvová kooperácia: smery a formy jej rozvoja — KAZAKOV, Je.: Mechanizmus reprodukcie základných fondov a investičná výstavba — PEREPČIN, I.: Výpočet ekonomickej efektívnosti investícií — PRIGOŽIN, Je.: Zabezpečenie spoľahlivosti výrobných systémov na vnútrozávodnej úrovni — ALEKSACHIN, A.: Problémy znižovania materiállovej náročnosti výroby — LOBANOV, G.: Racionálne využívať palívovo-energetické zdroje.

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1977, č. 12

ARCHIPOV, A.: Sociálno-ekonomické premeny poľnohospodárstva v rokoch sovietskej moci — MAMALUJ, A. — GRICENKO, A.: Postup od abstraktného ku konkrétne — metóda výskumu a metóda výkladu — KOZAČENKO, B.: O východiskovom bode ekonomickeho systému v „Kapitále“ K. Marxa — NAROVLANSKIJ, N.: Plánový produkt ako vyjadrenie spoločenských potrieb — ČORMANOV, M.: K otázke nutného produktu v socializme — MERZLAKOV, I.: Intenzifikácia využívania pracovných predmetov — PETROV, V.: Diferenciálna renta a jej formy v socializme — BYSTROV, A.: Technický pokrok a ochrana životného prostredia — ŠICHIREV, V.: Medzinárodné úverovo-finančné organizácie — nástroje neokolonializmu — PANČENKO, V.: Rozvoj zahraničného obchodu a jeho spojenie s vnútorným obchodom (na príklade škandinávskych krajín) — DROBOZINA, L.: Sociálne zabezpečenie

v Anglicku: formy a triedne zameranie — ŽIVOTOVSKAJA, I. — CHOLOPOV, A.: Ne-správnosť súčasných buržoázných koncepcií regulovania peňažnej sféry kapitalizmu — CHOMELANSKIJ, B.: Miesto infraštruktúry v národnom hospodárstve a problémy jeho rozvoja

EKONOMIKA SOVETSKEJ UKRAJINY, 1977, č. 12

SINGAJEVSKIJ, O.: Rozvoj Ukrajiny v znamení Veľkého októbra — KANIŠČENKO, L. — KOVALČUK, T.: Úspechy hospodárstva rozvinutého socializmu — NAGIRŇAK, P.: Prvé národohospodárske bilančné zostavy — vedecký základ skúmania socialistickej reprodukcie — VASILIK, O.: Leninský plán budovania socialistickeho rozpočtového systému — KATRAN, V. — TREGOBČUK, V. — RUDENKO, L.: Rozvoj meliorácií pôdy v Ukrajinskej SSR v rokoch 1917—1977 — LOLA, V.: Socialistické súťaženie špecialistov v osobných a kolektívnych tvorivých plánoch — OGII, Je. — SAVELEV, Je.: O využívaní počítačov v organizácii socialistickeho súťaženia — NESTERENKO, A.: Spotreba, potreby, záujmy a ciele v socializme — ZAJCEV, A.: Sociálno-ekonomické problémy zvyšovania materiálneho blahobytu ľudu v podmienkach rozvinutého socializmu — PETROVSKAJA, N.: Neudržateľnosť buržoázných názorov o úlohe socialistickeho plánovania pri urýchľovaní vedecko-technického pokroku.

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1977, č. 12

FIDLER, G. — HOELL, G. — KÖNIG, R.: „Anti-Dühring“ Fridricha Engelsa a politická ekonómia socializmu — MOLLER, U. — SCHILLING, G.: Zvyšovanie účinnosti chozrasčotu na základe jeho užšieho spájania s plánovaním — HOSS, P. — KÖHLER, O. — NEUMANN, H.: Silnejšie zameranie chozrasčotu na kvalitatívne faktory hospodárskeho rastu — FÜGER, M. — LINDNER, S.: Vnútro podnikový chozrasčet — ciele, predpoklady a základné smery jeho zdokonaľovania — SCHMUNK, G. — WINKLER, G.: K ďalšiemu zdokonaľovaniu plánovania pracovných a životných podmienok v podnikoch — BECKER, W. — GEHRISCH, W. — MALICH, U.: Vývin imperialistického hospodárstva

Weimarskej republiky — GRAEWE, W. D.: K integrovanému surovinovému programu

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1977, č. 12

Veľkosť myšlienok a výdobytkov Októbra — TOMILIN, Ju.: Dôležitý aspekt problému odzbrojenia — BOLŠAKOVA, I. — KOČETOV, E.: Stratégia monopolov a protirečenia medzinárodnej deľby práce — JUDANOV, Ju.: Japonský kapitál v západnej Európe — FEDOROV, Ju.: Rímsky klub: Hľadanie v rámci buržoázneho reformizmu — OSIPOV, Ju.: Mechanizmus inflácie v rozvojových krajinách — Leninská teória imperialismu a súčasnosť — ISTAGIN, L.: Dilema západoeurópskych liberálov — Hospodárska situácia Francúzska

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1977, č. 12

DRECHSLER, L. — FARAGÓ, K.: Možnosti merania efektívnosti našich exportných výrobkov — BARTA, I.: Posudzovanie extenzívneho alebo intenzívneho charakteru výrobných investícií — ANDICS, J. — ROZGONYI, T.: Spoločenský charakter hospodárskych rozhodnutí podniku — ZSUFFA, E.: Efektívnosť spracovania vedľajších výrobkov živočíšneho pôvodu MAJOR, I.: Schopnosť fungovania samobnovujúcich sa hospodárstiev (Na základe modelov P. Sraffa) — ERDŐS, P. — MOLNÁR, F.: Metóda odhadu dôchodku, spotreby a úspor tried v USA na základe štatistických údajov

EKONOMISTA, 1977, č. 6

WOŁODARSKI, L. M.: 60 rokov sovietskeho hospodárstva — CZERKOWIEC, W. N.: Problémy periodizácie socialistickej výstavby — SOROKIN, G. M.: Základné črty reprodukcie vyspelého socialistickeho hospodárstva — KAPUSTIN, E. I.: Rozvoj socialistickeho vlastníctva a proces zdokonaľovania riadenia — ŠIRIAJEV, Ju. S.: O charaktere a funkciách ekonomického mechanizmu integrácie — SECOMSKI, K.: Príspevok S. G. Strumilina k základom súčasného sociálno-ekonomického plánovania — SOROKIN, G. M.: Významný ve-

dec [K 100. výročiu narodenia S. G. Strumilina] — SONIN, M. J.: Problémy reprodukcie pracovnej sily za socialistických podmienok v prácach S. G. Strumilina — KUZIŇSKI, S.: S. G. Strumilin — teoretik plánovania a štatistik

IKONOMIČESKA MISEL, 1977, č. 8

BOŽKOV, C.: Aktuálne problémy poľnohospodársko-priemyselnej integrácie medzi BER a ZSSR — NIKOLOV, K.: O ekonomickom režime medzinárodných organizácií — ATANASOV, B.: Problémy cien služieb — STOJANOVA, K.: Sociálno-ekonomické aspekty optimalizačných štruktúrnych modelov — NINOV, D.: O stupni regresie dôchodkov za odpracovaný čas a starobných dôchodkov — JUDANOV, Ju.: Kríza systému súkromnopolitického regulovania hospodárskych procesov — ANGELOVA, L.: Základné etapy a smery štátnomonopolistického regulovania poľnohospodárstva vo Francúzsku — FILEVA, P.: Nafta a vzájomné vzťahy medzi arabskými a rozvinutými kapitalistickými krajinami — MINASIAN, G. — KARADIMOV, M.: Zosúladenie štruktúrnych prognóz prostredníctvom prístupu teórie hier — TODOROV, CH.: Meranie ekonomickej efektívnosti výroby v podnikoch

IKONOMIČESKA MISEL, 1977, č. 9

RAŠKOV, R.: Skúsenosti Októbra a ich rozvíjanie v krajinách socialistického spoločenstva — SAVOV, M.: Veľký október a socialistické spoločenstvo — BRADISTILOV, D.: Plánovanie — faktor dynamického rozvoja sovietskeho hospodárstva — KIROVA, K.: Sovietsky zväz — mohutný priemyselný štát — PETROV, M.: Októbrová revolúcia a sovietska vedecko-technická politika — DAKOV, M.: Október — základný obrat v blahobyte sovietskeho ľudu — KUDROV, V.: Šesťdesiate výročie Októbra a problém hospodárskeho súťaženia medzi dvoma systémami — BOŽKOV, I.: Imperializmus a hospodárske krízy

NOVÉ KNIHY

ČSSR

BRŮŽEK, A. a kol.: Politická ekonomie kapitalismu. Praha, SPN 1977. 464 s.
 Další rozvoj hutnictva a strojířtva v SSR po XV. zjazde KSČ. Bratislava, Pravda 1977. 160 s.
 CHAČATUROV, T. S.: Sovětská ekonomika v současné etapě. Praha, Horizont 1977. 284 s.
 CHYBA, A.: Světová kapitalistická soustava. Praha, SPN 1977.
 KABRHEL, J. a kol.: Základy zemědělské politiky KSČ. Praha, Svoboda 1977. 284 s.
 KASAN, J.: Cena v socialistické ekonomice [Vybrané teoretické problémy]. Praha, Academia 1977.
 KAŠPAR, J.: Přírodní zdroje v ČSSR. Jejich využívání a ochrana. Praha, Horizont 1977. 199 s.
 KOMÁREK, V.: Hospodářské a vědeckotechnické prognózy. Praha, SNTL 1977. 241 s.
 NYKRYN, J.: Výrobní podnik ve vnějších ekonomických vztazích. Praha, SNTL 1977. 273 s.
 KREJČÍ, J.: K základnímu výskumu v ČSSR. Některé problémy řízení a plánování základního výskumu v ČSSR. Praha, Horizont 1977. 121 s.
 PETŘIČEK, Z.: Matematické modely v plánovací praxi. Praha, Svoboda 1977. 248 s.
 PISCA, L.: Sociální politika a sociální plánování. Bratislava, Pravda 1977. 360 s.
 ŘEZNIČEK, J.: Základy hospodářské politiky KSČ. Praha, Svoboda 1977.
 RUSMICH, L. — ŘÍHA, L.: Integrace a efektivnost. Praha, SNTL 1977. 240 s.
 SABOLČÍK, M.: Úloha a místo ceny v systému plánovitěho řízení. Praha, Svoboda, 1977. 339 s.
 SMUTNÁ, A. — LINHART, K.: Centrální plánování a řízení strukturálních změn za socialismu. Praha, SPN 1977.
 Statistická ročenka ČSSR 1977. Praha-Bratislava, SNTL-Alfa 1977. 678 s.
 TRENDAFILOV, T.: Peniaze. Bratislava, Pravda 1977. 122 s.

Správy

Medzinárodné rokovanie o riadení investičného procesu

Zvýšená aktívna činnosť Problémovej komisie mnohostrannej vedeckej spolupráce akadémií vied socialistic-kých krajín pre riešenie *Otázok zdokonaľovania plánovania a riadenia národného hospodárstva krajín RVHP* sa v poslednom období prejavuje celým radom zasadnutí jej jednotlivých pracovných skupín.

Koncom septembra 1977 sa uskutočnilo v Bratislave na Vysokej škole ekonomickej zasadnutie pracovnej skupiny Problémovej komisie pre zdokonaľovanie plánovitého systému riadenia investícií. Z poverenia Ekonomického ústavu ČSAV ho usporiadal Výskumný ústav národohospodársky VŠE. Zasadania sa zúčastnili členovia pracovnej skupiny s týmito vedúcimi delegácií: Bulharsko — L. Velkov, NDR — E. Domin, Poľsko — U. Wojciechowska, ZSSR — L. Braginskij. Koordinátorom bol G. Havas z MLR (v zastúpení). Československú delegáciu viedol člen pracovnej skupiny J. Mihalovič.

Programom zasadnutia bolo najmä:

— prerokovanie návrhu osnovy metód a postupu spracovania IV. časti pripravovanej monografie *Hospodársky mechanizmus fungovania socialistickej ekonomiky na tému Zdokonaľovanie ekonomického systému riadenia investícií*;

— diskusia k predloženým písomným materiálom o problémoch riadenia investičného procesu a smeroch jeho ďalšieho zdokonaľovania v krajinách RVHP.

Prvá časť programu bola predmetom rokovania členov pracovnej skupiny. V druhej časti vystúpili s referátmi pracovníci z oblasti teórie a praxe riadenia investičného procesu zo zúčastnených krajín.

Prednesené referáty boli zamerané na teoretické problémy riadenia investičného procesu a na konkrétne metódy zdokonaľovania riadenia v konfrontácii so skúsenosťami riadiacej praxe. Z mnohých závažných aktuálnych i zložitých komplexov otázok, námetov a návrhov obsiahnutých v prednesených referátoch môžeme vzhľadom na obmedzený priestor tejto správy uviesť len podstatné časti najzávažnejších príspevkov.

Referát J. Mihaloviča z Výskumného ústavu národohospodárskeho VŠE v Bratislave *Vymedzenie investičného procesu a jeho riadenie v spoločenskej reprodukcii* bol zameraný na dva okruhy teoretických problémov: investičný proces ako objekt riadenia a základné princípy jeho riadenia.

Autor vymedzuje investičný proces ako zložku (subsystém) ekonomického systému, ktorého ciele treba od-

vodzovať z cieľov národného hospodárstva vytyčovaných v oblasti reprodukcie základných prostriedkov. Realizácia týchto cieľov si vyžaduje vyčleniť časť disponibilnej spoločenskej práce a vynaložiť ju na tvorbu základných prostriedkov. Rozsah ich reprodukcie závisí od stavu materiálno-technickej základne a od miery ekonomického rastu.

Do investičného procesu vstupuje takto obrovská masa spoločenskej práce. V tomto procese jedna časť nadobúda formu investičných predmetov a základných prostriedkov a druhá časť formu vynakladanej živej práce, ktorá sa reprodukuje prevažne prostredníctvom spotrebných predmetov. Základným predpokladom efektívneho fungovania národného hospodárstva všeobecne a investičného procesu osobitne je rovnováha medzi obidvoma druhmi spoločenskej práce. Vytváranie takejto rovnováhy si vyžaduje pôsobiť na spoločenskú reprodukciu a zvlášť na investičný proces takými formami riadenia, ktoré by zabezpečovali jeho efektívny priebeh v súlade s proporciami reprodukcie živej a spredmetnenej spoločenskej práce. To znamená vytvoriť účinnú organizáciu plánovitého investičného procesu po vertikálnej i horizontálnej línii, určiť ciele riadenia a stanoviť prostriedky i podmienky ich realizácie (vrátane nástrojov regulovania a kontroly). Tieto otázky autor v ďalšej časti referátu bližšie objasnil.

V. Mikuláš, námestník ministra MVT SSR v Bratislave vo svojom príspevku *K zdokonaľovaniu systému riadenia investičného procesu v ČSSR* sa dotkol viacerých závažných problémov teoretického a praktického charakteru. Jedným z nich je napr. nedostatočné teoretické objasňovanie a uplatňovanie ekonomických zákonitostí, ich

vplyv na efektívny priebeh investičného procesu a jeho výsledky — základné prostriedky.

V. Mikuláš zdôraznil, že vedecké riešenie problému — kvalitatívne zdokonalíť existujúce plánovité riadenie — vyžaduje všestranný prístup, zahrňujúci riešenie všetkých podstatných stránok riadenia národného hospodárstva. Jeho úlohou je teoreticky určiť cieľové riešenie a navrhnúť postup praktickej realizácie v čase, na jednotlivých úrovniach riadenia, odvetviach, v príprave kádrov, riadiacej techniky a pod.

Pretrvávajúce nedostatky v investičnom procese, z ktorých autor uviedol najmä prekračovanie plánovaných a rozpočtových nákladov stavieb, nedodržiavanie normovaných a plánovaných lehôt výstavby, ťažkostí nábehu kapacít do prevádzky na projektované parametre, sú prejavom vnútorných disproporcii investičnej výstavby, ktoré ukazujú stupeň nevládnutosti riadiaceho procesu najmä v plánovaní a príprave investícií a následne aj v realizácii stavieb.

V závere svojho vystúpenia autor upozornil na niektoré opatrenia zamerané na skvalitnenie riadenia investičného procesu. Spomenul najmä rozvinutie permanentného perspektívneho plánovania investícií na obdobie aspoň troch po sebe idúcich päťročnic (bežnej, pripravovanej a koncepcnej) a analogicky zabezpečenie schválenej bežnej päťročnice jej postupným spresňovaním vo vykonávacích ročných plánoch na trojročné obdobie (bežný, pripravovaný a nasledujúci rok). V rámci uplatňovania tejto metódy plánovania investícií bude možné sústavne kontrolovať kvalitatívne stránky zabezpečenia prípravy stavieb, materiálno-technické vybilancovanie a pod. na tri roky vopred.

J. Longauer, riaditeľ Ústavu ekonomiky a organizácie stavebníctva v Bratislave, vo svojom príspevku *K riadeniu investičnej výstavby* zdôraznil nevyhnutnosť riadiť rozvoj národného hospodárstva a jeho jednotlivých odvetví na základe vedecky zdôvodnených dlhodobých prognóz a koncepcií. To má osobitný význam v riadení investičnej výstavby a vyžaduje si systémový prístup a komplexnosť v určovaní rozvojových cieľov, poznaní systémových závislostí a podmienok ďalšieho rozvoja. Riadenie v ČSSR stojí pred metodickým problémom, ako navrhovať a hodnotiť také komplexy investičných rozhodnutí, ktoré vo vzťahu k iným vzájomne sa ovplyvňujúcim rozhodnutiam umožnia dosiahnuť efektívnosť na úrovni celku tak, aby zabezpečovali maximálny celostný efekt.

Nedostatočný rast efektívnosti, ktorý sa v našom vývoji už dlhší čas prejavuje, má svoje hlboké systémové príčiny. Tie nemožno odhaliť iba analýzou príčin nízkej efektívnosti realizovaných investičných opatrení. Korene príčin treba hľadať v používaných princípoch výberu a hodnotenia efektívnosti. Výsledky výskumu ukazujú, že ani realizácia dostatočného počtu hodnotných a efektívnych rozhodnutí nevedie k očakávanému rastu celkovej efektívnosti. Ťažisko tohto pradoxu spočíva medzi celostným systémovým charakterom našej ekonomiky a pretrvávajúcim prístupom hospodárskej praxe, pri ktorom sa zdroje efektívnosti hľadajú na úrovni jednotlivých investícií a na tejto úrovni sa hodnotí aj efektívnosť navrhovaných investícií.

Možnosť zvýšenia efektívnosti investičnej výstavby možno odhaliť a využiť len na základe celostných analýz a systémovo chápaných riešení,

ktoré zvyrazňujú vplyv synergického efektu na efektívnosť investícií, resp. na ich alokáciu.

J. Šoka z Hlavného ústavu ŠBČS v Bratislave hovoril o príčinách nízkeho využívania investičného úveru, pričom za kľúčové označil vecné problémy a pretrvávajúce nedostatky v investičnom procese. Uviedol, že v priebehu šiestej päťročnice sa budú experimentálne overovať nové formy úverovania investícií. Ich úlohou bude stimulovať záujem investorov o investičný úver a prostredníctvom neho pôsobiť na plnenie kvalitatívnych ukazovateľov pri investičnej výstavbe. Pôjde o to, umožniť organizáciám zadovážiť si investičné prostriedky aj mimo rozpísaných limitov v závislosti od prevzatia progresívnejších plánovaných úloh a ich plnenia. Bude to najmä kategória odborových investícií zameraných na obnovu a modernizáciu, ktoré sa majú v plnom rozsahu financovať z vlastných prostriedkov a z bankového úveru. Úlohou tohto opatrenia je širšie prepojenie financovania investícií s hmotnou zainteresovanosťou na tvorbe zisku. Jeho účinnosť bude však závisieť od zvolených proporcií medzi priamym a nepriamym ovplyvňovaním riadenia investičného procesu v podnikovej a nadpodnikovej sfére.

V diskusií k predneseným referátom sa vystriedali všetci účastníci konferencie. Okrem ocenenia pozitívnych návrhov na riešenie problémov pre zdokonaľovanie plánovitého riadenia investičného procesu v ČSSR vyjadrili svoje kritické pripomienky k otvoreným problémom, ktoré možno zhrnúť do týchto okruhov:

— formulovanie a vytyčovanie národohospodárskych cieľov z hľadiska ich súladu a podmienok plnenia na všetkých stupňoch riadenia,

— možnosti prepájania, resp. transformovania národohospodárskych ukazovateľov efektívnosti s efektívnosťou chozrasčotných jednotiek,

— prepojenie ukazovateľov plánu v investičnom procese medzi jednotlivými stupňami riadenia,

— vytváranie podmienok na vyšších článkoch riadenia, osobitne na centrálnych orgánoch pre získanie hodnoverných informácií o reálnom priebehu podnikovej činnosti, najmä v oblasti investičnej výstavby,

— hodnota a tvorba cien investičných statkov z hľadiska záujmu investorov na obnove a modernizácii výrobného zariadenia, ako aj z hľadiska investičného rozhodovania vôbec,

— problémy spojené s riešením otázok súvisiacich s dynamickým a rovnovážnym rastom socialistického národného hospodárstva.

V ďalšom rokovaní vystúpil L. Braginskij z Centrálného ekonomicko-matematického ústavu Akadémie vied ZSSR v Moskve, ktorý vo svojom príspevku zdôraznil potrebu rozlišovania dvoch stránok koncepcie zdokonaľovania investičnej činnosti. Jedna sa týka bežných riešení zahrňujúcich čiastkové opatrenia na zlepšenie existujúceho mechanizmu plánovania a stimulovania investičnej výstavby, zatiaľ čo druhá stránka obsahuje problémové otázky zdokonaľovania investičného procesu, spojené s vypracovaním perspektívneho programu prestavby riadenia, čo je úlohou aj tejto pracovnej skupiny. Navrhol, aby členovia pracovnej skupiny zamerali sa najmä na riešenie druhého okruhu problémov, vychádzajúc pritom z poznatkov o fungovaní investičného procesu vo svojich krajinách.

Vo svojom vystúpení L. Braginskij rozvíjal problémy investičných potrieb v podmienkach socializmu, ktoré sú

podmienené základným ekonomickým zákonom a zákonom plánovitého (proporcionálneho) rozvoja krajiny. Najmä z aspektov týchto zákonov treba skúmať objektívne procesy podmieňujúce investičné potreby, ktoré vytvára jestvujúca a perspektívna demografická situácia na jednej strane a reprodukcia základných fondov, resp. dynamika jej jednotlivých fáz na druhej strane. V závislosti od toho sa žiada do hĺbky analyzovať zložité závislosti stavu základných prostriedkov, technického vybavenia pracovníkov, využívanie základných prostriedkov, investičnú a fondovú náročnosť národného dôchodku a ich inverzné ukazovatele. Ďalej je to plnenie perspektívnych opatrení vo sfére vedecko-technického pokroku a sociálno-ekonomických úloh národohospodárskeho plánu.

Úlohou investícií v národnom hospodárstve je pôsobiť na rovnovážny stav socialistickej ekonomiky. L. Braginskij je toho názoru, že investičná rovnováha je ukazovateľom efektívnosti celého národného hospodárstva a možno ju zabezpečiť národohospodárskym plánom. Za jej základ považuje stav materiálno-finančných bilancií, ktoré by mali byť východiskom pre zostavovanie strednodobých (päťročných) plánov. Strednodobé, ale najmä dlhodobé investičné plány majú brať zreteľ na hlavné smery štátneho regulovania proporcií ekonomického rastu prostredníctvom štruktúrnych premien, rozšírenia kapacít v jestvujúcich podnikoch, uplatnenia výsledkov vedecko-technického rozvoja a pod.

Jednou z kľúčových podmienok aktívnej realizácie plánu investičnej výstavby je vzťah miery centralizovaného a decentralizovaného riadenia investičného procesu a s tým spojený

komplex priamych a nepriamych (ekonomických) nástrojov. Ich kombinácia by mala zodpovedať kritériám cieľového riešenia a vychádzať najmä z jednotných požiadaviek na efektívnosť investícií určených v pláne. V spojitosti s týmto okruhom problémov referujúci osobitne vyzdvihol nevyhnutnosť posilnenia úlohy cien ako nástroja investičného rozhodovania a úlohu finančno-úverového systému pri optimalizácii rozdeľovania finančných prostriedkov, ako aj výraznejšieho uplatnenia princípov návratnosti investícií.

U. Wojciechowska z Vysokej školy plánovania a štatistiky vo Varšave vo svojom príspevku zhrnula problémy vyskytujúce sa v riadení investičného procesu v Poľskej ľudovej republike z hľadiska pôsobenia všeobecných ekonomických zákonitostí súčasnej stratégie rozvoja krajín RVHP a investičnej politiky.

Vo svojom príspevku konštatovala, že výskum investičného procesu v socialistických krajinách ukázal totožnosť niektorých pretrvávajúcich kľúčových problémov v realizovaní investičnej politiky, a to aj bez ohľadu na väčšiu či menšiu mieru centralizovaného alebo decentralizovaného systému riadenia. Za jednu z príčin tohto nepriaznivého stavu v oblasti investícií považuje „investičnú explóziu“, ktorej charakteristickou črtou je investovanie bez ohľadu na kapacitné a materiálové zabezpečenie investičných dodávok. Dôsledkom je prevaha ponuky a z nej vyplývajúce množstvo problémov a nedostatkov.

Z hľadiska súčasnej stratégie rozvoja národného hospodárstva a investičnej politiky sa U. Wojciechowska zaoberala metódami prechodu ekonomiky PLR od extenzívneho k intenzívnemu rozvoju a od uzatvoreného au-

tarkčného systému riadenia k systému otvorenému pod vplyvom svetového trhu. Na riešení týchto otázok má aktívny podiel aj ekonomický výskum v PLR, ktorý kladie dôraz najmä na zdokonaľovanie systému riadenia a plánovania investícií s prechodom na cieľové plánovanie, selekciu a financovanie centralizovaných investícií a výber nástrojov stimulovania v tejto oblasti.

G. Havas z Výskumného ústavu financií v Budapešti vo svojom príspevku hovoril o ďalšom zdokonaľovaní systému riadenia investícií z aspektu podmienok MER. Zameral sa hlavne na riešenie problému nerovnováhy ekonomiky vyplývajúcej z investičného procesu, v riadení ktorého sa uplatňujú zastarané nevyhovujúce metódy (napr. metóda bilancovania, ktorá nezohľadňuje kvalitatívne prvky, čo má nepriaznivé dôsledky na výsledky výrobného procesu). Tento problém nerovnováhy je o to závažnejší, že podstatná časť národného dôchodku MER sa realizuje v zahraničnom obchode, kde požiadavky na technickú úroveň výrobkov sú rozhodujúce pre uzatváranie kontraktov so zahraničnými partnermi. Nízka kvalita exportovaných výrobkov má nepriaznivý vplyv na platobnú bilanciu krajiny.

V spojitosti s mierou centralizovaného a decentralizovaného riadenia G. Havas spomenul, že preceňovanie tendencií k decentralizovanému systému riadenia, ktoré sa v minulosti v MER objavili, mali nepriaznivý vplyv na efektívnosť investičnej výstavby. Takýto spôsob totiž nezabezpečoval účinné riadenie niektorých rozsiahlejších investičných celkov. Zároveň však nemožno opomínať skutočnosť, že aj socialistické národné hospodárstvo má využívať ekonomické nástro-

je, ktoré pôsobia stimulačne, ak sú správne usmerňované.

Referáty domácich a zahraničných účastníkov podnietili ďalšiu plodnú diskusiu, v rámci ktorej vystúpili aj ostatní účastníci pracovného zasadnutia. Otvorená, kritická a súdružská atmosféra rokovania, tvorivá výmena

názorov a skúseností odborníkov zo zúčastnených socialistických krajín pozitívne prispela k vzájomnému obohateniu o nové poznatky teoretických a praktických otázok riadenia investičného procesu.

Mária Korytková

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 6–10 strán, správ 4–10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslojú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane príslušné číslo časopisu a niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. VOJTKO, Jozef, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – Ing. ŠVANTNEROVÁ, Jitřina, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – doc. Ing. VLACHYNSKÝ, Karol, CSc., Vysoká škola ekonomická, Palisády 22, 886 32 Bratislava – Ing. KOMÍNKOVÁ, Zora, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – Ing. FRONKOVÁ, Viola, Výskumný ústav životnej úrovně, Malinovského 56, 885 03 Bratislava.

Z OBSAHU číslo 8/26/1978

ZÁTOPEK, Libor: Tendencie v riadení investičného procesu v socialistických krajinách

JERMOLIN, M. V. — SAMSON, Štefan: Podnik v sústave socialistických výrobných vzťahov

LIEBING, Siegfried: Sto rokov Anti-Dühringa

KRČ, Rudolf: K systému ukazovateľov vedecko-technického pokroku

RUŽIČKA, Anton: Vývojové tendencie zahraničného obchodu krajín RVHP s vyspelými kapitalistickými štátmi

GREINER, Laurinec: Činnosť útvaru vedeckých informácií v Ekonomickom ústave SAV

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV**POLITICKÁ EKONOMIE** číslo 6/26/1978

VENCOVSKÝ, František: Měnová politika v hospodářské politice socialistického státu

CHVOJKA, Petr: Mezinárodní měnové vztahy v kontextu strukturalizace národních hospodářství a zahraničního obchodu integrujících se států

ŠPAČEK, Petr: Měnový a úvěrový systém Mezinárodní banky hospodářské spolupráce

KLAUSOVÁ, Lívia: Světová inflace a mezinárodní měnový systém

KREUTER, Josef: Technický pokrok, nepružné ceny a chronická inflace

TÍKAL, Svatopluk: Společný rozpočet a jeho úloha v Evropských společenstvích

FÁREK, Jiří: Inflace v rozvojových zemích — zdroje, zvláštnosti a problémy

TRUHLÁŘ, Oldřich: Přestalo být zlato penězí?

BRUŽEK, Antonín: Za hlubší objasnění měnových funkcí zlata

POTÁČ, Svatopluk: Zdokonalovat plánování a řízení měnové politiky

BACHÁR, Vladislav: Phillipsova krivka a protinflačná politika v buržoáznej politickej ekonomii

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 26, 1978, č. 7. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová, poverená dočasným zastupovaním hlavného redaktora, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Výmer SÚTI 2/1. — Rozširuje PNS. — Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. — Casopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Celoročné predplatné Kčs 80,—, jednotlivé čísla Kčs 8,—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 805 32 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON and SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1978